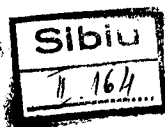

CULTURA CREȘTINĂ

REVISTĂ LUNARĂ

1069 No

BLAJ

ANUL XIX IAN.-FEBR. 1939 NR. 1-2

Cultura Creștină

COMITETUL DE DIRECȚIE:

Victor Macaveiu, președinte; Ioan Agărbiceanu, Ioan Bălan, Nicolae Brinzeu, Titus Malai, Zenovie Păclișanu, Augustin Popa, membri. — Secretar de redacție: Dumitru Neda.

SUMARUL

„CULTURA CREȘTINĂ”: Porunca unirii.

I. MICLEA: Specificul filosofiei tomiste.

Dr. DUMITRU LUCACIU: Visarion al Niceiei și soborul din Florența.

Arhim. TEODOSIE BONTEANU: De-ale vieții monohicești din Muntele Athos.

Z. PĂCLIȘANU: Discuții mărunte.

Dr. COR. SUCIU: Crâmpete din procesul lemenian.

AUG. POPA: „Protocoloalele Înțelepților Sionului”.

DUMITRU NEDA: Scornitură Păcătoasă. (Răspuns nedumeririi: Unirea cu Roma înseamnă latinizare?).

OAMENI ȘI FAPTE

„Cultura Creștină”: † Papa Pius XI

D. N.: Trei cuvioase cu adevărat.

A. P.: „Serviciul Social”.

P. Gh. Fireza S. I.: Glas anglican despre primatul Papii.

INSEMNĂRI

Ce reprezintă catolicismul? (ap) — Presa Grecilor uniți (dn) — Patronul vânătorilor (ap) — Insemnări vechi (Virgil Pop).

CRONICI

An nou — Cuvântul Americii — Seminariștii de veghe — Titluri de glorie — Împărăția Domnului crește — La unirea bisericilor — Drama palestiniană — Apostolie printre Ruși — Biserica „Sfântului mormânt” în primejdie — „Duminea presei” — Bavaria fără școală creștină — Strădanii rodnice — Cuvânt de ordine — Tragedia spaniolă — Succesiunea apostolică în biserica Suediei — Miniștri britanici la Vatican.

BIBLIOGRAFIE

N. V. Cartoian: Cărțile populare în literatura românească (N. Comșa).

Abonamentul

Un an

Lei 300

Instituții, autorități și străinătate

„ 500

Preoți, profesori, învățători, studenți

„ 250

Exemplarul

„ 25

Redacția și Administrația: BLAJ

CULTURA CREȘTINĂ

REVISTĂ LUNARĂ

BLAJ

ANUL XIX

1939

CULTURA CREȘTINĂ

REVISTĂ LUNARĂ

PORUNCA UNIRII

Suntem la o răspântie a vremii. Ingropăm un trecut multi-secular și ne luăm drumul spre alte zări. Nu deslușim încă limpede chipul viitorului spre care mergem. Cunoaștem însă consemnul care călăuzește vuetul marilor prefaceri. Pe piatra de hotar a vremilor ce se despart stă scrisă lozinca de magică rezonanță: *unire!* — Formele și uniforme, principiile și metodele variază dela țară la țară. Pretutindeni însă, din Spania însângerată, prin Italia și Germania, peste nesfârșirea iadului rusesc până la cele margini de lume unde se agită furnicarul nipon, aceeași este tendința de fond: pornirea spre unitate totală, spre concentrare deplină, spre o adevărată contopire a vrerilor și puterilor.

Să plângem ori să jubilăm în fața marei întorsături? Să ne incadrăm în batalioanele ce cântă imnul noilor speranțe, ori să ne ridicăm cu ultima energie împotriva barbariei care nimicește tradiții ce ne sunt dragi și primejduiește valori create cu trudă de veacuri?

Pentru conștiința creștină, întrebarea însăși este o durere. Formulată în spiritul extremist al vremii, dilema poartă 'n frunte pecetea atât de orgolioasei micimi omenești. Lipsește din ea măsura, singura dreaptă, a Adevărului etern. Nu poate fi Dumnezeu în vâltoarele violenței și ale fanatismului: *non in turbine Deus!* — Nu ajunge însă acest sentiment vag. În mijlocul marilor vâltoări avem nevoie de convingeri adânci, ca rădăcinile stejarului pe care puvoaiele primăverii nu-l pot clăti din loc. — Care va fi, așadară, răspunsul creștin la chinuitoarea întrebare a zilei?

*

Unire? De sigur. O vrem și o afirmăm cu toată puterea. — Dar cum să aprobăm formele concrete pe care le-a produs magica lozincă? „Totalitarismul“, oricare i-ar fi haina și

culoarea, nu este creștin. Nici o putere și nici o valoare de pe lume nu poate reclama pentru sine omul întreg, „total“. Nici „sângele“, nici „statul“, nici „dictatura proletariatului“. Omul este de toate acestea, dar e mai mult decât toate. Nici una nu-l cuprinde „total“, fiindcă tocmai ceea ce este mai de preț în el, mai „uman“, e din altă lume. Numai acolo se realizează el „total“, cu toată ființa și cu întregul său destin. Creștinul nu poate accepta, prin urmare, desființarea demnității de om, de dragul nici unei lozinci și nici unei valori trecătoare.

Apoi, totalitarismul este prin definiție intolerant și fanatic. Nu admite nimic în afară de el. Metoda lui firească este violența și singura măsură, forța. — Sălbătăcia fanatismului orb e potrivnică spiritului creștin, care este dreptate și iubire.

„Totalitarismele“ țin cu orice preț să se transforme în „mistici“, cu caracter de religie. Pretind dela aderenți credință și supunere totală, religioasă. — Păgânism nou, idolatrie modernă, condamnată de Vicarul lui Hristos și de conștiința creștină deopotrivă.

*

Respingem formele extreme în care se concretizează porunca unirii. Le înțelegem însă. Ele au o explicare istorică. Oricum, din pricina lor, nu vom anatemiza însuși principiul de temelie, legea unirii, care este perfect adevărată și profund creștină.

Mai limpede decât orice altă învățătură, creștinismul pune în lumină unitatea ca lege fundamentală a existenței. — Dumnezeu este unul. Întreaga creațiune e legată de el, prin existența sa și prin legile care o stăpânesc. De aici armonia firii. Toate sunt legate și toate sunt îndreptate spre centrul nevăzut și pretutindeni prezent, care este Ziditorul a toate. De aceea totalitatea fapturilor nu este haos, ci constituie un „*universum*“, o ordine și un sistem în care toate converg spre un punct central. — Astfel toate fapăturile au caracter sacru, fiindcă toate au parte în Dumnezeu. În același timp însă, oricare din ele ar încerca să se smulgă din această rânduială teocentrică, devine prin aceasta element anarhic și e sortit pieirii. Ieșind din rețeaua legilor care țin echilibrul universal, se cufundă în haos, spre inapelabila sa pierzare.

Omul nu e scos de sub puterea acestei rândueli, ci este încoronarea și podoaba ei. El singur, între ființele văzute, are privilegiul de a înțelege grandoarea acestei întocmiri divine

și de a se încadra în ea din propria și libera sa voie. Din păcate însă, el poartă cu sine și umbra acestei măririi: el singur, între toate, poate refuza ascultarea, poate frânge liber și conștient armonia stabilită, poate înfrunța cu bună știință tronul Dumnezeirii. — Nici într'un caz însă nu poate scăpa nici el de sancțiunea inevitabilă, care e concluzia necesară a faptelor sale.

Istoria omenirii stă mărturie cutremurătoare pentru împlinirea inexorabilă a acestei ordine divine. În cimiteriul ei imens dorm îngropate prăbușirile fără număr pe care le-a produs rătăcirea dela dreapta lege și revolta împotriva Adevărului și Binelui absolut, isvorul și măsura binelui relativ.

Găsim însă în istorie și pilde luminoase. Evul mediu, într-o adâncă intuiție creștină, a înțeles legea teocentrismului universal și a încercat să orienteze așezările omenești în întregul lor după comandamentele ei. Rezultatele le admirăm și astăzi. Cu barbarii cari au dărâmat imperiul roman și nu cunoșteau nici taina slovelor nici brăzdatul ogoarelor, a creat în scurtă vreme știință, artă, civilizație, organizații politice care storc admirația tuturor cunoscătorilor. Arhitectura n'a creat armonii mai desăvârșite decât domurile gotice, nici îndrăzneța concepție a sacrului imperiu universal n'a fost depășită de gânditorii politici ai vremilor de mai târziu.

Omul însă nu s'a putut ține prea mult pe această linie de înălțimi. N'a avut răbdare s'o desăvârșească și s'o potrivească mereu nevoilor schimbătoare. — *Renașterea, reforma, revoluția*, au sfârșit grandioasa concepție de mare armonie creștină. Disciplina și echilibru s'a rupt. O libertate păgână, fără frâu și fără măsură s'a înstăpânit ca regulă supremă a vieții. A început frământarea, distrămarea. Rodul ei a fost haosul universul pe care l-a pecetluit cu sânge și foc războiul mondial și clocotul neadormit ce i-a urmat.

Împotriva acestui prăpăd s'a ridicat acum instinctul de viață al popoarelor. Nu din considerațiuni teoretice. Teama de pierzare a provocat marea reacțiune. În locul distrămării trebuia neapărat înscăunată ordinea, disciplina, solidaritatea, unitatea. Adevărat că în vijelioasa pornire spre această punte de salvare s'a pierdut măsura și dintr'un salt fatal omul s'a trezit la extremul opus răului pe care voia să-l suprimă. Este limpede și aceea că orizontul omului speriat este îngust; el a redus perspectiva imensă a unității la realitatea concretă închisă în granițele unei țări și i-a dat ca regulator o valoare

mărginită. — Nu mai puțin adevărat rămâne însă faptul că direcția în care a pornit era cea bună. Fiindcă legea fundamentală a existenței este unitatea nu distrămarea, solidaritatea nu dușmănia, ordinea nu anarhia.

*

Poziția creștină ar fi, prin urmare, limpede. Trebuie să ne bucurăm că s'au prăbușit idolii anarhiei și ai disoluției; trebuie să reglementăm însă marele curent care a pornit apele vieții omenești spre marea unității. Ne sperie, de sigur, sălbătăcia cu care se revarsă torențele energiilor și vedem cu durere prăpădul pe care-l pricinuește năpraznica lor pornire. Lăsate în voia lor vor sfârși, de sigur, prin a face tot atâta rău, dacă nu mai mult, decât acela pe care voiesc să-l vindece. — Această împrejurare însă nu trebuie să ne descurajeze; ci dimpotrivă, trebuie să fie un îndemn mai mult la acțiune hotărâtă și neîntârziată. Trebuie să prindem noile puvoaie în alviile adevărului și măsurii creștine. Să lărgim orizonturile unității dorite, să-i deschidem perspectiva infinitului; totalitarismul pământean și minor să-l încadrăm în marea armonie creștină universală.

Toți trebuie să lucrăm în această direcție. Cuvântul îndrumător este însă al Bisericii lui Hristos. Ea are în grijă nu numai cuvintele vieții de veci, ci și paza marilor adevăruri ale firii, pe temeliile căreia este clădită societatea omenească.

Durere, cuvântul ei nu este ascultat nici astăzi, cum n'a fost nici în veacurile care au rodit catastrofa generală. De sigur, fiindcă oamenii sunt răi și, ca să se îndrepte, trebuie să cadă peste ei aspru biciul necruțător al pedepselor. — Dar de bună seamă și din alt motiv. Avem mai multe, prea multe Biserici creștine. Toți știu și simt că n'ar trebui să fie decât una. Fiindcă adevărul este unul. Hristos a fost unul. „Un domn, o credință, un botez“. Categorie și expres, Hristos a voit „ca toți să fie una“, o singură Biserică. — Răutatea omenească n'a ținut seamă de această poruncă. Unitatea creștină s'a sfârmat. Ramuri rupte din trunchiul Bisericii adevărate reclamă fiecare pentru sine adevărul, pe care-l propovăduiesc altfel și altfel. Nu-i pace, nu-i iubire, nu-i armonie.

Ce greutate și ce autoritate poate avea, în astfel de împrejurări, cuvântul Bisericii înaintea marilor potenți ai totalitarismelor, crescuți în aerul păgân de până ieri? Când Biserica va voi să-i învețe regula adevărului și măsura unirii, nu cumva răspunsul lor va fi: „doctore, vindecă-te mai întâi pe

tine însuși“?! Ce alta, cu totul alta ar fi situația, dacă o singură autoritate spirituală ar grăi în numele tuturor creștinilor, o singură Biserică ar propovădui un singur adevăr! Cât de ușor s'ar realiza atunci gândul înfrățirii tuturor popoarelor, în ordinea de Dumnezeu voită a dreptății și a iubirii; ca și ordinea lăuntrică între hotarele fiecărei țări, cu cinstirea demnității de om și cu îndreptarea întregii colectivități după poruncile eterne și fericitoare!

Este elementară această constatare. O simt toți creștinii adevărați. Toți văd în vijelioasa pornire de înnoire a lumii, care nu se lasă cârmuită de ideea creștină, o permanentă muștrare. Gândul unirii se impune ca o necesitate vie, de neîncunjurat nu numai în interes religios, ci și social.

Din această poruncă a instinctului vital răsar pretutindeni acțiuni și organizațiuni harnice în slujba marelui ideal. El frământă nu numai catolicismul, ci străbate și celelalte confesiuni creștine. Este semificativă, în deosebi, însuflețirea cu care participă toate la „Octava de rugăciuni“ închinată acestui gând.

Nu putem și nu trebuie să ne smulgem nici noi, Români, din îmbrățișarea acestui curent general. Dimpotrivă, avem toată datoria să-l cultivăm din toate puterile. Poate nicăiri gardul care desparte pe frați de sânge în două Biserici deosebite nu-i mai ușor de trecut. Și nici un alt popor nu are interes mai mare decât noi să realizeze unirea. Ne bucurăm văzând că se înesc constatări de acest fel și de către fruntași ai ortodoxiei românești. În cârticica „O spovedanie“, publicată la Cluj anul trecut, d. prof. O. Ghibu scrie, între altele:

„Plecând dela convingerea că poporul român, spre a-și putea împlini misiunea sa istorică în aceste locuri atât de puțin prielnice din punctul de vedere al vecinilor, are nevoie de o armatură sufletească deosebit de puternică, și că această armatură presupune înainte de toate o strânsă unitate sufletească, pe care nu i-o poate da în măsură trebuitoare nici unitatea teritorială, nici unitatea limbii, nici unitatea legislativă și administrativă, ci numai religia — am ajuns la concluzia fermă că este o necesitate imperioasă și urgentă ca sub raport religios el să nu fie nici sfâșiat înlăuntrul său cum este dela 1700 încoace, nici izolat de partea cea mai mare și mai activă a creștinismului, cu care ar trebui să lupte umăr la umăr împotriva comunismului, a nihilismului și a anarhismului. În consecință eu am preconizat *necesitatea inexorabilă a refacerii unității religioase sfâșiate la 1700, încadrând acest act în ideea vastă și măreață a refacerii unității creștine sfâșiate prin marea schismă dela anul 1054.* — Ideea mea a pătruns în oarecare măsură... Momentul potrivit pentru realizarea ei, ce e drept, încă nu s'a ivit. Dar, cine știe dacă el nu este foarte aproape?“

Să ne rugăm și să lucrăm cu toții pentru apropierea clipei care va înfăptui marele ideal. Mai mult, mai stăruitor de-

cât oricând. Să nu uităm că peste zarea acestui an plutește strălucirea *conciliului dela Florența*, ținut acum 500 de ani. Să ne aducem aminte că acolo am fost prezenți și noi Românii; am iscălit și noi unirea cea mare și ne-am bucurat împreună cu frații de pretutindeni. De ce n-am putea turna viață nouă în iscălitura cu care am întărit atunci porunca lui Hristos? E așa de puțin ceeace ne desparte față de multul ce ne leagă. Numai dragoste ne trebuie și sinceră căutare a adevărului și atunci vom putea cânta iarăși împreună; „Să se bucure cerurile“.

În tot cazul, să mediteze toți fiii neamului, anul acesta, înțeleptele cuvinte pe care le spunea compatrioților săi, în conciliul dela Florența, nemuritorul *Visarion*: „Ce vom răspunde lui Dumnezeu, când ne va cere socoteala, de ce ne-am rupt de frații noștri, cu cari, pentruca să ne unească într’o singură turmă sub conducerea unui singur Păstor, El însuși s’a coborât din cer, s’a întrupat și s’a răstignit! Și cu ce ne vom apăra înaintea urmașilor? Cu obiceiul? Cu tradiția? Săracul să rămâie tot sărac? Leneșul tot leneș? Hoțul tot hoț? Până când?“

*

Stăpânită de amintirea marei împăcări dela Florența, „Cultura Creștină“ își deschide noul an de muncă cu gândul și cu dorul de a vedea pe toți fiii neamului românesc uniți după porunca lui Hristos, în Biserica cea adevărată. — Citiitorii să se roage și să lucreze pentru același scop sfânt.

„CULTURA CREȘTINĂ“

SPECIFICUL FILOSOFIEI TOMISTE

Prima și cea mai fundamentală lege a cunoașterii este de a afirma sau admite *ceeace este* — existența externă întâi, apoi, pe cale reflexivă, pe cea internă — fiindcă ea vrea să fie tocmai raportul dintre intelect și ceva ce poate fi cugetat. Dacă se neagă existența realității externe și posibilitatea de a o înțelege, eo ipso trebuie să se nege și cunoașterea. Intelectul în cunoaștere n'are nici puterea, nici dreptul și nici rolul de creator al lucrurilor sau al lumilor pe care le cunoaște. Filosoful nu este poet, care să născocoască lumi imaginare după plac. Nu. El trebuie să accepte realitatea dată, așa cum e, nu cum i-ar plăcea lui să fie. În schimb, filosoful nu e nici colecționarul unor piese dispartate și răslețe, cari ar compune realitatea; el consideră lucrurile în înlănțuirea lor causală, stabilind raporturi și valori permanente între ele. Tocmai deaceia filosofia — spre deosebire de științele speciale — nu tinde la cunoașterea aspectelor trecătoare ale lucrurilor; ea vrea să prindă în raza vederii sale ceeace este absolut, permanent și esențial din mobilitatea existenței.

Și într'adevăr, toate filosofiile au ca scop să ne prezinte realitatea așa cum este. Totuși fiecare din ele ni-o prezintă altfel, într'un mod propriu, într'o lumină care diferă uneori foarte mult dela uu sistem la altul. De ce și de unde aceste deosebiri mari când, — realitatea fiind una — la fel ar trebui să fie și cunoașterea ei sistematică, în filosofie? Răspunsul este ușor: deosebirile se nasc tocmai din atitudinile, foarte diferite, pe care le iau gânditorii față de realitatea externă. Mulți dintre ei nu se lasă stăpâniți de realitatea care e identică numai cu sine și nu cu orice substitut al ei. Suferă de indocilitate, își formează în mod cu totul aprioric o seamă de principii despre rațiune și realitatea de cunoscut, cărora vrând-nevrând lucrurile trebuie să-li se supună. Dacă nu vrea să intre în cadrul fabricat de ei, realitatea este constrânsă și mutilată după cum cere „sistemul“ făurit arbitrar. — Deoparte anarhie; de alta, despotism filosofic. — În acest caz însă numai poate fi vorba de icoana reală a lucrurilor, ci de o anumită icoană sufletească proiectată din lăuntru asupra lor, spre a fi cunoscută ea, nu lucrurile

înseși. În chipul acesta multe sisteme, dintre cele cu mai mare răsunet, nu sunt altceva decât construcții aprioristice cari mistifică realitatea, constrângând-o să între în tipare arbitrar.

Este limpede de aci că toate filosofiele se aseamănă și toate se deosebesc între ele. Toate au aceleași mijloace și același scop; toate isvoresc din intelectul natural și din obiectul cunoscut; toate au de gând să ne împărtășească cunoașterea adevărată a realității cu mijloace pur naturale. Când însă e vorba de acțiune concretă, de trecere la realizarea scopului și de căile ducătoare spre el, atunci numai decât se observă prăpastia dintre ele.

Pleacă dela principii fundamental diferite; privesc realitatea din puncte de vedere deosebite; iau față de ea atitudini diametral opuse. De aceea, fiecare sistem filosofic își are specificul său, un spirit propriu al său, proprietăți care lipsesc cu desăvârșire tuturor celorlalte sisteme de gândire. Determinarea concretă a acestui specific e lucru destul de anevoios, fiindcă în filosofie totul e abstracție; specificul și propriul se identifică cu însași viața și spiritul filosofiei în general.

Pe noi ne interesează, aci, sistemul filosofic al *Sfântului Toma de Aquino*, numit și *Tomism*. Vom încerca să prezentăm culoarea specifică și viața proprie a acestei filosofii, călcând pe urmele reputatului tomist care este *Jaques Maritain* (mai ales cartea lui: „*Les Degrés du Savoir*“. Desclée de Brouwer, 1935) și ale lui *R. Jolivet* (*La philosophie chrétienne et la pensée contemp.* Paris 1932).

Înainte însă credem necesară o lămurire. Și anume: în publicistica actuală, ba chiar și în unele opere de specialitate, se poate observa adeseori o regretabilă confuzie între *Tomism* și *filosofia scolastică*, socotindu-se aceste două noțiuni identice în spirit și extindere. În realitate însă ele sunt bine distincte. Prin *Tomism* se înțelege exclusiv sistemul filosofic ale cărui rădăcini pleacă dela *Aristot* și desvoltându-se, își atinge apogeul în s. *Toma* (de unde denumirea); pe când denumirea de *filosofie scolastică* mai curând s'ar potrivi unei întregi epoci, în care s'a cultivat o anumită filosofie, nu un singur sistem. Nu poate fi vorba din punct de vedere ontologic și istoric, de o *scolastică*, ci mai precis, de *filosofii scolastice*; fiindcă în perioada aceasta se nasc sisteme atât de deosebite încât în afară de timp n'au comun decât uneori metoda; pe când în spirit sunt tot ce poate fi mai deosebit. Cum s'ar putea cuprinde sub aceeași denumire toate doctrinele filosofice dela s. *Augustin* până la începutul veacului al *XVII*? Între doctrina s. *Toma*, a lui *Occam* sau *Duns Scotus* sunt deosebiri esențiale. Chiar dacă unele din filosofiele scolastice au nizuința comună de a aduce soluție

rațională și științifică raportului dintre credință și rațiune, totuși am greși dacă le-am identifica. E adevărat: filosofia tomistă este scolastică, dar scolastica e departe de a fi în întregime tomistă. Filosofia s. Toma este cea mai tipică dintre toate sistemele epocii scolastice; probabil din acest motiv cearcă toate să se ascundă sub această denumire, devenită azi celebră.

* * *

Între sistemele filosofice, atât vechi cât și noi, cel mai deschis asupra realității este sistemul tomist. El singur nu se înspăimântă de realitate, oricât de complexă și enigmatică ar fi; o privește în față cu curaj, vrând să-i stoarcă secretele ultime. Chiar când această realitate s'ar manifesta contrar legilor realității naturale și experimentale, prezentându-se ca un fapt filosofic real, ea are datorința de a-i scruta și găsi explicarea, nu de a o nega — ori ce e și mai ușor, de a o nesocoti, reducând realul exclusiv la experimental. Realitățile supranaturale sau suprareale prin nesocotire nu încetează de a rămâne realități și ca atari apte de a pune neliniștitoare probleme filosofice, așa încât știința supremă numai atunci își epuizează obiectul când răspunde și problemelor ridicate de suprarealitate. Nu este chemarea ei? Este chemarea ei, chiar și atunci când a priori se poate spune că exclusiv cu puterile sale nu este în stare să răspundă. Fiindcă realitatea supranaturală este un fapt care-și cere explicarea chiar și dela filosofia care-și face un titlu de mândrie din nesocotirea ei. Dacă nu vrea să răspundă, atunci e în sine insuficientă ca instrument de cunoaștere și astfel n'are dreptul să tragă concluzii asupra acelei realități pe care nu o cunoaște fiindcă nu vrea să se folosească de mijloacele pe cari le pune la îndemână această realitate.

Un sistem filosofic închis în sine, un sistem care-și deschide numai o singură fereastră spre a privi numai asupra unei fețe sau părți a realității, nu va fi niciodată capabil să găsească în universul cognoscibil armonie, finalitate și rațiune. El va prezenta numai clișee fragmentare, din care va fi imposibil să se formeze icoana realității continue și întregi. Existența actuală sau posibilă, realul, ceea ce este, nu se prezintă numai în linie orizontală sau verticală, de așa încât ochiul filosofic situat la una din extremități, — care coincide cu fereastra deschisă spre traectoria liniei — să poată cuprinde deodată toată realitatea. Ea este mult mai complexă; ea nu se încadrează nici chiar în cunoscutele trei dimensiuni, ci în patru; și pe toate acestea filosofia are obligația firească să se desfășoare și să le explice în nex causal, răspunzând la

întrebarea „*ce este lățimea și lungimea și adâncimea și înălțimea*“ (S. Pavel, Efeseni, 3, 18).

Sistemul filosofic care nu-și deschide toate ferestrele, ca prin ele să străbată toată realitatea cuprinsă între lățime și lungime și adâncime, adecă desparte realitatea naturală — timp și spațiu; iar de altă parte aceea care se desfășoară pe dimensiunea înălțime și veșnicie — adecă realitatea supranaturală: acest sistem oricât de modern și oricât de lăudat ar fi, prezintă grave insuficiențe organice. (Această boală zace la rădăcina tuturor filosofiilor moderne.)

Sistemul tomist este ca un cristal, în centrul căruia se întâlnesc razele luminoase venite din toate direcțiile. În apele lui se armonizează luminile din natură cu cele supranaturale într'o vastă și luminoasă sinteză; în ea ochiul cugetării omenești, deși distinge focarele celor două feluri de lumini, totuși pricepe că nu sunt antitetice, ci dinpotrivă armonice. Aci se găsește povestită, în semne luminoase, enigmatica și uneori dramatica epopee a cunoașterii intelectuale cu toate peripețiile ei. Dacă am vrea să concretizăm lucrurile din firea lor prea abstracte, privind sistemul filosofiei tomiste, am avea impresia unei figuri geometrice corespunzătoare conului, având ca bază ceea ce formează cunoașterea fizică, adecă ființa întrucât e sensibilă și mobilă. (*Primul grad de abstracțiune*). Aceasta ar forma în aceeași vreme prima treaptă spre înălțime. A doua treaptă ascendentă ar forma-o cunoașterea matematică, ființa privită sub unghiul cantității — ens in quantum — (Al doilea grad de *abstracție*). A treia treaptă ar forma-o ființa întrucât e ființă — ens in quantum ens — cunoașterea metafizică (*sau al treilea grad de abstracție*). Evident, între ele se găsesc încă o mulțime de trepte intermediare mai mici, cari trebuiesc trecute neapărat, dacă voiești s'ajungi în vârf. Așa spre exemplu, în domeniul metafizicei întâlnim cunoașteri pe cari le numește marele filosof francez *J. Maritain*, *perinoetică*, *dianoetică* și *ananoetică*. Aceasta din urmă ar forma punctul extrem, adecă vârful acelu con, cu care am asemănat cunoașterea în tomism. Prin cunoașterea ananoetică sau analogică omul ajunge la cunoașterea perfecțiunilor lui Dumnezeu, după cum acestea se manifestă în creaturi.

Filosofia tomistă însă nu se oprește aci. În acest punct extrem al conului se întâlnește vârful altui con, al cunoașterii *supraanalogice* sau *teologice*, adecă prin revelație, dar urmând totuși legile cunoașterii omenești. Cel mai înalt grad de cunoaștere este intuiția experimentală a realității divine, *cunoașterea mistică*, dar al Spiritului Sfânt prin caritatea perfectă. Cele două figuri geometrice, cari

În comparația noastră reprezintă foarte palid cele două moduri de cunoaștere, se aseamănă puțin și se deosebesc foarte mult. Cunoașterea pur naturală nizuiește spre vârful conului, spre Dumnezeu; cunoașterea supranaturală, pe căi deosebite și cu mijloace esențial-minte diverse, tinde tot spre Dumnezeu, Isvorul întregii cunoașteri. Conul cel dintâi cu vârful în sus; al doilea cu vârful în jos; cunoașterea care se situează la baza primului con, se aseamănă în nease-mănare — dacă pot spune astfel — cu cunoașterea esenței și imensității divine, din cunoașterea mistică — baza conului al doilea, adevăc suprema cunoaștere.

Filosofia tomistă este străbătută în toate articulațiile ei de un *spirit sintetic*, în unicul, adevăratul și strictul sens al cuvântului. Ea este suficient deschisă asupra realului, care în sine este logic și rațional. Antiteza nu-și are geneza în realitatea mentală sau extremală, care sunt convergente și raționale, ci într-o îngustime a unghiului sub care privește uneori rațiunea lucrurile.

În afară de filosofia tomistă, toate celalalte filosofii sunt în imposibilitate de a încadra în mod satisfăcător variatele și în aparență contrarele fragmente ale realității integrale. Unii dintre filosofi, — ex. Kant — și-au făcut un titlu de mândrie din constatarea și imposibilitatea de a rezolvi antinomiile cugetării și ale existenței. Greșala lor zace în faptul, că s'au mulțumit să caute soluția exclusiv pe plan natural, deși cheia se găsea întreagă pe alt plan; astfel nizuința lor a avut ca efect pozitiv adâncirea prăpastiei dintre cugetare și realitate, deoparte; iar de altă parte evidențierea contrastului dintre fragmentele aceleiași realități, ducând gândirea la o grea răspântie.

Realitatea este polivalentă și polimorfă; ea este: materie și spirit, una și multiplă, trecătoare și permanentă, absolută și relativă, sensibilă și înțelegibilă etc. prezentând o gradație întreagă de valori: foarte rău, rău, puțin rău; bun și mai bun; moral și imoral; frumos, adevărat ș. m. d.; și pe când filosofii moderne se leagă aproape exclusiv de unul din aspectele relității, tomismul „din contră își ia însărcinarea de a aduna și a concilia aspectele în aparență contrare ale realului: imanență și transcendență, unitate și multiplicitate, fenomen și substanță, imobilitate și mobilitate, fizică și metafizică, subiectivitate și obiectivitate, toate aceste puncte de vedere diverse el vrea să le integreze la locul lor, în unitatea organică a unei sinteze atât de cuprinzătoare ca însuși realul“. (Jolivet, p. 95.)

În vreme ce în celalalte sisteme aceste variate aspecte ale realității prezintă sisteme filosofice diverse, unele în opoziție cu altele, ca imanentismul, transcendentalismul, fenomenismul, subiecti-

vismul, raționalism, intuiționism etc. tomismul dă viață unică, dinamică, armonică și creatoare de știință tuturor acestor membre cari detașate de organism sunt moarte.

Fațetele realității, întocmai ca diversele piese și articulații ale unei mașini — oricât de opuse ar părea — sunt chemate să se integreze, ca printr'o armonică conlucrare să producă știința și cunoașterea. Ce-i mai divers decât apa și focul, mișcarea și repausul, lemnul și ferul, și cu toate acestea, pentru a produce mișcarea, ele conlucră armonic până la totala lor epuizare. Materialism, spiritualism, obiectivism, subiectivism, staticism și dinamism, dacă au pretenția de a fi și rămâne pure, nu pot fi filosofii, științe supreme și integrale ale realității, fiindcă realitatea nu e nici numai una, nici numai alta din ele, ci mai curând toate acestea.

Afirmând însă aceste despre filosofia tomistă, parcă auzim numai decât obiecția: în acest caz filosofia tomistă n'are nimic propriu; ea este un ansamblu de doctrine incoherente, asemănătoare și diverse, adunate sub această etichetă, ca lucrurile scoase din uz într'un muzeu de antichități, în care poți găsi unelte potrivite celor mai variate necesități. Soluțiile pe care le prezintă tomismul diferitelor probleme de cunoaștere se pot ști mai dinainte, ele par a fi totdeauna mediile între două extreme: nici una, nici alta, ci și din una și din alta. — Cu toate că aceasta pare a fi o obiecție serioasă, în sine ea însași — dacă e bineînțeleasă — cuprinde precis spiritul filosofiei tomiste. Adevărul filosofic nu se cuprinde într'o doctrină referitoare la o singură față a realității; diferitele doctrine, în aparență ireconciliabile, fiecare cuprinde un sâmbure de adevăr. N'are dreptate filosofia materialistă? Are dreptate filosofia pur spiritualistă? Idealismul cuprinde adevărul și realismul ba? Nici una din aceste filosofii nu pot cuprinde adevărul, ci toate împreună, în cazul că sunt organic legate într'un sistem coerent. Filosofia tomistă este tocmai această sinteză „care face împăcarea superioară a adevărilor parțiale cuprinse în doctrinele adverse“. (Ibid. p. 96).

Totuși tomismul nu trebuie confundat ca *eclectismul*, filosofia care împrumută din toate doctrinele, în sine adverse, principii și teze în stare să rezolve și să identifice contrariile. În eclecticism variatele doctrine, în sine heterogene, sunt și rămân juxtapuse ca într'o magazie de bune și de rele; eclecticismul este cu adevărat un bazar de mărunțișuri în care adeseori găsești până și operele lui Victor Casin, vulgarizatorul filosofiei eclecticice. În tomism, ce-i drept, își găsesc locul atât Plato, cât și Aristotel, s. Augustin ca și Avicena; însă chiar dacă el își asimiliează elementele din izvoare

diverse, ele aci — în tomism — nu mai rămân ceea ce au fost, ci intrând în noul organism se identifică cu el, făcând parte integrantă, necesară și vie din el. Diversele elemente, vehiculele rudimentelor de adevăr, sunt „*ca o materie care primește, cu o formă nouă, o ființă nouă*”; nu se mai poate spune despre aceste elemente că sunt de ici, de colo; ele sunt din el, și nicăiri nu-și au locul adevărat de acolo unde sunt. În organism fiecare element conlucră la viața totului; mâna detașată de trunchiu nu mai are nici un preț; întocmai așa idealismul fără realism e erezie filosofică, împreună însă sunt isvoare ale adevărului. Prin urmare, din acest punct de vedere, *tomismul se prezintă ca o sinteză organică de cunoaștere, în mod vital articulat*, având viață și activitate specific diferită de a oricărui alt sistem filosofic.

II.

O altă notă specific tomistă este *poziția pe care o ia față de teologie și revelație*. Filosofiile moderne ori simplaminte ignorează acest fel de cunoaștere, ori reduc filosofia la teologie, ori consideră teologia cunoaștere copilărească. Tomismul evită cu dibăcie toate aceste greșeli. Nu confundă cele două genuri de cunoaștere, dimpotrivă, scoate în evidență diversitatea de principii, metode și certitudini de care dispun una fiecare; însă aci distincția — de altfel ca oriunde — nu însemnează contrarietate, ca și cum ar fi două noțiuni cari se exclud reciproc. După ce le arată esența și firea, analiza ultimă evidențiază caracterul lor corelativ, finalitatea comună: posesiunea adevărului. S. Toma de Aquino acordă atât filosofiei cât și teologiei tronuri deosebite; domenii, supuși și mijloace de cârmuire speciale; însă aceste două suveranități nu sunt în aceeași vreme și finalități în sine; atât teologia cât și filosofia își găsesc rostul sbuciumului în contemplarea Unicului Adevăr, unde nu mai sunt distincte, ci unite.

Legea fundamentală a tomismului este aceasta: „*A distinge pentru a uni*“. Lege simplă, dar de o nebanuită însemnătate. Din nesocotirea ei urmează o întreită greșală filosofică.

Nerespectarea primei prescripții din această lege aduce după sine confuzie. Dăm un exemplu. Intre natură și grație există din fire o distincție precisă: una nu se poate lua în locul celeilalte; cunoașterea supranaturală, mistică nu se poate dobândi — cu toate încercările unor filosofi moderni — pe cale și cu mijloace pur raționale, naturale. Ea este un dar supranatural al Spiritului Sfânt. Mântuirea, adecă posedarea fericirii veșnice, fără grația sfințitoare este o erezie osândită de Biserică încă de mult. A amesteca

aceste două realități deosebite, însemnează a nu ajunge niciodată la cunoașterea lor adevărată. Lucrurile își precizează firea și caracterele numai comparându-le cu altele, cari evident posedă note deosebite. — În această greșală au căzut *ontologiștii* deoparte; iar de alta *raționaliștii*. În timpurile noastre este acuzat de acest confuzionism, în alte privințe distinsul filosof francez *M. Blondel*. Nu mai vorbim de teologii protestanți, născocitorii *teologiei dialectice*, cari reduc filosofia la teologie și invers.

A doua greșală care urmează din călcarea primei legi a filosofiei tomiste este diametral opusă. Gânditorii din această categorie disting lucrurile, le separă, insistă însă în mod excesiv asupra adversității lor, le analizează până la ultimele lor limite, pentru ca apoi să le lase baltă, dându-ne impresia unei disarmonii esențiale, a unui haos al realității. Acesta este cazul lui *Kant*, în faimoasele-i antinomii. Gânditorii cari au acest păcat, ce-i drept, împlinesc prima lege: *distinctio*, analiza, fărimțarea, însă nu o fac cu scopul de a-le uni apoi, de a-le reconstitui, de a-le căuta punctul miraculos în care lucrurile din ordine deosebite se inserează și se unesc într'un tot armonic și sintetic.

Ultima greșeală o fac aceia cari toate le unesc fără a le distinge vreodată.

Metoda de investigație a tomismului la început este analitică, dar el enunță: „nimic nu e în inteligență ce să nu fi fost mai întâi în simțuri“; dar, cunoașterea sensitivă este din firea ei analitică. Confirmarea ei însă vine din partea metodei sintetice, care este intelectuală.

În tomism teologia și filosofia colaborează în mod prietenesc, pentru că nu se găsește în firea nici uneia adversitatea presupusă de raționaliști. Natura și supranatura au același izvor, Dumnezeu, creatorul ambelor. Ele sunt distincte și intelectul nostru omenesc nu poate avea despre ele o viziune sintetică. Având însă același izvor, e imposibil să se distrugă reciproc.

Concepția tomistă nu disprețuiește nimic din ceea ce e în stare să contribuie în orice chip la cunoaștere; dela experiența vulgară, senzații și imaginație, prin investigația experiențelor științifice realizate cu ajutorul facultăților intelectuale și morale: toate sunt puse în slujba acestui mare scop, cunoașterea. Nu este exclusivist nici în mijloace și nici în obiectele de cercetare și nici în metode. Vrea să vadă cu toți ochii, tot ce se poate vedea; iar când, eventual: obiectul din chestiune transcende naturalul, nu consideră ca o umilire a rațiunii faptul de a fi împrumutat chiar mijloace de cunoaștere suprafirești. Nu se razimă numai în experiență, de-

aceea psihologia și sociologia experimentală în înțelesul lui Emile *Durkheim* în tomism n'are nici un sens. Menirea lui este să caute sub ceeace e trecător permanentul, sub fenomenele experimentale substanța, în multiplicitate unitatea care guvernează și presidează desvoltarea și manifestarea exterioară a fenomenelor. Tomismul nu este pur empiriologic, precum nu este nici pur ontologic, ci așa după cum e realitatea: fenomene și experiență deoparte; substanță și ființă, de altă parte. Căci dacă în natură nu se întâlnesc fenomene și accidente disociate de substanță — decât când intervine Atotputernicia divină (cazul sf. Euharistii) — știința care s'ar opri exclusiv la lumea fenomenală sau exclusiv la lumea noumenală a ființei și a substanței despoiate de atributele ei secundare, această filosofie pur fenomenală sau pur noumenală ar fi antireală, deci falsă.

Tomismul s'ar putea numi pe dreptul un *intelectualism moderat*, la egală distanță între raționalismul disprețuitor al experienței, întronat ca măsură absolută a lucrurilor și între empirismul pozitivist. Nu e *raționalism*, deși crede în rațiune ca facultate de cunoaștere, fără însă să o socotească însă de legistatoare și creatoare a lucrurilor, independentă și autonomă față de tot ceeace este. Dar nu este *nici scepticism* neîncrezător în puterea de cunoaștere a intelectului. Tomismul este un intelectualism în sensul că menirea lui esențială este de a căuta explicarea fenomenelor și a legilor empirice nu în ele însele, fiindcă explicarea propriu zisă nu e cu putință în afară de metafizică. Ori, această privire înlăuntrul lucrurilor și a fenomenelor experienței — operă a intelectului — formează, propriu zis, intelectualismul tomist. Aci fizica își găsește justificarea și explicarea în metafizică; sunt corelative și în cunoaștere se întregesc una pe alta.

*

În fine, o notă deosebit de caracteristică a filosofiei tomiste este *realismul*, numit de dl Maritain *realism critic*, situându-se astfel tocmai la polul *opus idealismului modern*. În vreme ce idealismul se complăce în confuzia dintre obiect și cugetare, punând aceasta din urmă totdeauna în locul obiectului, tomismul susține realitatea ființei în dosul fenomenelor, cari n'au rațiunea de a fi fără de substanța care le este principiu și izvor. Deasemenea ideia în tomism nu-și are motivarea fără realitatea obiectului, a cărui substitut spiritualizat este. Viciul crucial al idealismului modern consistă tocmai în aceea că el pleacă dintr'un act de cunoaștere a cunoașterii; în loc să porceadă printr'un act de cunoaștere a lucrurilor. Dar — zice Maritain — „On ne pense du pensé

qu'après avoir pensé du pensable »bon pour exister« (du réel au moins possible); le premier pensé c'est l'être indépendant de la pensée. Le *cogitatum* du premier *cogito* n'est pas *cogitatum*, mais *ens*. On ne mange pas du mangé, on mange du pain". (p. 209). În vreme ce filosofia idealistă sau reflexivă judecă nu despre ceea ce este, ci despre ideia a ceea ce este, filosofia tomistă pune în fața intelectului întâi obiectul. „În vreme ce filosofia exclusiv reflexivă consideră nu ceea ce este ci ideia lucrului existent, și ideii ideii, și ideia ideii ideii a ceea ce este, și încă pe un ton cu atât mai înalt cu cât ea se ferește mai tare a pune mâinile pe realitate, ca să nu și-le sgărie — adevăratul curaj al filosofiei naturii și a metafizicei este de a înfrunta realitățile extramintale, de a pune mâna pe lucrurile din afară, de a judeca ceea ce este". (pg. 210). Astfel filosofia tomistă care pune în adevărată valoare subiectul și obiectul, distingându-le fără a-le confunda, dă cea mai rațională explicare atât problemelor incluse în contingențele schimbătoare ale fizicei, cât și adevărilor superioare din domeniul metafizicei.

Care este intenția mascată a idealismului atunci când pune ca realitate exclusivă cugetarea, neadmițând nici o altă realitate extramintală? Îl privește. Ni se pare totuși că admiterea nu mai mult decât a unei furnici ca realitate metalogică, înafară de cugetare, aduce cu sine o lume întreagă de urmări, grele de cuprins. Obiectul real cel mai simplu este în stare să facă dovada existenței lui Dumnezeu, care altfel se poate cu ușurință nega. Dăm cuvântul dlui Maritain, a cărui logică e fără scăpare: „Ajunge atâta: să existe lucruri, pentruca Dumnezeu să fie inevitabil. A-cordând chiar și numai unei bucăți de muschiu, unei minuscule furnici valoarea de realitate ontologică, nu mai putem scăpa din mâna înspăimântătoare care ne-a făcut" (p. 212). Gândul acesta, de a scăpa de Dumnezeu — scopul nemărturisit al filosofiei idealiste — pe noi aci nu ne interesează. Din parte-ne, pot să se contrazică, pot să conspire și să înceapă munca filosofică de unde vor, realitatea rămâne realitate, contra căreia sofistăria nu poate ajuta nimic: cel ce cugetă, cugetarea și lucrul cugetat, nu se pot niciodată reduce la același numitor. Dar, realismul tomist ce face altceva decât evidențiază și justifică o realitate?! Nu-i chemarea filosofiei să răspundă la întrebarea: cum ar fi putut fi lucrurile, nici ce au crezut unii filosofi despre ele; ea are menirea de a ne arăta cum sunt lucrurile în realitate și acestor lucruri, scoase din domeniul posibilității pure, cugetarea filosofică trebuie să li-se supună cu umilință. În tomism, rolul filosofului este mai modest decât în alte filosofii; aci nu comandă el, nu dispune, nu face după plac;

nu-i iertat să se erigeze în dictator; să nu fie capricios sau încăpăținat, lăsându-se stăpânit de sentimente și pasiuni nesăbuite, fabricând realități inexistente și absurde. Obiectul comandă, iar el își sincronizează mersul după obiect, micșorând sau mărindu-și lentila telescopului intelectual. Filosoful tomist nu e barbar distrugător al obiectelor reale, dar nici demiurg creator de lucruri imaginare, substitute fantastice ale realității. E un om care încă n'a uitat — cu toată gravitatea sa filosofică — că pronumele personal *tu*, este cineva deosebit de *eu*; iar *el* nu poate fi nici *eu* și nici *tu* (p. 213). Cu alte cuvinte, filosoful realismului tomist este un om foarte cum se cade — lucru de altfel rar astăzi — cu care te mai poți înțelege nu numai în mod filosofic, ci chiar și omenesc. Departe de el gândul că menirea filosofilor ar fi să complice, inutil, lucrurile simple.

*

Astfel filosofia tomistă, prin caracterele sale specifice, nu se poate reduce la nici unul din sistemele cunoscute. Incercările de a fi redusă la una sau alta din doctrinele cuprinse în istoria filosofiei, au reușit foarte puțin. Că au reușit în parte se explică așa, că această filosofie are afinitate față de toate doctrinele cari cuprind în sine o cât de neînsemnată firimitură de adevăr. Din *acest motiv* rădăcinile ei se întind în toată cugetarea omenească sănătoasă. Nereușita însă a fost răsunătoare atunci când s'a încercat identificarea cu una sau alta din filosofii, pentru că în afară de caracterele secundare ce le are comune cu celelalte doctrine, ea își *are spiritul, ființa și viața proprie*, cari sunt incomunicabile și care lipsesc în toate celalalte. Mai curând se poate asemana cu toate filosofii, cari în cercetările lor sunt cel puțin pe calea adevărului, decât cu una dintre ele, ea fiind de fapt o vastă sinteză a adevărului.

Este tomismul empirism, sensism, nominalism, materialism, idealism, subiectivism, obiectivism, etc.? Nu este nici unul dintre aceste „isme“, fiindcă în nici unul nu se reoglindește realitatea decât parțial și fragmentar; dar, filosofia nu este o știință a particularului și a fragmentarului. Filosofia tomistă, tuturor acestor piese colorate cari reprezintă figuri diverse din geometria cunoașterii, le dă o viață specifică, în care fiecare aspect al realității își găsește propria reoglinire. În filosofia sf. Toma nimic nu este prea mic, neînsemnat sau neglijabil. Aci se întâlnește ceeace e trecător cu ceeace e veșnic, iminentul cu transcendentul, empiricul cu ontologicul, materia cu spiritul, subiectul cu obiectul, furnica cu omul și creatura cu... Creatorul, spre a intona cea mai minunată simfonie: *Ad maiorem Dei gloriam!*

IOAN MICLEA

VISARION AL NICEIEI ȘI SOBORUL DIN FLORENȚA

Se împlinesc anul acesta 500 de ani dela cea mai impunătoare adunare a bisericelor creștine: *Soborul ecumenic din Florența*. Insemnătatea istorică și religioasă a acestui sobor, mai ales pentru noi Românii, cari am fost reprezentați și ne-am unit prin Mitropolitul Damian al Moldovii, n'ar trebui să-i scape nimănui din vedere. Ci datori suntem cu toții, catolici și ortodocși, mai ales în acest an jubilar, să punem în lumină mare icoana covârșitorului eveniment, care este al întregii Biserici creștine și este în parte și al nostru, al Românilor.

Privit din depărtarea celor 500 de ani, cari au văzut cu jale năruirea mărețului ideal pecetluit prin bulla „Laetentur coeli“, săborul din Florența crește în măreție. Toate strădaniile și frământările lui par vrednice de luare aminte; toate personalitățile cari au lucrat și s'au sbătut în agitatele lui ședințe, vrednice de atențiunea noastră. — Intre ele, interesantă și mare, deosebit de nobilă și vrednică de iubire se înalță figura dominantă a mitropolitului Niceei, mai târziu Cardinal al Bisericii romane, *Visarion*. — Lui să-i fie închinată, cu pioasă amintire, rândurile ce urmează. Ele nu pot fi decât folositoare. Fiindcă viața lui, și în deosebi activitatea în marele sinod al unirii, e plină de bogate învățături pentru toți cei ce se zic creștini, iubitori de adevărul lui Hristos.

Viața lui Visarion

S'a născut Visarion în Trebizonda, oraș din Turcia Asiatică, pe malul Mărei Negre, pe la anul 1395 ¹⁾.

Părinții săi erau oameni săraci, își câștigau traiul cu sudoarea frunții lor. Micul Vasile, cum a fost numit la botez Visarion de mai târziu, primi cele dintâi îndrumări în ale cărții dela Maestrul Dositeiu, renumit pedagog, care observând în învățăcelul său o

¹⁾ Alții vor să fie născut cu câțiva ani mai târziu, alții mai de grabă. Amănunt fără importanță. Luăm anul 1395, cum țin cei mai mulți istorici.

rară inteligență, hotărî, de acord cu părinții, trimiterea lui la Constantinopole, centrul intelectualismului oriental pe acea vreme. Aici Vasile intră în mănăstire și-și schimbă numele în acela de Visarion. Din Constantinopol, nu se știe exact din ce pricină, a plecat în orașul Morea din Grecia, intrând în renumita mănăstire de călugări, unde filosoful Gheorghe Gemistus predă lecțiuni de filosofie neoplatonică. Întâlnirea cu acest filosof i-a fost tânărului studios o surpriză. E tocmai ceea ce doria spiritul său speculativ. Din această mănăstire desfășură un apostolat întins printre noroadale care alergau de pretutindeni să-i asculte predicele înfocate și întărite cu trainice dovezi din Sf. Scriptură și Sf. Părinți. Bisericiile nu mai erau încăpătoare la predicele lui Visarion. Atunci piețele și cerul liber erau marele templu, unde sufletul lui de apostol putea să cuprindă mulțimile ce-l ascultau și admirau.

Vestea lui a ajuns până la Împăratul Ioan al VIII Paleologul (1425—1448), care nu întârzie să-l cheme la curte, unde îl primi cu mari onoruri, făcându-l sfetnic al Tronului, și însărcinându-l cu misiunile cele mai importante ale împărăției. În 1437 i-se oferî scaunul arhiepiscopal din Niceia, și în această calitate plecă și el, împreună cu Patriarhul Iosif al Constantinopolului și cu ceilalți vreo 800 de inși, la Soborul din Florența¹⁾. Aici avea să se vădească adevărata lui valoare, de întâiul teolog și orator al Răsăritului din acel timp.

La Florența

Să menționăm, înainte de toate, că Visarion a plecat la Sinod cu cele mai bune dispoziții. E sigur că el, atât din motive religioase cât, poate, și patriotice, doria sincer unirea. Păcat că nu toți compatrioții săi aveau sentimente asemănătoare. Unii din ei mergeau cu gânduri potrivnice și numai constrânși de Patriarhul și de Împăratul Țarigradului. Toată purtarea lor la conciliu va vădi această pornire preconcepută. Tipică, în special, atitudinea lui Marcu din Efes, care, până la urmă, a închis urechile ca să nu audă, ca nu cumva să treacă peste hotărîrea încăpățînată luată de-acasă. Alți greci apoi mergeau la Sinod din motive pur politice, sau chiar și bănești²⁾. Vom vedea, cu câtă insistență își reclamau salariile

¹⁾ A se vedea biografia în „DICTIONNAIRE de THÉOLOGIE CATHOLIQUE“ de A. Vacant—E. Mangenot. Paris 1925, tom. III. par. I, art. Bessarion, de A. Palmieri.

²⁾ „Malheuresment, entre tous ces représentants de l'Église byzantine, les dissensions étaient profondes. Les uns voulaient l'union, les autres la rejétaient avant toute discussion; les uns venaient en Italie pour des motifs purement po

și pensiile dela Papa Eugeniu IV, care deseori se găsea în încurcătură. Însași reușita Conciliului a ajuns la grea răspântie, din simplul motiv că nu se găseau banii ce se cereau pentru acest scop.

Visarion nu era nici din numărul celor dintâi, nici din numărul celor din urmă. Că el ar fi mers însă la Conciliu cu gândul ca să facă unirea cu Biserica Romei cu orice preț, chiar cu sacrificarea dogmelor Bisericii de Răsărit și cu trădarea Bisericii sale, cum îndrăznesc să-l acuze și azi disidenții orientali, asta nu se va putea dovedi niciodată; ci dimpotrivă, se va dovedi că el a venit la Sinod cu ideea de a spulbera presupusele „dogme” și „inovațiuni” din Biserica Romei și a-i aduce, în sfârșit, pe „rătăciții” de latini la dreapta credință. Așa că mi-se pare cu totul contrară adevărului istoric insinuația malițioasă ce-o face istoricul român, Păr. *Eusebiu Popovici*, profesor la Universitatea din Cernăuți, când, în cartea sa „Istoria Bisericească”¹⁾, punându-l pe Visarion între partizanii unirii „fără condiții”, spune: „Ca partizani ai unirii fără condiții s’au declarat Visarion, Isidor și Gregoriu Confesorul Împăratului...”²⁾; și mai la vale ni-l prezintă ca pe un vânător de demnități în biserica Romană, când spune că Papa, drept răsplată a trădării sale, i-a dat purpura romană a Cardinalatului. Cu aceeași indignare contra mistificării adevărului istoric respingem și afirmațiunile diaconului laureat în teologie *Nicolae I. Popovici*, astăzi Episcop al Orăzii, în cartea sa „*Epicleza eucaristică*”³⁾, unde după ce spune că au fost mai multe discuții cu privire la epicleză și laudă cu deosebită satisfacție pe Marcu Efesanul care se împotrivi introducerii formulei latine, adaugă: „Văzând Papa cât de intransigenți sunt răsăritenii întru apărarea epiclezei, pentru a nu periclita din cauza ei tot ceea ce se realizase în celelalte puncte, a renunțat definitiv la ideea introducerii formulei catolice în decret, dar și-a căutat omul care să-i facă o declarație orală în sensul dorit de el, și l-a găsit în persoana lui Visarion. — În seara de 5 Iulie 1439, ajunul promulgării decretului unirii, o parte din greci se aflau la palatul Papii. La un moment dat, Visarion a făcut o declarație în care recunoștea fără nici o rezervă învățătura catolică și invoca în sprijinul ei în special pe Ioan Gură de Aur. *Era una*

litiques, quelques-uns par conviction, les autres, forcés par la pouvoir suprême et attirés seulement par l’espérance d’un profit pécuniaire”. A. Vacant: *DICTIONNAIRE* de TH. CATH. tom. VI, pars I.

¹⁾ Cfr. *EUSEBIU POPOVICI: Istoria Bisericească Universală și Statistica Bisericească*, cartea II, ediția II, București, 1927, pag. 163.

²⁾ Cf. *NICOLAE POPOVICI: Epicleza Euharistică* — editura librăriei arhidieceșane, Sibiu, 1933.

dintre ultimele lui fapte de trădare, făcută în calitatea lui de Mitropolit al Niceiei¹⁾.

Lăsăm la o parte mistificația istorică a împrejurărilor declarației făcute de Visarion, care n'a fost făcută nici hoștește, „la un moment dat“, nici Papa nu l-a căutat cu lumânarea până când în sfârșit „l-a găsit în persoana lui Visarion“, ci pur și simplu Visarion a fost delegat de toți reprezentanții Bisericii orientale, în numele cărora el a făcut acea declarație și care apoi a fost aprobată de toți²⁾. Lăsăm, zic, la o parte aceste afirmații gratuite. Reținem însă acuza gravă ce se aduce marelui Visarion de: „trădător“ al învățăturii bisericii orientale și a cauzei grecești. Căci, după Popovici Nicolae, aceasta era „una din ultimele“ trădări, ceea ce presupune că au fost multe altele înainte, o serie întreagă de trădări. Și nu e singur în a face astfel de afirmațiuni. Acuza e generală în scrierile teologilor disidenți³⁾.

Cât de nedreaptă este însă această acuză se poate vedea din toată purtarea lui Visarion, atât în public cât și în viața lui privată. Nici atunci când, fiindu-i viața amenințată în Răsărit, el a fost silit să se exileze la Roma, n'a uitat o clipă de Biserica Orientală în general și de grecii patriei sale în special.

Să luăm pe rând faptele și să le cercetăm la lumina dreptei judecăți.

Visarion vine la Conciliul din Ferrara sigur pe cauza ce avea s'o apere. Era cel mai învățat, mai profund și mai temut teolog și orator. Alături de el era Marcu din Efez; cult și el, dar pătimăș din cale afară, lăsându-se dus mai mult de prejudecățile ce-i aprindeau fantazia, decât de obiectivitatea senină ce-l caracteriza pe tovarășul său, Visarion. Amândoi au fost aleși să înfrunte „pretențiile“ latinilor. Întâiul care a deschis lupta a fost Marcu din Efes. S'a văzut însă din capul locului că cel care avea să prindă fondul chestiunii era Visarion. Părerea lui era să atace pe latini pe bază de dogmă. În special, fiind vorba de „Filioque“, adică de purcederea Sf. Duh și dela Fiul, Visarion susținea că trebuie văzut și stabilit dacă această învățătură este sau nu din domeniul reve-

¹⁾ Sublinierea este a noastră.

²⁾ Cfr. JACQUES G. PITZIPIOS: *L' Église Orientale*, seconde et troisième partie, pag. 34.

³⁾ Iată ce scrie și Vladimir Guettée în cartea sa: „Papalitatea schismatică sau Roma în raporturile sale cu Biserica Orientală“, făcând aluzie la Visarion și Isidor din Kiev: „papalitatea știu a câștiga pentru cauza sa pe câțiva oameni ambițioși, a căror *tradare* o răsplăti prin pălăria de Cardinal și alte onoruri“ (cfr. Papalitatea Schismatică de Vladimir Guettée, București 1906, pag. 354).

lațiunii. Chestiunea de disciplină, introducerea în credeu a lui „Filioque“, este, după el, fără importanță. Fiindcă, spunea el, dovedindu-se falsitatea dogmei, nu va mai avea nici un rost chestiunea acelei adaogiri: „quia, ostensa falsitate dogmatis, quaestio de illo non addendo non habebit deinceps locum“ ¹⁾. — Iar dacă, invers, se dovedește conform credinței, ar fi cu desăvârșire ridicul a face caz din introducerea în credeu a unui adevăr: „Ridiculum est existimare non oportere veritatem Symbolo addere“ ²⁾. Și era înțelept și firesc acest lucru.

Pentru latini a fost ușor să arate pricinile introducerii lui „Filioque“. Pe Marcu și pe ceilalți i-au redus la tăcere, încât nu mai avură nimic de zis, după cum ne spune însuși Visarion: „ita ut non habentes quod responderent, obmutuerint; quid enim aliquis contra tantam veritatem imprudens responderet?“ ³⁾.

Atunci Visarion, care până la ședința VIII stătuse ca simplu spectator, intră în funcție și atacă vehement pe Andrei de Rhodos, oratorul delegat din partea latinilor. În toată ședința a argumentat cu atâta tărie, încât ambii oratori rămaseră pe poziții, fără să ajungă la vreo concluzie practică. Au continuat la fel și în ședința IX-a. Numai prezența de spirit și abilitatea Cardinalului Cesarini l-a scos pe Andrei de Rhodos din încurcala în care căuta să-l tragă Visarion, oratorul Grecilor. Aceasta e istoria. Acum ne întrebăm: Unul care atacă atât de dârz și ține cu atâta foc la tradiția Bisericii sale, poate fi numit „trădător“, cum îl cheamă Nicolae Popovici; sau unul „ce a venit la Conciliu să facă unirea fără condiții“, cum îi place Părintelui Eusebiu Popovici să spună? Dinpotrivă, aceasta ne dovedește că și el, ca și alți tovarăși ai lui, a venit convins că cel puțin în chestia „de Filioque“ îi vor pune pe latini în imposibilitate de a le răspunde, socotind ei — cum susțin și astăzi dealtmintrelea disidenții, fără să cerceteze — că latinii ar admite două principii a purcederii Duhului Sfânt. Dar când a auzit Visarion și alți mitropoliți de bună credință că latinii nu susțin ceea ce credea în Orient, și mai ales când Latinii, la cererea Grecilor, le-au pus și pe hârtie formulele lor de credință, în care declarau că ei recunosc un singur principiu și o singură cauză a purcederii Duhului Sfânt, și că anatematizează pe aceia

¹⁾ Cf. BESSARION: *De Processione Spiritus Sancti*. Edit. Migne. Patr. Graec. vol. 161, pag. 338.

²⁾ Cf. Bessarion: *de Processione Spiritus Sancti*. Edit. Migne. Patr. Graec. vol. 161, pag. 336.

³⁾ Cf. Bessario, *ibidem*.

cari ar zice altmintrelea, deabea atunci Visarion a început să se convingă că ei aveau părere greșită despre învățătura latinilor și că problema „Filioque” nu poate fi piedecă în calea unirii. Il impresionă în chip deosebit mulțimea textelor din Sfinții Părinți Apuseni, cari învățau cu totul lămurit purcederea Duhului Sfânt și dela Fiul. — Cu totul altfel simțiau ceilalți greci. Ei nu doriau, ci se temeau tocmai de lămurirea adevărului. După cum ne referă însuși Visarion, ei auziseră mai dinainte că Latinii ar avea multe dovezi din Sf. Părinți Apuseni, prin care se dovedește vădit purcederea Sf. Duh¹⁾ iar acum, puși în fața dovezilor, s’au tulburat și înfricoșat în așa măsură încât toți strigau că vor să se întoarcă la Constantinopol. „Timebant enim — ne spune Visarion — et nullo modo volebant amplius permanere; sed quisque desiderabat discedere et reverti ad propria, nihilque aliud nisi redeundum ad patriam clamabant; et cum causam curnam ita vellent interrogarentur, reddere nolebant...; verum absque ulla ratione vociferabantur: Redeamus, redeamus... Discedamus, redeamus, abeamus“²⁾. — Visarion, dimpotrivă, era printre cei câțiva, împreună cu Patriarhul și Împăratul, cari voiau să se continue desbaterile. La îndemnul și la intervenția Împăratului, au rămas și ceilalți.

Ne întrebăm iarăși în fața acestor fapte: Cine trăda cauza bisericii orientale? Visarion care dorea să cunoască adevărul din Sfinții Părinți, fie ei și apuseni, sau acei greci cari își astupau urechile să nu audă adevărul? Fiecare poate să judece și să-și facă o idee de gândul cu care umblau grecii într’o chestie atât de însemnată, cum era aceea a unirii bisericilor.

După ce grecii cu mare greu au fost convinși să rămână la Conciliu, alte mari greutăți se puseră în calea desbaterilor. Una era că în orașul Ferrara izbucnise ciuma. La aceasta se mai adăogau altele de ordin financiar, deoarece colosalele cheltueli făcute de Papa cu ocazia acestui Conciliu stoarseră toate veniturile și economiile Scaunului Apostolic. Un aventurier, Nicolae Picinino, prăda cu bandele sale și cele din urmă venituri la care Papa mai putea să apeleze. Pe de altă parte și grecii ridicau pretenții, reclamându-și pensiunea lor pe cinci luni în urmă de când visteriile

¹⁾ „Inter se dicebant quod ad eorum aures pervenisset Latinos posse in medium afferre plurimas multorum sanctorum occidentalium auctoritates, quibus palam probatur Spiritum Sanctum ex Patre Filioque procedere“. — Cfr. VISARION: *De processione Spiritus Sancti ad Alexium Lascarinum*. P. Graeca, CLXI, col. 422. — Cfr. JUGIE: *Theologia Dogmatica Christ. Orientalium*. Paris, 1933, om. II, p. 397.

²⁾ Bessarion, *ibidem*.

Patriarhului nu mai puteau să plătească. În fața acestor greutăți, — cari sunt mult mai serioase decât teama Papei „*ca nu cumva grecii desgustați de răul mers al debaterilor și profitând de apropierea mării să părăsească Ferrara și să se întoarcă în patrie fără nici o ispravă*“¹⁾ cum îi place lui P. Popovici să scrie, — Papa Eugen se văzu nevoit să transfere Conciliul la Florența, cu atât mai mult că Florentinii își luau angajamentul de a finanța Conciliul. Grecii nu voiau întâiu să audă de o transferare la Florența; dar apoi, când li s'a plătit pensia reclamată de ei, și când alți 19.000 de scuzi de aur au luat drumul spre Constantinopol, atunci și grecii au convenit să meargă la Florența²⁾. În acest oraș se reluară discuțiile tot despre „Filioque“, dar pe bază de dogmă dovedită din Sf. Scriptură și Sf. Părinți. Ședința a XVIII o deschiseră cei doi oratori delegați: Ioan de Ragusa din partea latinilor și Marcu din Efes pe partea grecilor. E extrem de interesantă disputa pe baza Sf. Părinți. Ioan de Ragusa luă texte din Părinți Orientali și le punea sub ochii lui Marcu din Efes. Astfel îi cită pe Sf. *Epiphaniu*, care scrisese clar: Numesc Fiul pe cel care este din El (Tatăl); iar Spirit Sfânt pe cel care este din amândoi... Și precum nimeni nu a văzut pe Tatăl fără numai Fiul, nici pe Fiul decât Tatăl; tot așa îndrănesc a spune că nici pe Spiritul Sfânt nu-l cunoaște nimeni altul decât Tatăl și Fiul dela cari a primit și a purces; nici pe Tatăl și pe Fiul (nu-l cunoaște) altul decât Spiritul Sfânt carele clarifică cu adevărat, învață toate, care este dela Tatăl și dela Fiul³⁾.

Incurcala Arhiepiscopului din Efes nu fu mică. Ca să scape, cită și el un text din *Sf. Vasile*, unde acest Sf. Părinte (scriind *contra Eunomium*, cap. XII), ar fi afirmat că Sf. Duh nu purcede și dela Fiul. Oratorul latin a ținut să-l urmeze pe Marcu și în adăpostul în care se credea sigur. Și-i arată că și Sf. Vasile învață acelaș lucru ca și Sf. Epifaniu, că Sf. Duh purcede și dela Fiul. Și-i arată acest lucru în felul următor: Mai întâiu textul arătat de Marcu nu era *citat ad rem*, pentru că Sf. Vasile acolo spunea acele

¹⁾ *Eusebiu Popoviciu*, op. ci. pag. 164.

²⁾ E fals prin urmare ceea ce scrie Vladimir Guettée în cartea sa: *Papalitatea schismatică*, că „Papa, cu toate angajamentele sale formale, lăsa să moară de foame pe grecii, cari nu ascultau de pretențiunile sale...“ (Cf. o, cit. pg. 854).

³⁾ Cf. *EPIPHANIUS*: „*Ancoratus*“: „*Filium illum dico qui ex ipso est; Spiritum vero Sanctum qui ex ambobus est... et quemadmodum nemo vidit Patrem nisi Filius, neque Filium nisi Pater; ita dicere audeo, neque Spiritum Sanctum novit quisquam nisi Pater et Filius a quo accipit et procedit; nec Filium et Patrem nisi Spiritus Sanctus qui vere clarificat, qui docet omnia, qui est a Patre et Filio*“.

lucruri împotriva Arianilor, cari spuneau că Sf. Duh purcede și dela o ființă creată, și Sf. Părinte insista că e din substanța divină și nu dela alt-cineva. Dar spunând „substanța divină“ a Tatălui, e firesc că în acea substanță e cuprinsă și substanța Fiului, care nu se deosebește de aceea a Tatălui, ci e identică.

Nu numai atât. Latinul aduse un alt text tot din Sf. Vasile, din aceeași scriere (contra Eunomium, c. III), unde se citește: „Dacă Spiritul este al treilea în demnitate și în ordine, de ce-ar fi necesar să fie al treilea și în natura sa? Că e al doilea după Fiul în demnitate, ne învață cuvântul pietății, din *motivul că din El (Fiul) își are ființa, dela El primește și ne vestește nouă și depinde întru totul de această cauză*“¹⁾.

La aceasta nu se aștepta Marcu, deaceea căuta s'o scoată la capăt acuzând pe latini că au falsificat opera Sf. Vasile, introducând ei pasajul din chestie. Latinii răspunseră, prezintăndu-le grecilor un codice vechiu adus chiar din țara lor, dela Constantinopole, fără răsături sau ștersături. Grecii, la rândul lor, arătară și ei alt codice în care lipsea textul invocat de Ioan de Ragusa. Cine avea dreptate? Dacă îl auzim pe P. Eusebiu Popovici, el ne spune așa: „Cine avea dreptate atunci, se vede din o ediție a operelor Sf. Vasile, publicate dela anul 1721—1730 în Turcia de Benedictini, numiți Maurini, dela Maurus, discipol al Sf. Benedict. Ei au examinat pentru această ediție atât edițiile anterioare cu manuscrisurile pe care s'au bazat acele ediții, cât și manuscrisurile ce erau în posesiunea lor în număr de 7 și au aflat pasajul respectiv așa, cum era în manuscrisul, ce Grecii îl prezintară la Florența“²⁾.

Suntem însă în drept de a ținea aceste afirmațiuni drept fără temei istoric, și a subscrie celor ce ne spune Cardinalul Visarion în această chestie. El cel dintâiu era interesat să cunoască lucrurile în această chestie, și deaceea a cercetat și iată ce-a aflat: (sunt cuvintele lui); „Se găseau în acest Conciliu 6 exemplare (cu textul Sf. Vasile). Patru erau scrise pe pergament și foarte vechi, alte două pe pânză. Din cele dintâi patru, trei erau ale arhiepiscopului de Mitylene (Medellin) iar al patrulea era al latinilor. Din cele scrise pe pânză, unul era al puternicului nostru împărat, iar altul al preasfințitului Patriarh. Din aceste șase exemplare cinci aveau textul care afirma că Duhul Sfânt purcede și dela Fiul și

¹⁾ „Si Spiritus dignitate et ordine tertius est, cur necesse est illum esse tertium etiam natura? Dignitate siquidem illum secundum esse post Filium tradit pietatis sermo, utpote qui ab eo suum esse habet et ab eo accipit nobisque annuntiat et prorsus ab illa causa pendet...“

²⁾ Vezi Eusebiu Popovici, op. cit. pag. 164, în nota.

că el depinde de această cauză, adică de Fiul. Dar unul singur, exemplarul patriarhului, era altminterlea: cineva ștersese textul și pe urmă adăugase unele lucruri, și scosese afară altele. Mai târziu, după Conciliu, propunându-mi să cercetez mai de aproape toate cărțile acestor mănăstiri, am aflat că în cele mai recente, adică în acele care au fost scrise după ce s'a iscat această mare dispută (despre Filioque), acest text a fost suprimat. Din potrivă toate celelalte exemplare care erau scrise mai înainte și cari fuseseră transcrise de grecii înșiși la ei acasă, înainte de acea neînțelegere, toate erau sănătoase și întregi și sunt în mult mai mare număr, decât exemplarele cu textul corupt... Tot atunci am găsit, printre alte cărți, în mănăstirea lui Hristos Mântuitorul din Pantepoptos, două exemplare de ale Sf. Vasile, unul pe pergament foarte vechiu, judecându-l pe dinafară; altul pe hârtie, care data de mai puțin de 300 de ani, căci data era scrisă la sfârșitul codicelui. Aceste două exemplare avură ambele textul în cauză al Sf. Vasile; numai că acești oameni îndrăzneți, cu o mână și mai îndrăzneță încă, au suprimat acest pasaj. Dar locul a rămas gol și urmele silabelor se văd încă, ceea ce nu face decât să tradeze înșelăciunea și să demonstreze mai limpede adevărul. În altă carte apoi se vede o ștersătură asupra cuvintelor din fraza Sf. Vasile: „primind ființă dela el și depinzând numai dela el ca dela cauza sa“¹⁾).

Astfel scria Visarion în scrisoarea către Alexiu Lukaris despre această slăbiciune a grecilor de pe vremuri, de a mutila, a șterge din operele Sf. Părinți ceea ce nu le venea la socoteală. Săgeata ce Marcu o îndreptase împotriva latinilor îl rănise tot pe el și de data aceasta²⁾.

¹⁾ Cfr. *P. G. t. CLXL col. 319* — și *VOGT. Dict. Th. Cath.* op. cit. p. 36.

²⁾ Referim aici cele ce se spun despre Marcu din Efez, cu titlu de cronică anunțantă. Transcriem după P. Arhimandrit Teodosie Bonteanu:

„In această ședință, se spune, că după citirea acestui pasagiu, Marcu trimise pe diaconul său acasă, pentru a-i aduce un exemplar din această lucrare a Sf. Vasile, recomandându-i în mod secret, că dacă va afla și acolo acest pasagiu, să tae foaia cu pasagiul și s'o scoată din carte. Diaconul ajungând acasă, fiind foarte grăbit de a se întoarce, luă cartea din biblioteca Domnului său și mergând la o masă din dreptul unei ferestre să caute pagina cu pasagiul în chestiune și aflându-l exact ca acel prezentat în conciliu, voind să ia un cuțit spre a tăia foaia, se depărtă de lângă masa, unde era cartea, în care un vânt venit de pe fereastră întoarse mai multe file. Diaconul tăie în grabă fila, fără să se mai uite și alergă să o prezinte Stăpânului. Marcu fiind foarte sigur, zise latinilor: „Iată în această carte este tot adevărul!“ — și cum era sigur, că pasagiul nu mai există, întinse cartea latinilor, pentru ca s'o citească. Aceștia n'au avut prea mare muncă să descopere pasagiul buclucaș. Atunci Marcu aruncă o privire

Ceilalți Părinți au rămas convinși de teza latinilor, numai Marcu, deși exclus de Împărat și de Patriarh de a mai lua parte la ședințe publice, totuși continua să agite și să vorbească împotriva unirii. La o ședință privată dintre greci, Marcu începe cu veșnicele-i invective și afirmații, că latinii sunt eretici și că nu trebuie să se unească cu ei. Iată un dialog dintre Marcu Efesanul și Visarion, dialog transmis nouă de stenograful grec al Conciliului din Florența și care caracterizează atât de luminos pe acești doi exponenți ai grecilor: „Nu trebuie să ne unim cu latinii pentru că sunt eretici, pentru că admit că Sf. Duh purcede și dela Fiul” — Visarion: „Toți aceia, deci, cari zic că Sf. Duh purcede și dela Fiul, sunt toți oare eretici?”

— „Da“, răspunse Marcu.

— „Dea Domnul“, zise Visarion, „să nu-ți socotească acest blestem! Așadar și Sfinții cari zic că Sf. Duh purcede și dela Fiul, sunt și ei eretici? Să amuțească acele buze mincinoase cari vorbesc împotriva Stinților. Ascultați, fraților, și judecați: Cum se poate spune că Sfinții Părinți Orientali și Apuseni să fie în contradicere între ei, pe câtă vreme același Duh Sfânt a vorbit atât prin unii cât și alții? Aceasta e desigur cu neputință. Cu toate acestea, dacă voiți, să cercetăm scrierile lor veți vedea că toți sfinții au aceeași învățătură...”

— „Cine știe, însă, relua Marcu, cine știe dacă scrierile lor n’au fost falsificate?”

— „Și cine ar îndrăzni să spună acest lucru, îl întâmpină Visarion, cine ar putea spune că omelii întregi, comentarii lungi asupra evangheliilor, teologii complete în această materie, ar fi putut fi toate corupte?”

„Dacă am scoate afară toate aceste pasagii din cărțile noastre, ce ne-ar mai rămânea decât niște pergamente goale?”

Și avea dreptate Visarion să se indigneze, căci cine astăzi dintre cercetătorii onești, fie ei și disidenți, n’ar proceda la fel cu astfel de acuze copilărești? A crede că a fost posibil să se altereze astfel operele Sfinților Părinți, atât de multe cărți împrăstiate în lumea întreagă, cărți atât de variate, ținute în așa de mare cinste, și din ale căror autografe mai existau încă? Cu toate acestea, se găsesc și azi autori de rea credință cari îndrăznesc să întunece amintirea lui Visarion, sau s’o ponegrească și s’o stigma-

furioasă la diaconul său. — „Vă pot jura, Stăpâne“, zise diaconul, „că eu am tăiat fila, dar dacă ea se găsește încă, atunci nu-i decât o minune dumnezească”. (Vezi *TEODOSIE BONTEANU*, „O Turmă și un Păstor“, pag. 83 în notă).

tizeze cu titlul de „trădător“, iar pe Marcu să-l înalțe și să-l celebreze ca pe reprezentantul cel mai autentic al Ortodoxiei. Pe aceștia nu putem decât să-i compătimim.

Văzând desorientarea produsă de atitudinea lui Marcu în rândurile Părinților greci, Visarion n'a pregetat: a luat cuvântul și și-a arătat părerea lui în această chestie. A ținut o cuvântare lungă, în care arăta pe rând: mai întâiu cauzele desbinării dintre cele două biserici; apoi, ca bun teolog și adânc înțelegător al rostului Sf. Tradiții și a chipului cum trebuie ea înțeleasă și tractată, arată: 1) că în chip necesar Sfinții Părinți Orientali și Apuseni sunt de acord între ei; 2) că dacă s'ar ivi o contrazicere aparentă dintre ei, noi trebuie s'o eliminăm și să împăcăm lucrurile, aceasta fiind necesar credinții noastre; 3) că pentru a înțelege pe Sf. Părinți cari au vorbit mai obscur, trebuie să ne folosim de acei Sf. Părinți cari au vorbit mai clar în acea chestiune; 4) Când Sfinții Părinți Orientali zic că Sfântul Duh purcede dela Tatăl prin Fiul, această prepoziție „*prin*“ însemnează un lucru intermediar; 5) Când Sfinții Părinți Orientali zic că Duhul Sfânt *purcede, este suflat, emană*, dela Fiul, ei nu înțeleg numai harul Sfântului Duh, ci persoana însăși; 6) Sfinții Părinți ai Bisericii Apusene spun același lucru.

„Cum dar, încheia Visarion, ne vom despărți noi de acești oameni? Ce scuză vom avea noi ca să fugim de împărtășirea lor? Ce apologie ne rămâne nouă, în fața lui Dumnezeu, pentru un așa de mare rău, care este desbinarea între frați, pentru unirea cărora el însuși s'a coborât din ceruri, s'a întrupat și s'a răstignit?... O, frații mei, o, părinții mei, să nu fie să luăm o parte așa de funestă pentru noi înșine!... Să nu ne facem lupi în loc de păstori, în cele ce datorăm față de sufletele ce trebuie să le păstorum, și nici să le dăm vrăjmașului, să fie pierdute pentru veșnicie!...“¹⁾.

Acest discurs energic și limpede a luminat pe mulți. Și alți greci, cum era Episcopul de Mitelene, arătară cu aceleași argumente, cele afirmate de Visarion. Ceilalți Părinți Greci izbucniră într'un strigăt de ușurare și mulțumire sufletească: „Noi până acuma n'am văzut pe Sfinții Apusului și nici nu i-am citit; acuma însă îi cunoaștem, i-am citit și îi primim“²⁾.

Dar Marcu Efezianul cânta pe de lături și îndrăzneia să se

¹⁾ Cfr. *Oratio dogmatica BESSARIONIS*, P. G. t. CLXI, col. 543—612. *JUGIE Theolog. Christ. Orient.* tom. II, pag. 399. Cfr. P. Arhimandrit *TEODOSIE BONTEANU*, op. cit. pag. 88—89, în a cărui traducere prezentăm acest text.

²⁾ *DOROTHEUS MITYLENENSIS*, super *JUGIE*, o. cit. pag. 402: „Sanctos Occidentales nunquam vidimus, nunquam eos legimus; nunc autem novimus et legimus eosque recipimus“.

laude așa: „Spusele Sfinților Părinți și Doctori apuseni, cari văd în Fiul cauza Spiritului Sfânt, nu le cunosc (ele nici n'au fost traduse vreodată în limba noastră, nici desbătute în sinoadele ecumenice), nici nu le primesc, răzimându-mă pe bănuiala că ele au fost corupte ori interpolate¹⁾).

Se vedea limpede de partea cui era adevărul. De aceea însuși Patriarhul Iosif al Grecilor, fiind întrebat de Greci ce-i de făcut și ce gândește el, n'a avut alt ceva de zis decât atât: „*Eu nu vreau să schimb nimic din dogmele ce ni le-au transmis Sfinții Părinți...: dar după cum ne arată Latinii, nu dela ei, ci din Sfintele Scripturi, reiese că Sf. Duh își ia firea sa dumnezească și dela Fiul; eu mă alătur de ei și declar că prepoziția «per» (per Filium) denotă pe Fiul de cauză a Sf. Duh și prin urmare eu mă unesc cu Latinii*“²⁾. Și și-a ținut declarația până la moarte și ca să nu se creadă de cineva că și-ar fi retras-o, și-a lăsat mărturisirea de credință în scris, clar și explicit, încât să nu rămână nici o îndoială³⁾.

Să ne mai oprim încă o clipă în fața acestor fapte și să ne mai întrebăm încă odată: a fost oare și Patriarhul Iosif trădător? De ce aceste fapte sunt trecute cu tăcerea de autorii ortodocși? Și el a venit hotărît să tradeze ortodoxia? Dacă în fața adevărului, spus „nu de latini ci din Sfintele Scripturi“, cum ne spune el însuși, și-a plecat fruntea, oare e trădător? Cine-i trădător: acela ce, văzând adevărul, îl îmbrățișeară, sau acela care îl respinge din patimă?

¹⁾ Cfr. Confessio fidei Marci Ephesii, super *Jugie*, op. cit. pag. 405.: „Dicta Occidentalium Patrum atque Doctorum, quae causam Spiritus Sancti Filio tribuunt, nec cognosco (neque enim translata unquam sunt in nostram linguam, nec ab oecumenicis synodis protracta fuere), nec recipio, haecce enixus coniectura, ea corrupta esse atque supposita“.

²⁾ Cfr. *LOBBE*, Concil. t. XIII, col. 463. — Cfr. *Vogt*. Dict. de Th. Cath. tom. VI, par. I, pag. 39.

³⁾ Iată această profesiune în traducerea românească a P. *Teodosie Bon-teanu*, op. cit. pag. 92: „Iosif, din mila lui Dumnezeu Arhiepiscop al Constantinopolului, Noua Romă, și Patriarh ecumenic. Deoarece mă văd ajuns la sfârșitul vieții mele, gata a plăti datoria comună a tuturor muritorilor, scriu din mila lui Dumnezeu, cu mintea clară și subscriu cea din urmă voință, pe care o fac cunoscută tuturor fiilor mei dragi. Eu declar deci, că tot ce crede și învață Sf. Biserică Catolică și Apostolică a Domnului nostru Isus Hristos din Roma Veche, le cred și eu și că îmbrățișez toate articolele ei. Mărturisesc că Papa Romei Vechi este Preafericitul Părinte al Părinților, Pontiful Suveran și Vicarul Domnului nostru Isus Hristos, pentru a face sigură și dreaptă credința creștinilor. Cred deasemenea în purgatorul sufletelor. Pentru care eu am scris, 9 Iunie, anul 1439, al doilea indict. † Iosif II.

Cu Patriarhul s'au asociat și ceilalți Părinți și au subscris, în sfârșit, formulei ce punea capăt discuțiilor despre Filioque.

Mai rămâneau alte câteva chestiuni. Intră la rând *chestiunea Purgatorului*. Ea mai fusese tratată la Ferrara, la începutul Conciliului, partea grecilor fiind susținută și de data aceea de Visarion și Marcu. Că Visarion n'a venit „trădător“ declarat, se vede și din răspunsul ce l-a dat Latinilor la Ferrara în chestia aceasta a Purgatorului. De fapt, după ce expune punctele în care convin cu Latinii, neagă deschis ceea ce nu-i convenea; „...dar că în purgator (sufletele) ar avea nevoie și de foc, aceasta este o sminteală, în care ne și deosebim de voi“¹⁾.

Acest „offendiculum“ însă a fost ușor lămurit și primit de greci la sfârșitul ședințelor dela Conciliul din Florența. Deasemenea s'a trecut ușor și peste chestiunea *pânei azime*, hotărându-se ca fiecare biserică să-și urmeze ritul ei, fără supărarea celeilalte. Mai grea a fost chestiunea cu *Primatul Papei*. Visarion, „trădătorul“, a fost cel mai considerabil adversar. El venise dela Constantinopol îmbibat de ideia ce stăpâna pe greci, de a pune cu orice preț Scaunul Tarigradului deasupra Romei vechi, sau cel puțin la egal cu cel al Romei. Ioan de Siracuza avu de demonstrat mult până ce-l convinse pe Visarion de dreptatea cauzei. Nu putea să înțeleagă Visarion, cum Împăratul său să fie sub ascultarea Papei. La aceasta Ioan de Siracuza îl lămurește, spunându-i: „Puterea care este în Petru și în urmașii lui se cheamă puterea spirituală a jurisdicțiunii și este dată spre mântuirea sufletelor tuturor credincioșilor. Numai acestei puteri îi sunt supuși clericii și mirenii deopotrivă...“; demonstrând, în continuare, că primatul Papii „nu prejudiciază puterii împăratului, fiindcă aceasta este în cele civile și vremelnice, cealaltă e bisericească și spirituală“²⁾.

Numai după lămuriri teineice și alte dovezi aduse de Latini, Visarion încetă cu opoziția. Și în această chestie se ajunse la unire definitivă, care se semnă la 6 Iulie în 1439. Părinții Greci semnară liberi decretul. Marcu din Efez n'a voit și nici n'a fost

¹⁾ L. PETIT: *Documents relatifs au concile de Florence* IN P. O. XV, pag. 62—64. — Jugie, op. cit. tom. IV pag, 106: „... quod vero purgatorium igne etiam egeant (animae), id offendiculum fuit, et de hoc a vobis dissidemus“.

²⁾ Cfr. LOBBE—VOGT, *Dict. Th. Cath.*, op. cit. pag. 43: „Haec potestas quae est in Petro et in successoribus, vocatur potestas spiritualis jurisdictionis, quae est ordinata in salutem animarum omnium christianorum. Et circa hanc potestatem et clerici et laici sunt subiecti...“; și, în continuare, Primatul Papei: „non praedudicat potestati imperatoris, quia illa est in civilibus et temporalibus, haec est ecclesiastica et spiritualis“.

constrâns, cum s'a scris pe ici și pe colo, că adică ceilalți Părinți Greci ar fi fost siliți să semneze. Că apoi ei au declarat în Patrie, când poporul fusese ațâțat împotriva lor de oamenii lui Marcu din Efez, că au subscris siliți, asta-i privește, și despre acest neadevăr și adevărată „trădare“ au fost judecați deja de Dumnezeu și de istorie.

La Roma, Cardinal

Cât privește pe Visarion al nostru, dacă ne luăm după cele spuse de Euseviu Popovici, el ar fi fost „încă pe cale primit pre-tutindenea așa de rău, că din Creta crezu convenabil a se întoarce în Italia, unde rămase până la moarte, și ca răsplată primi dela Papa demnitatea de Cardinal...“ ¹⁾).

Sigur e că Visarion, nesimțindu-se sigur în Patrie din pricina răscoalei produse de Efezianul și oamenii săi, și nevoind să-și trazeze conștiința, a luat drumul Italiei, luându-și locuința la Roma. Papa, pentru munca depusă la Conciliu, i-a dat purpura Cardinalatului, chemându-l în Sfatul Bisericii Romane.

Arătat-u-s'a oare Visarion „trădător“ al Grecismului în noua sa situație de Cardinal al Bisericii Romane? Istoria ne spune că el a continuat a-și iubi patria și, pentru biserica orientală și compatrioții săi, n'a cruțat nici bani, nici muncă.

Abia făcut Cardinal, deschide o școală pe cheltuiala proprie, în Roma, pentru Greci, pe care îi întreține gratuit la studii.

Când se simți aproape de moarte, posedând o bibliotecă din cele mai bogate de pe vremuri, în care și-a băgat cea mai mare parte a averii sale, cumpărând codicii cei mai scumpi, își lăasă toată această comoară a științei umane și divine Grecilor. O cedă Primăriei din Veneția pentruca, dupăcum spune el însuși: „Deoarece în cetatea voastră își dau întâlnire aproape toate neamurile pământului, mai ales *Grecii*, cari veuind pe mare din provinciile lor aici se opresc mai întâi, în Veneția, și se simt legați de voi și prin împrejurarea că, sosiți în orașul vostru, li-se pare că întră într'un al doilea Bizanț“ ²⁾).

¹⁾ Euseviu Popovici, op. cit. pag. 167.

²⁾ Cfr. ZANNETTI et BUONGIOVANNI: *Divi Marci bibliotheca codicum manuscriptorum per titulos digesta*. Venetiis, 1740. — Cfr. Dict. Th. Cath. pag. 803 tom. II. „Cum enim in civitatem vestram omnes fere totius orbis nationes maxime confluent, tam preacipue *Graeci*, qui e suis provinciis navigio venientes Venetiis primo descenderunt, ea praeterea vobiscum necessitudine devincti, ut ad vestram appulsi urbem, quasi alterum Byzanthium introire videantur“.

Un „trădător“ ar fi făcut toate acestea? Care inimă a fost mai nobilă: a lui Visarion, care i-a răsplătit pe greci cu școală și daruri, sau a acestora care l-au izgonit din Patrie? Atâtea întrebări ale căror răspunsuri ar rușina pe mulți cari își fac o profesie din a semăna calomnii și a stigmatiza amintirea marelui Cardinal.

Nu ne mai oprim asupra activității și rolului diplomatic al lui Visarion în delicatele misiuni, încredințate de Papa, pe lângă regii Germaniei și ai Franței, la Ludovic al XI. Tot așa trecem peste activitatea sa pastorală ca Episcop de Sabina, apoi de Frascati (1449), și nu vorbim nici de reputația cea mare de care se bucura în fața întregii Curți Romane, care voia să-l aleagă în două rânduri Papă. Acestea toate ar alcătui un alt capitol strălucit din viața acestui Cardinal. Gândul nostru a fost să-i vedem rolul la Conciliul din Florența, și credem a fi spus atâta cât era necesar. Mai amintim doar atâta, ca un omagiu de recunoștință adus memoriei lui, că el, fiind numit de Papa Piu al II protectorul Ordinului Franciscan Minor Coventual, a cărui fii lucrează de șapte veacuri și în țara românească, cu o dărnicie princiară dărui acestor fii ai Sf. Francisc somptuoasa Bazilică a Sfinților Apostoli din Roma, a cărui titular era el.

La 18 Noemvrie 1472 îl surprinse moartea la Ravena, când se întorcea din misiunea diplomatică din Franța. Rămășițele-i pământești fură aduse la Bazilica Sfinților Apostoli și înmormântate în apropierea Sacristiei. Un medalion mare de bronz, în care figura Cardinalului apare austeră, cu barbă, și un gard de fier care împrejmuește o lespede cu inscripția funerară, indică locul unde trupul lui Visarion așteaptă învierea de apoi.

„Un sfânt“! Astfel îl numi Piu II-lea, vestind moartea colegilor săi.

Ce deosebire dintre moartea lui Visarion și a rivalului său, Marcu din Efez! Visarion închide ochii liniștit, resemnat și împăcat cu sufletul lui și cu oamenii care-l nedreptățiseră. Marcu moare în închisoare, anatematizând pe cei ce doriau unirea bisericii, chemându-i „oameni nelegiuți, vrednici de moartea cea veșnică“ ¹⁾.

În fața acestor două sicrie, care închid două vieți atât de sbuciumate și atât de deosebite între ele, se impune tuturor celor ce iubesc adevărul și vor sa-l îmbrățișeze ori unde ar fi el, să se

¹⁾ Dict. Th. Cath. *Vogt* loc. cit.

lapede de toate prejudecățile și să revină la ceea ce înaintașii lor au pecetluit, convinși, de bună voie, la Săborul din Florența, pentru ca să se audă încă odată, și pentru vecie, cântarea ce răsună cândva sub bolțile Catedralei din Florența:

„Să se veselească cerurile și să se bucure pământul!... Că peretele cel despărțitor al vrajbei ce despărția Răsăritul de Apus s'a dărîmat, pacea și unirea s'au stabilit pe peatra cea din capul unghiului lui Isus Hristos....“¹⁾).

Pr. Dr. DUMITRU LUCACIU

Organisme osândite morții. Genialul cugetător rus *Vladimir Soloviev* († 1900), atîngînd într'o conferință celebră (Ideea rusă) și problema *bisericeii de stat*, și pornind dela biserica neamului său, spune: „Intru cît este a se da crezămînt apărătorilor săi, Biserica noastră este o turmă mare, dar infidelă, a cărei păstor este poliția care, cu forța, prin lovituri de biciu, face oile rătăcite să intre în staul. Să răspundă oare o asemenea icoană adevăratei idei a Bisericii lui Hristos? Și dacă nu, Biserica noastră nu mai este Biserica lui Hristos! Dar atunci ce este? O instituție de Stat, care poate fi folositoare intereselor de Stat, disciplinării moravurilor. Numai cît Biserica, nu trebuie uitat, e un domeniu unde nici o alterație a temeliei morale nu poate fi admisă, unde nici o infidelitate față de principiul dătător de viață nu poate rămînea nepe-depsită, unde dacă se mințește, nu oamenilor li-se mințește, ci lui Dumnezeu. O Biserică necredincioasă lăsămîntului lui Hristos e cel mai steril și cel mai anormal fenomen din lume și e osândită în prealabil de cuvîntul lui Dumnezeu. O Biserică ce face parte dintr'un stat*), dintr'o „împărăție a lumii acesteia“ a abzis de misiunea sa și va trebui să împărtășiască destinul tuturor împărățiilor din lumea aceasta. Ea nu mai are într'însa nici o rațiune de a exista și se osîndește singură slăbirei și morții“. — Așa cugetătorul rus. Trecutul i-a dat dreptate. Prezentul îl vedem. Viitorul nu va desminți trecutul și prezentul. Dimpotrivă (*dn*).

¹⁾ *Enciclica „Laetentur coeli“ a PAPII EUGENIU AL IV*, în care proclama unirea bisericilor înfăptuită la Florența.

²⁾ Lui *Soloviev*, cum spune d' *Herbigny* (*Vladimir Soloviev*,² pag. 241 de unde scoatem celea de mai sus) îi plăcea să repete că Biserica restrînsă la un Stat, devine cu vremea „o parte“ a acelu Stat, o roțiță, un simplu serviciu.... pentru interese cu totul omenești.

DE-ALE VIETȚII MONAHICEȘTI DIN MUNTELE ATHOS

Atracțiile călugărului atonit sunt două: contemplația duhovnicească și aspirațiile mistice. Așezarea locului, priveliștele ce-i stau înaintea, veșnicul cer senin, nesfârșitul noian al apelor mării fără țărm și fără schimbare, toate predispun înainte de toate la contemplație. Vieața activă și socială nu-și are locul aici.

De altfel societatea, în înțelesul ei lumesc, e și ostracizată complet în Athos, prin legile sale contra sexului feminin și a copiilor prea tineri. E adevărat că în Sfântul Munte nu numai femeile nu sunt admise, dar nici unele *animale de sex femeiesc*. Astfel nu vezi în Athos nici vaci, nici capre, nici iepe, nici măgărițe, nici scroafe, nici cățele. Singure pisicile fac excepție dela regulă, și pe unele locuri găinele. Inșă aceste excepții sunt, cu toate acestea, socotite, de pustnicii Athonului, ca niște inovații periculoase. In 1930 acești pustnici au făcut plângeri la autoritățile elene contra acestor animale, cari erau susținute în proces de proprietarii lor, *călugării idioritmici*, cari nu prea se dau cu tot duhul la austeritate. Autoritățile ascultând părțile, pare că ar fi dat câștig de cauză inovatorilor. De aceea bieții pustnici și-au îndreptat plângerea lor la forul internațional dela Geneva.

Mica republică monahicească a Athosului e cunoscută și pe acolo, nu atât ca stat imperialist sau beligerant, ci ca lume învolburată de multe ori de neînțelegeri în ce privește tratamentul minorităților. Și de fapt: minoritățile sunt tratate aici mai rău ca în statele barbare. Sub Turci, de exemplu, minoritățile Muntelui Sfânt se bucurau de legi și ocrotiri mai drepte decât astăzi, când acolo domnește ortodoxia grecească. Din cauza aceasta bieții monahi Ruși, Bulgari, Sârbi și chiar și Români, au trebuit să se plângă. In 1932 reprezentatul statului Elen a trebuit să ceară adunării dela Geneva ședință secretă, în ceea ce privește plângerile acestea, venite din Athos, căci îi era oarecum rușine să fie taxat statul cel mai ortodox din lume de persecutor al ortodoxiei însăși...

N'a transpirat nimic dela această ședință închisă. Dar suntem în drept a crede că puterile au pus un cuvânt pentru cei asupriți.

Asta mai ales că în ședința din 1930, când cu plângerile contra găinilor și pisicilor din Athos, puterile dela Geneva s'au pronunțat tot pentru admiterea lor în interiorul Republicii sfinte.

Pustnicii austeri, și neînvățați a dezarma așa de ușor în fața vrășmașului văzut ori nevăzut, nu s'au lăsat cu această judecată, ci au mers, ca și pentru chestiunile mari internaționale, până la Curtea de justiție internațională din Haga... Ce vor fi gândit bieții Olandezi, pașnici și îngăduitori cum sunt din firea lor, văzând o plângere ca aceasta la Curtea lor de înaltă justiție universală?!... Ziarele nu ne-au mai adus vestea dacă s'a dat câștig de cauză pustnicilor, sau poate Haga și-o fi însușit felul de judecată al lui Solomon, ca să taie cearta și obiectul certei, drept în două. — Nu se știe. Atâta însă știu și eu din scrisorile ce mai primesc din Sfântul Munte, că bieții pustnici sunt mereu necăjiți.

Un necaz mai mare îl au ei cu *noul calendar*, pe care nu-l pot suferi ca pe Necuratul. Dela primirea reformei totul s'a spurcat în biserica ortodoxă, zic ei. Nici patriarhul ecumenic nu mai este vrednic de a fi pomenit la sfânta liturghie căci, zic iarăș ei, el a căzut din credință, ca și Papa. Impreună cu el au căzut din credință și toți mitropoliții și episcopii ce au subscris, în 1923, actul de sacrificare al sfântului calendar Iulian...

Se înțelege că ei ar trebui să nu se ocupe atât de mult cu cârma bisericeii, la care nu i-a chemat nici sfântul Duh, nici Biserica însăși, și ca pustnici ar trebui să-și vadă de pustnicia lor. Dar este un duh rău al diavolului mândriei, care dintre toate duhurile rele e cel mai greu de biruit. Toate celelalte duhuri, în urma posturilor și înfrânărilor lor austere, parcă li s'au plecat. Dar acesta al mândriei, — rămâne pentru cei mai mulți pe loc și întru nimic slăbit. — (Nu vorbesc de toți, Doamne ferește, căci am văzut și pustnici smeriți, cari nu se luau după cei rătăciți și-și vedeau de rugăciunile și asceza lor).

Una din cele mai mari mănăstiri din Athos, încă din 1925, a introdus și ea calendarul îndreptat; ba mai mult: a îndreptat și ceasul după mersul eoropean, cu ora 12 în loc de 6, la amiază... Pustnicii o socotesc de eretică. Așa că ei se păzesc astăzi de a-și mai pune piciorul prin Sfânta Lavră a Vatopedului, de când aceasta s'a papistășit... cu noul calendar. Acești pustnici trăesc mai cu seamă în colibele dela schitul Sfânta Ana, Capsocalibia, Chirașa, Carulia, Micra Ană și Neia Schit, izolați câteodată numai câte unul, și sunt în număr cam de 600 de inși, cu frați și călugări profeși la un loc.

Lupta cea mare a lor e în ceeace privește *păzirea gândurilor*.

De aici și căderile dureroase, mai ales când nu pot discerne bine că gândul lor de a se amesteca în treburile de conducere ale Bisericii este dela vrășmașul, sau dela cer?

Odată acești pustnici au trimis ultimatum Lavrei Vatopedul, să părăsească neapărat calendarul nou, căci dacă nu, ei vor veni asupra ei, cu furci și topoare...! Nu s'a întâmplat însă nimic. Ei au multă râvnă, dar în contra luminei și adevărului ce pot să facă nevoințele lor? Printre acești pustnici se află și unii călugări Români. S'au păcălit însă bieții de ei, neștiind scripturile. Au pierdut mult și din posesiunile materiale și din virtuți și chiar din prestigiul lor de oameni sfinți.

Unul ce ședea în pustiul Catunachi de aproape 20 de ani, Român de neam, petrecând numai în post și rugăciuni și de nimic din cele pământești ocupându-se, nici voind să știe de altă ceva decât de Dumnezeu, auzind dela ceilalți frați ai lui de stricarea credinței în Țara Românească, cu introducerea noului calendar, s'a văzut asaltat de-un gând ca acesta: „O Ruvime, acum ți-a venit și ție ziua să te dai priveriștei pentru credință! — Să nu mai stai în această pustie, unde nici un bine nu poți face altora. Scoală-te și acum te du în Țară și acolo mărturisește pe Hristos înaintea celor ce s'au păgânit cu stricarea calendarului, și vei ajunge cu siguranță mucenic“! Și sârmanul, neînțelegând de unde era gândul, s'a sculat și a plecat. Diavolul, se vede, îl urmărea peste tot cu gânduri de mărire ca acelea că el trebuie să fie aspru și tăios ca un Teodor Studitul, ca un Ioan Gură de Aur, și ca atâția mari mărturisitori.

Venit în România, bietul pustnic nu și-a putut afla loc prielnic pe la orașe și nici pe la sate, căci prea se desvătase de lume și de obiceiurile lumii. De aceea s'a dus în regiunea Neamțului, unde, în jurul numeroaselor mănăstiri și în codru, și-a făcut și el o mică colibă și a început a se ruga și a posti ca și în Sfântul Munte, după rânduiala ce o știa. Părea că toate au să fie salvate. Dar Sfânta Scriptură zice: Vai de cel singur! Și Sfinții Părinți iarăși: Vai de cel în afară de ascultarea unui mai mare, sau eșit din obște, afară, căci acela e asemenea celui ce se avântă pe o scândură mică, în voia valurilor mării... Mai întâi făcu el cunoștință acolo cu oarecari pădurari, cărora încercă să le predice ținerea „sfântului calendar“. Aceștia au spus și altora de el făcându-i vâlvă mare, până ce, prin lucrarea vrășmașului diavol, bietul pustnic a căzut în oarecari mari greșeli și păcate trupești. Pentru că din cauza vestei lui de sihastru și apostol al vechiului calendar, a fost uneori vizitat și de femei, unele din ele venind la dânsul cu gân-

duri și apucături rele... Așa se făcu, că după doi ani, bietul pustnic a părăsit de tot sihăstria și vieața călugărească, cea odinioară atât de dragă lui și, spun frații călugări din acele regiuni, că l-ar fi văzut desbrăcat de rasă și lucrând ca salahor, într'un târg, să-și câștige o coajă de pâine pentru el și pentru ceea ce i-se părea a-i fi acum soție, cum și celor câțiva copii ce se țineau după el. Era însă, chiar și în starea aceasta, adept fervent al vechiului calendar...

Acest caz de cădere a fost luat de mulți călugări drept exemplu trist, îngrozindu-se de nefericirea lui. Și până la Sfântul Munte i-a mers vestea și s'a făcut mare tânguire pentru pierderea lui.

Osebirea gândului rău de cel bun se face cam anevoe, mai ales de monahii neiscușiți și prea puțin luminați cu știința teologiei și mai ales a celor încrezuți în puterile lor proprii și în afară de ascultare. Multă vreme pustnicii din Athos au primit ca mai degrabă să taie din sfânta liturghie pomenirea Ierarhului juridicțional, prin care de sigur se face o mare atingere a integrității liturghiei, decât să pomenească pe un chiriarh din cei în unire cu Patriarhul ecumenic, sau cu cel al României. Și fiindcă în ortodoxie nu e nici un ierarh, care să fie în funcție și să nu pomenească sau să nu fie în împărtășire cu acești Patriarhi, călugării au ras pur și simplu pomenirea juridicționalului din liturghier. Așa că ferindu-se de o greșală, au căzut într'alta și mai mare. În felul acesta apa lor e tulbure și se tulbură pe zi ce merge. Din fericire, ei nu sunt decât o minoritate față de marea mulțime a călugărilor supuși și ascultători de prin mănăstirile de obște, mai cu seamă.

Mângăerea cea mare a monahilor atoniți este *viața liturgică*, slujbele din biserică. Cântările psaltice, mari și împodobite, imnele în onoarea Preacuratei, rânduiala și tipicul după care se cântă și pompele ce se desfășoară la solemnități. Aceste lucruri aici sunt observate atât de riguros, că nu încapă nici schimbarea ordinei, și nici măcar a unui tropar în plus sau în minus. Această rânduială, de altfel, a fost de mult încetățenită și în mănăstirile noastre românești, mai cu seamă la Neamțu, unde s'a conservat și se conservă rânduiala lui Paisie, aduse de el din Athos, la vremea sa. Dela Neamțu și celelalte mănăstiri au primit aceiași rânduială așa că, în ce privește mănăstirile din Vechiul Regat, ele mai toate se conduc după același tipic, tipicul din Athos, care e primit de asemenea și în Rusia pravoslavnică, în Bulgaria și Iugoslavia ortodoxă și se consideră ca cel mai autentic următor tipicului sfântului Sava.

La serbătorile mari și la hramul bisericelor și mănăstirilor din Athos de obicei se face priveghere de toată noaptea (agripnia). De obicei slujba începe dela apusul soarelui cu *anaxandarele* vechernei, cu Doamne strigat-am și cu stihurile și stihirele intercalate după tipic. Vine: slava cântată pe mare și cu pompoasa eșire a soborului preoțesc în mijlocul bisericei în veșminte aurii și cu cântarea frumosului imn al vechernei: Lumină lină. După aceasta se face citirea paremiilor și în urmă soborul din altar, preoții și diaconii, în procesiune, ies în pridvor, unde se cântă litia, iar după stihovă se binecuvântă pâinele, grâul, vinul și untdelemnul, la care, în loc de tropar, în Sfântul Munte se cântă în onoarea Maicii Domnului cântarea: Născătoare de Dumnezeu Fecioară... De obicei, când se binecuvintează pâinile, ora trebuie să fie 12 noaptea. Atunci se începe citirea celor 6 psalmi ai utreniei, încet, grav și în liniștea cea mai mare. Utrenia e foarte lungă la Athos, de oarece se pun toate catismele ce prevede tipiconul athonit, toate sedelnele, și toate canoanele se cântă. Tot așa se cântă și toate stihurile celor trei psalmi ai polieleului, toate „mărim“urile, antifoanele și stihirele de înainte și după cetirea Evangheliei și toate catavasiile. Tot astfel se cântă și toate stihurile celor trei psalmi dela laude și doxologia. Doxologia însă nu se cântă decât în revărsatul zorilor. Așa trebuie să ia aminte canonarhul, cu grabirea sau cu incetinirea cântărilor, ca momentul când preotul sau diaconul, eșind în ușile împărătești, zice: *Mărire Ție celui ce ni-ai arătat nouă lumina*, să fie tocmai ora dimineții, adică să fie apărute zorile. După utrenie, acest greu și lung serviciu, se face o scurtă pauză.

Bisericile în Athos se umplu de dumnezeiască mireasmă și de slavă negrăită în timpul laudelor. Se așează tetrapodul în mijlocul bisericei, apoi se acopere cu bogată îmbrăcăminte de fir de aur și se depun deasupra sfintele *moaște*, de care dispune mănăstirea. Și trebuie spus că mai fiecare mănăstire posedă, în argintăria ei, câteva sicriașe sau cutii de argint frumos și bogat împodobite cu petri prețioase, cu moaște de ale sfinților martiri ai creștinismului. Athosul n'a fost prădat de aceste odoare nici de cruciați și nici de turci. Aici se găsesc multe și venerabile relicve. Și sărutarea lor se face cu mare bucurie. Indată după scoaterea sfintelor moaște se face sfințirea apei, — o sfințire solemnă — după aceea se citesc ceasurile și tot în continuare se face acatistul și apoi slujba liturghiei, în sunetul triumfal al clopotelor cari par glasurile de ecou ale slavei cerești.

Corpul obosiților monahi firește că e foarte vlăguit de nedor-

mire; vocile cântăreților par stinse și te-ai aștepta ca să vezi o toropeală generală, o sleire a forțelor fizice. Însă nimic din toate acestea. La auzul clopotelor sufletele celor obosiți parcă reînvie.

Liturghia este actul triumfal al încheerii festivităților în onoarea sfinților ce se prăznesc. La hramurile mănăstirilor mari, sf. Liturghie este oficiată mai totdeauna de un mare sobor de 20 până la 30 de preoți și diaconi. Nicăieri n'am văzut o pompă liturgică mai mare ca la liturghiile marilor mănăstiri din Athos. Ți-se pare în anumite momente că biserica cu cei din lăuntrul ei, s'a înălțat în lumea îngerilor, în sferele cerești. În Țara Românească, deși se păstrează acelaș program la marile serbări, frumusețea liturghiei athonite nu este atinsă, din cauza scurtărilor și grăbirei.

La orele 10 liturghia se sfârșește. Monahii ies atunci dela slujbă mai mult cu trupul decât cu sufletul. După 14—15 ore de slujbă bisericească, ei sunt copleșiți atât de oboseala nesomnului, cât și de foame. *Masa* însă este gata. Ei intră în trapeză aducând cu ei icoana sfântului prăznuit, cântând troparul în sunetul prelung al clopotelor și mergând în procesiune cu sfeșnicele aprinse și cu cădelnițele fumegânde de smirnă și tămâie. De obicei masa la hramuri este mai bogată. Se servește 5—6 feluri de mâncare. Pește proaspăt, pește sărat, legume, brânză, fructe și câte o cupă de vin... Carne nici odată nu se vede pe mesele călugărilor athoniți, afară doar de cei ce mănâncă în particular pe la mănăstirile idioritmice. Dar și aceștia de obicei păzesc posturile bizantine.

Silențiul nu este strict respectat la Athos decât de sihastri și de paznicii liniștitori. Ori când se întâlnesc, monahii vorbesc ca și mirenii; se întreabă de sănătate, de nevoile vieții și aluneacă cu conversația de multe ori și la lucruri ce nu trebuie, la critice și la intrigării. Acesta e poate semnul cel mai evident al decadenței vieții duhovnicești la Athos. Căci acolo unde este vorbă multă, acolo nici înălțarea cugetului nu poate fi. Din vorbăria fără hotar se naște invidia, cearta, ura și dușmănia.

Când se întâlnesc doi monahi, primul zice celui alt: *Binecuvintează Părinte!* Celalalt răspunde: *Domnul!...* La Duhovnic monahii athoniți nu se duc decât când simțește fiecare o nevoie mai mare. De patru ori pe an însă tot monahul e ținut să meargă, — în cele 4 posturi, — când se și împărtășește. Incolo numai schimnicii se spovedesc și se împărtășesc săptămânal. Aceasta e socotită la Athos ca cea mai deasă împărtășire. Zilnic numai preotul ce slujește se împărtășește, și acesta numai în timpul când este de săptămână.

Ca *acte de mortificare* și de devoțiune, duhovnicii Athonului prescriu monahilor penitenți, după putere și după chibzuință, un număr de 5—6 sute de închinăciuni zilnice, cu rugăciunea scurtă: „*Doamne Isuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, mântuește-mă pe mine păcătosul*“, și un număr de 50—100 de metanii mari (proșterneri) iarăși zilnic; dar nu le este cerută socoteala orelor canonice cu atâta strictețe ca în Apus. Totuși cei ce slujesc sfânta liturghie, sau au a se împărtăși cu sfintele taine, sunt constrânși, sub păcat de moarte, a le ceti sau asculta. Ei au, afară de orele canonice, în cazul acesta, și un număr de alte canoane, a sfinților de peste săptămână, plus rugăciunile înainte și după împărtășire în număr de 15—16 din ceaslov.

La *moarte* călugărul athonit este înmormântat chiar în aceeași zi, sau cel mai târziu a doua zi. Se înfășoară corpul celui mort cu hainele ce s'au aflat pe el, într'o mantie călugărească mai veche, așa fel că nu i-se mai vede nici fața nici mâinele, nici picioarele. I-se coasă trei cruci din bandă albă, una peste față, alta peste pept și alta peste genunchi și venind preoții și adunându-se frățimea cu lumânări aprinse în mâini, i-se face prohodul apoi, punându-l pe o năsalie, îl pornesc la mormânt, nu în cimitir, căci în Athos cimitir nu există, ci în grădina de flori. Acolo i-se sapă o groapă, nu mai adâncă de un metru, în mijlocul florilor și îl îngroapă fără sicriu, fără nici o scutire a corpului. Numai la cap îi pun o cărămidă cu inscripția numelui, ca în loc de pernă, iar în dreapta și în stânga capului, cât și deasupra, i-se pun trei lespezi de protecție. Apoi peste corp este dată țărâna.

Timp de trei ani mormântul stă intact între straturile grădinei. La trei ani i-se face amintirea morții. I-se desgroapă osemintele care sunt curățite de lut și spălate. Sunt depuse în sfârșit împreună cu craniul în gropnița comună, care de obicei mai la toate comunitățile se află sub biserică. Craniului i-se aplică o etichetă cu numele celui ce l-a posedat, pentru amintire. Nici un act de stare civilă pentru înscrierea morții nu este cerut la Athos pentru înmormântare. De fapt ceea ce se cheamă și este oficiu de stare civilă, lipsește complectamente în Republica Muntelui Athos. Odată ce nimeni nu se naște și nimeni nu se căsătorește acolo, s'a găsit de cuviință că numai pentru înscrierea unor morți nu se plătește să ții arhivă.

Imbrăcămintea monahilor athoniți este aceeași ca și a călugărilor orientali de pretutindenea. Cu toate acestea există unele lucruri cari sunt observate mai riguros în Athos. De exemplu, acoperământul capului. Monahii atoniți, la lucrul de câmp sau în ate-

liere, poartă un fel de fes croșetat din lână neagră, un fel de comănac. Iar la biserică, și în afară, pun pe cap un culion de formă cilindrică nu prea înalt și tare, format dintr'un carton îmbrăcat pe deasupra cu stofă neagră. Nici egumenii, la Athos, nu-și permit a pune pe capul lor potcapii cu roată căci acelea având, oarecum, forma mitrei, înseamnă că numai cei ce au dreptul la mitră, îl pot purta ca, de ex., arhieriei și oarecari arhimandriți. (La noi, în paranteză fie zis, nu se observă nici o regulă în aceasta privință. Adesea întâlnești călugări simpli impopoțonați cu potcapii cilindrice, cerșind milă pe la colțul străzilor, prin târguri, în calitate de colecționari pentru oare care biserică). Peste culion monahul athonit pune, când merge în biserică, camelafca; un fel de voal de păr, sau de borangic, de culoare neagră, stăveziu. El poartă pe trup o haină deschiată dinainte, lungă până la pământ, peste care se încinge cu o curea de piele. Această haină se numește dulamă sau antereu. Această îmbrăcăminte nu este îngăduit să o părăsească monahul nici când doarme. Când merge la biserică, el ia pe deasupra o altă haină mai largă, numită rasă. Aceasta e de tot amplă și cu mâneci foarte largi la călugării greci, sârbi și bulgari, și ceva mai răscruită la ruși și la români. În Biserică, la anumite servicii solemne, monahul își pune și mantia, care este fără mâneci și amplă, cu multe dungi sau falduri. În mâini călugărul athonit totdeauna trebuie să poarte metaniile, pe care trebuie să-și numere rugăciunile zise.

Cât privește barba și părul, monahul athonit le conservă intacte. Nu îi este permis nici măcar să se ajusteze, îi este permisă însă spălarea capului cât mai deasă. În picioare călugărul athonit nu poartă nici ghete, nici pantofi și nici ciubote, ci un fel de papuci jumătăți, deasupra cărora se văd gleznele cu ciorapi albi curați.

Monahii athoniți sunt de obicei *primitori*, *ospitalieri*. Dar dela această regulă fac excepție acum monahii greci, mai cu autoritate și cu ifos șovinist, și aceasta numai cam de pe la 1928 încoace, decând și-au pus în gând să isgoniască din comunități elementele călugărești negrecești. Rușii, în special, din toată sărăcia lor, rup și dau și călătorului o ceașcă de ceai sau o coajă de pâine măcar. Nu te lasă să treci pe lângă sihăstria lor fără să te invite să te abați.

Tot așa sunt și Românii, mai ales cei din Provata și din Lacu. În Capsala trăia mai anii trecuți un călugăr foarte milostiv, *Gherasim Sperchez*; de felul lui din Ardeal, de pe lângă Brașov. Acesta era așa de primitor și ospitalier, că unii îl supranumiau un

nou Avram. Nu era român pelerin, călugăr sau civil, care să nu poposească la casa lui. De cumva trecea pe lângă el fără a se abate, atunci el însuși trimitea ucenicii după cel călător, să-l roage să vină în casa lui și să se odihnească. De câte ori n'a dat el și ajutoare bănești la pelerinii români, cari se aflau oarecum jenați, și la mulți frați monahi, — dar iubea discreția — haine la cei săraci, cuvânt bun la cei nemângăiați, împărția cu toată inima. Am văzut și la Provata un astfel de bătrân, pe cuviosul *Ilarion Mârza*, de fel din Basarabia. Acest Venerabil călugăr era așa de imbu-nătățit, că de câte ori vorbeai cu el din viața sfinților, lacrămile pe obrazul lui, alb și imaculat ca al unei fecioare, i-se revărsau și inima i-se umplea de un dumnezeiesc elan, ce ți-l comunica și ție și te făcea să vezi și să simți că stai de vorbă cu un om cuvios. Tot astfel era și în ceea ce privește ospitalitatea. Primia oaspeții ca pe rudele lui cele mai apropiate. Eșia după oaspeți la plecarea din casa lui ca să-i petreacă cale de un kilometru și mai bine, cu toate că era foarte bătrân. Le dădea însoțitori, mulari și merinde, pentru cale. Dar vorbele lui cele pline de dulceață, îți erau cea mai bună merinde pentru multă vreme în suflet ca amintire. Și era bun român, bătrânul Ilarion. Regele Carol I auzind de el, și de viața lui, care făcea cinste neamului românesc, l-a decorat cu coroana României în gradul de ofițer. — Astăzi însă el va fi primit, desigur, printre cei drepti adevărata cunună a faptelor sale bune.

Arhim. TEODOSIE BONTEANU

DISCUȚII MĂRUNTE

1. **Episcopul Venedict din Budișor.** Domnul N. Iorga tipărise înainte cu un sfert de veac în *Stefan-cel-Mare, Mihai-Viteazul și mitropolia Ardealului* (p. 35) scrisoarea din 4 Maiu 1631, scrisă în *Budysor*, a episcopului Venedict către Martin Budaky, primarul orașului Bistrița, scrisoare pe care a retipărit-o în *Hurmuzachi XV*, 2 p. 982. Atunci — în 1904 — d. N. Iorga credea că acest Venedict a avut „stăpânire arhierească“ numai în părțile Maramureșului și Bistriței. În *Istoria bisericii românești* (ed. 2-a, I p. 235) Venedict e urmașul lui Dosofteiu în fruntea vlădiciei Bălgradului; iar în aceeaș carte, la aceeaș pagină, cu câteva rânduri mai jos, dsa scrie că „în curând vlădica Genadie Brad din Bălgrad... își pune chipul vlădicesc în părțile Vadului și Maramureșului de unde dispăruse episcopul Venedict“. Episcop al Bălgradului — succesor al lui Dosofteiu — e Venedict și în vol. VI al voluminoasei *Istории a Românilor* (p. 95) apărut în cursul anului trecut, cu deosebirea că, sigur printr'un lapsus, anul 1631 a devenit 1634.

Ce a fost în realitate acest Venedict sau Benedictus, cum se iscălește el în latinește? Episcop al Bălgradului, succesor al lui Dosofteiu, cu siguranță nu. Ultima amintire a acestuia — alui Dosofteiu — o avem din 4 Iulie 1627 când îl vedem conducând un sinod preoțesc care fixează o mulțime de porunci pentru a arăta „cum trebuiaște ținută legea lui Dumnezeu“ ¹⁾. La 17 Decemvrie 1627 în fruntea episcopiei Bălgradului, ca urmaș al lui, îl găsim pe Ghenadie II ²⁾, care păstorește neîntrerupt până la moarte (3 Septemvrie 1640) ³⁾. Prin urmare la 1631 Venedict nu putea fi episcop al Bălgradului.

A fost el episcop al Maramureșului? Nu, căci la data aceea — 1631 — județul împreună cu întreg teritoriul episcopiei Vadului era supus jurisdicției episcopului dela Bălgrad. Episcop propriu n'a

¹⁾ T. CIPARIU: *Acte și fragmente*, p. 159 squ.

²⁾ HURMUZACHI XV, 2, p. 983 No 1845.

³⁾ Data morții i-o cunoaștem din scrisoarea dela 4 Septemvrie 1640 a superintendentului calvin Ștefan Geleji către principele Gheorghe Rákoczy I, publicată în *Uj Magyar Muzeum* din 1859, I pp. 203—4.

mai avut Maramureșul până la 1634. Venedict a fost un simplu *chip vlădicesc*, adică un fel de vicar al lui Ghenadie pentru părțile de miazănoapte ale eparhiei și, deci, urmaș al acelui Ioan, pe care îl vedem scriind în vara anului 1628 bistrițenilor și intitulându-se pompos *arhiepiscop*, deși era numai „*chipul vlădicăi lui Ghenadie de Bălgrad*“¹⁾).

2, **Catolicismul lui Augustin al Vadului.** În nota 1 dela aceeaș pagină (95) a volumului VI din *Istoria Românilor* d. N. Iorga vorbește de „*strecurarea în nord a unui Augustin catolic ca și Valerian*“. Pentru înțelegerea acestei scurte fraze sunt necesare câteva lămuriri. Augustin a fost un episcop al Vadului, care în jurul anului 1622 și-a părăsit scaunul trecând în Moldova. De el vorbește o diplomă, din care ni s'a păstrat numai începutul — de aceea nu-i cunoaștem data — a principelui Gavrilă Bethlen, tipărită de N. Dobrescu în *Fragmente privitoare la istoria bisericii române* (Budapesta 1905, p. 23). Valerian, cu care e asemănat Augustin a fost un episcop catolic polon — numele de familie îi era Lubienicki — ajuns în anul 1611 în fruntea episcopiei catolice a Bacăului și despre care scriea antecesorul său Bernardin Quirini în 1603 S. Scaun, că a ocupat o mănăstire schismatică lângă Alba-Iulia, unde a petrecut mult timp săvârșind toate slujbele sfinte²⁾.

Augustin însă *nu a fost catolic*. Gavrilă Bethlen ne spune despre el că era episcopul „*universorum pastorum Valachorum, ecclesiarum videlicet Valachicalium*“ din județele Cluj, Dobâca, Solnocul din lăuntru și de mijloc, Crasna, Bihor și Maramureș și din districtul Chioarului și că rezida în mănăstirea Vadului, Ori, noi știm că *păstorii* români din județele amintite nu erau catolici și nu era catolică nici mănăstirea Vadului iar, de altă parte, ne putem gândi la orice numai la așezarea din partea marelui calvin Gavrilă Bethlen a unui episcop catolic în fruntea Românilor ortodocși, nu.

3. **Catechismul calvinesc**, tipărit în românește la 1640 are, în opera atât de vastă și variată a d. N. Iorga, o întreagă istorie. În *Sate și preoți din Ardeal* (București 1902 p. 53 nota) marele savant credea că data apariției catechismului „*nu poate fi decât 1642*“. În *Istoria literaturii religioase a Românilor* (București 1904) cunoaște nu numai anul ci și zilele în care a fost tipărită faimoasa cărțuie: 5—25 *Iulie 1640* (p. 145). Data e menținută și în *Geschichte des rumänischen Volkes* (II, 116), în *Istoria literaturii româ-*

¹⁾ N. IORGA: *Documente românești din arhivele Bistriței I*, 43 No 58.

²⁾ *Columna lui Traian VII*, p. 309.

nești (București 1925, I p, 251) și în ediția a 2-a a *Istoriei bisericii românești* (București 1929. I p. 302). În *Istoria Românilor* (VI p. 97) d. N. Iorga crede că data apariției catechismului „*trebuie coborâtă cu câțiva ani*“. Cu câți? Nu cu mulți, pentru că la aceeaș pagină, cu abia patru rânduri mai înainte, maestrul nostru precizează că el „*a trebuit să preceadă Evanghelia cu învățătură*“. Ori, această *Evanghelie cu învățătură* a apărut la 1641.

Noi socotim că trebuie menținută data de 1640 care e *sigură*. D. Nic. Drăganu a tipărit în *Anuarul Institutului de istoria națională din Cluj* (III, 249—50) titlul întreg al catechismului calvinesc, păstrat de mitropolitul Varlaam al Moldovei în răspunsul său la acel catechism, titlu care indică exact că tipărirea catechismului a început la 5 Iulie și „s'a săvârșit“ la 25 Iulie 1640 ¹⁾. În fața acestei indicațiuni precise orice combinație intemeiată pe analiza împrejurărilor timpului e cu totul de prisos.

4. Simeon Ștefan = Simeon Dascălul? Simeon Ștefan a fost episcop al Bălgradului între anii 1643—56, iar Simeon Dascălul a fost întregitorul și continuatorul Cronicei lui Grigore Ureche. D. N. Iorga, în acelaș volum VI al *Istoriei Românilor* (p. 190), se gândește la posibilitatea identificării lui Simeon Ștefan cu Simeon Dascălul, scriind că episcopul Ștefan „*nu era, poate, decât însuș acel Simeon Dascălul care a adăugat și mai ales a netezit pe alocurea cronica lui Ureche*“. Asupra identității acestor doi Ștefani d. N. Iorga revine și la p. 193 spunând că „*vlădica ardelean a putut fi luat, poate și prin stăruințele lui Vasile Voda (Vasile Lupu!), pe-o vreme când el era în bune legături cu întâiul Gheorghe Răkoczy, din acea Moldovă unde Simeon îndeplinea rosturi de dascălie la școala Trei Ierarhilor*“.

Este posibilă această identificare? Credem că nu, și iată pentru ce. Simeon Dascălul a fost, cum îl arată și numele, *dascăl*; după părerea d. N. Iorga dascăl la școala dela Trei Ierarhi din Iași, înființată de Vasile Lupu ²⁾. Compilația sa și-a scris-o între anii 1654—1660 ³⁾. Pe Simeon Ștefan însă îl găsim la 1640 călugăr în mănăstirea Bălgradului și, după moartea lui Ghenadie (3 Septembrie 1640), era candidatul preoției la scaunul vlădicesc va-

¹⁾ Titlul catechismului calvinesc a fost publicat cu mici greșeli de lectură și de A. Bunea în *Ierarhia Românilor din Ardeal și Ungaria*. Blaj 1904. p. 307.

²⁾ *Istoria literaturii românești* ed. 2-a, I, p. 301.

³⁾ C. GIURESCU: *Nouii contribuțiuni la studiul cronicelor moldovene*. București, 1908, p. 92—3 și *Introducerea* d. C. C. Giurescu la *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă întocmit de Grigore Ureche și Simeon Dascălul*, ed. 1-a, Craiova 1939 pp. LIII—V.

cant ¹⁾. Urmaș al lui Ghenadie a fost numit, cum știm, călugărul Ilie Iorest, protejatul lui Vasile Lupu. Simeon Ștefan a rămas în mănăstirea bălgradeană și de aceea Gh. Rákoczy în diploma din 10 Octomvrie 1643, cu care îi conferă succesiunea lui Iorest, îl numește *Alba-Iulianus* ²⁾. Simeon Ștefan a murit în vara anului 1656. La 28 Decemvrie în locul lui e numit Sava Brancovici. Ori, cum am văzut, celalalt Simeon, Simeon Dascălul, între anii 1654—1660 întregia și continua în Iași Moldova *Letopisețul* lui Grigore Ureche. Prin urmare o identificare a lor este imposibilă.

5. **Cine a fost urmașul lui Simeon Ștefan?** După lămuririle dela punctul precedent, întrebarea pare cel puțin curioasă. Trebuie totuș să o punem și să-i dăm un răspuns fiindcă d. N. Iorga, după ce vorbise de posibilitatea identificării lui Simeon Ștefan dela Bălgrad cu Simeon Dascălul dela Iași, afirmă cu câteva rânduri mai jos, că Daniil „Panonianul“, traducătorul *Indreptării legii* tipărită în 1652 la Târgoviște, s'a întors, după moartea lui Mateiu Basarab, în Ardeal, ajungând aci urmașul lui Simeon Ștefan. Voevodul murise la 9 Aprilie 1654. Ar urma deci că dela 1654 înainte Daniil să fi fost — cum afirmase d. Iorga într'alt loc ³⁾ — „mitropolit al Românilor din Ardeal“.

Intr'adevăr și *diptihul* publicat de Petru Maior în *Istoria bisericii Românilor* (p. 159) și acela publicat de d. N. Iorga în *Studii și Documente cu privire la istoria Românilor* (IV, 66—7) amintesc înainte de Sava Brancovici un Daniil. De altă parte, la 12 Ianuarie 1668, Iliaș Alexandru, voevodul Moldovei, dăruiește lui Daniil „ce au fost mitropolit la Beligrad“, iar atunci (12 Ianuarie 1668) petrecea în schitul s. Ioan din Focșani, patru pogoane de vie. Tot acolo îl găsim pe Daniil și la 3 Noemvrie 1668 asistând ca martor la vânzarea unei moșii ⁴⁾. Actul de vânzare îl numește și el *Daniil ce au fost mitropolit la Beligrad*. În fine, la începutul anului 1686, Daniil *proin ardelean* (= fost ardelean) ia parte în București la sfințirea episcopului Varlaam al Bălgradului ⁵⁾.

Pentru a fi complecți, trebuie să mai amintim că la 20 Aprilie 1662 principele ardelean Mihail Apaffy numește pe un Daniil epi-

¹⁾ Scrisoarea din 31 Septemvrie 1640 a superintendentului calvin Geleji către Gheorghe Rákoczy I în *Uj magyar muzeum* din 1859, II p. 212.

²⁾ CIPARIU: *Arhiv pentru filologie și istorie*, p. 629.

³⁾ *Istoria literaturii românești*, ed. 2-a I p. 280.

⁴⁾ AL. T. DUMITRESCU: *Contribuțiuni la istoriografia românească veche* în: Lui Ion Bianu, *Amintire*. București 1916 p. 242—3.

⁵⁾ Cipariu: *Acte și fragmente*. p. 239.

scop al bisericilor românești din Țara Oltului ¹⁾. A. Bunea îl credea pe acest Daniil identic cu traducătorul cărții *Indreptarea legii*, tipărită, cum am văzut, în 1652 la Târgoviște ²⁾. Intre 1673—76 găsim un Daniil episcop al Strehaii ³⁾. D. N. Iorga crede că Daniil „ce au fost mitropolit la Beligrad“, Daniil numit de Mihail Apaffy episcop al Țării Oltului și Daniil episcopul Strehaii sunt aceeași persoană ⁴⁾. La fel crede și Al. T. Dumitrescu în studiul citat.

Noi, dimpotrivă, credem că cei trei Daniili sunt persoane deosebite. Înainte de toate este cert că Daniil „ce au fost mitropolit la Beligrad“ nu este identic cu Daniil episcopul Țării Oltului. Pe Daniil „ce au fost mitropolit la Beligrad“ îl găsim în cursul anului 1668 la Focșani, pe când celalalt Daniil era în 1668 la Făgăraș de unde trimite (în Iulie) principelui onorarul obicinuit de 50 floreni. Tot acolo îl aflăm și în vara anului 1672 ⁵⁾. Daniil *dela Strehaiia* nu e identic cu nici unul din cei doi, nici cu acela care a fost „la Beligrad“ nici cu acela din Țara Oltului, pentru că Daniil al Strehaii a fost sfințit numai în 1673, când a ajuns în fruntea acestei episcopii înființate pentru el, ceilalți doi însă au fost sfințiți cu mult înainte: Daniil al Țării Oltului cel puțin în 1662, iar acela ce care a fost „la Beligrad“ sigur înainte de 12 Ianuarie 1668 când e pomenit ca „*fost mitropolit*“.

Să ne întoarcem acum la vlădicia ardeleană alui Daniil. După moartea lui Simeon Ștefan, în fruntea episcopiei Bălgradului a fost ales în vara anului 1656 Sava Brancovici. Acesta a fost sfințit la 14 Septemvrie la Târgoviște de mitropolitul Ștefan al Țării Românești. Intors acasă a obținut la 28 Decemvrie și diploma de numire din partea principelui Gheorghe Rákoczy II. În anii 1659—1662 situația episcopiei Bălgradului este deosebit de haotică, pentru că: 1. În Iulie 1659 în fruntea ei îl găsim pe Ghenadie care într-o scrisoare trimisă bistrițenilor confirmă o sentință a antecesorului său *vladica Sava* ⁶⁾. 2. În Decemvrie 1659 în fruntea aceleiaș episcopii îl găsim iarăș pe Sava Brancovici ⁷⁾. 3. La 5 Februarie 1660 principele Barcsay numește pe rusul Gheor-

¹⁾ Diploma de numire în A. Bunea, *Vechile episcopii românești*. Blaj 1902 p. 113—14.

²⁾ *Ibidem* p. 111.

³⁾ AL. LAPEDATU: *Episcopia Strehaii și tradiția Scaunului bănesc de acolo*. București 1906.

⁴⁾ *Istoria literaturii românești*, ed. 2-a, I p. 280.

⁵⁾ SZADECKY LAJOS: I Apaffy fejedelem udvartartása I. Bpest 1911 pp. 9, 78, 673.

⁶⁾ HURMUZACHI: *Documente* XV, 2 p. 1289, No 2385.

⁷⁾ *Ibidem* p. 1289, No 2386.

ghe din Putivla vlădică al Bălgradului în locul lui Sava ¹⁾. 4. În 21 Septemvrie 1660 Sava confirmă un vechiu act de numire proto-popească ²⁾. 5. În 18 Aprilie 1661 Sava tot ca episcop al Bălgradului cheamă la judecată pe Mije Mihaiu din Bungard și pe fata lui măritată cu popa Petru. 6. La 23 Aprilie 1662 Mihail Apafi în urma alegerii preoțimii române îl numește pe Sava Brancovici episcop al Bălgradului ³⁾. 7. La 12 Ianuarie 1668 Iliș Alexandru, voevodul Moldovei spune, cum am văzut, despre Daniil că „*au fost mitropolit la Bellgrad*“.

Cauza acestei păstoriri simultane a doi episcopi români în Ardeal trebuie atribuită faptului că țara înșas avea, începând cu toamna anului 1657, doi stăpâni: pe Gheorghe Rákoczy II și câteva luni pe Francisc Rhédei; apoi din Octomvrie 1658 înainte Acațiu Barcsay. Fiecare din aceștia ținea să-și aibă episcopul său. La început Sava Brancovici era în relațiuni bune cu A. Barcsay, pe care l-a însoțit și la dieta ținută din 26 Februarie până la 26 Martie 1659 la Bistrița ⁴⁾. La stăruințele lui a scutit Barcsay în 15 Martie (1659) preoțimea românească de plata dișmelor și a no-nelor ⁵⁾. La începutul lui Maiu Sava era încă în scaunul vlădicesc pentru că atunci au mers la el, la Bălgrad, pentru hirotonire Ioan sin Florei și Vasii dascălul din Brașov ⁶⁾. În Iulie locul lui Sava era ocupat de Ghenadie ⁷⁾.

În răstimpul acesta deci, din Maiu—Iulie, a trebuit să aibă loc trecerea lui Sava în rândul aderenților lui Rákoczy și astfel venirea lui în conflict cu A. Barcsay și înlocuirea lui cu Ghenadie. Biserica românească din Ardeal avea acum doi vlădici, fiind silit fiecare să sinpărțășiască soarta patronului său. Când, în Decemvrie 1659, Barcsay se retrage dinaintea armatelor lui Rákoczy la Sibiu, Sava își reocupă reședința din Alba-Iulia de unde îl vedem scriind în aceeaș lună bistrițenilor ⁸⁾, iar Ghenadie s'a retras cu patronul său în Sibiul, impresorat în curând de armatele ambițiosului Gh. Rákoczy II. Aci stoarce el în 15 Februarie 1660 dela Barcsay diploma prin care este numit *formal* episcop al bisericilor românești,

¹⁾ *Ibidem* p. 1291, No 2391.

²⁾ N. IORGA: *Inscripții ardelene și maramureșene* I, 281.

³⁾ Diploma de numire în Bunea o. cit. p. 120—22.

⁴⁾ Hurmuzachi: *Documente* XV, 2 p. 1289 No 2386.

⁵⁾ CIPARIU: *Archiv pentru filologie și istorie* p. 571—2.

⁶⁾ STERIE STINGHE: *Istoria bisericii Scheilor*. Brașov 1890 pp. 8—9.

⁷⁾ Hurmuzachi l. cit. p. 1289, No 2385.

⁸⁾ Hurmuzachi XV 2 p. 1289. No 2386.

sârbești și grecești din Ardeal și părțile anexe¹⁾. Ghenadie a murit, probabil, în vara aceluiaș an căzând victimă holerei care bântuia cu furie pe acel timp în Sibiu²⁾. În locul lui credem că a fost numit de Barcsay *Daniil*, care va fi funcționat în această calitate până la căderea patronului său (1 Iulie 1661) și de aceea îl numește actul de danie alui Iliș Alexandru „*fost mitropolit al Beligradului*“. Cert este că păstorirea lui în Ardeal, ca protejat al partidei lui Barcsay, a putut avea loc numai înainte de 1662. În primăvara acestui an Mihail Apaffy, rămânând, după înfrângerea lui Ioan Kemény, stăpân singur și sigur al țării și voind să facă rânduială în biserica românească, a numit, după o nouă alegere a preoției, la 23 Aprilie, pe Sava Brancovici din nou vlădică al Bălgradului. După această dată vlădicia lui Daniil cu titlu de „al Bălgradului“ este imposibilă.

În rezumat: 1. Daniil nu a fost urmașul lui Simeon Ștefan în Scaunul episcopiei Bălgradului ci urmașul lui Ghenadie III, pe care principele A. Barcsay l-a opus lui Sava Brancovici. 2. Acest Daniil nu este identic nici cu acela pe care Mihail Apaffy l-a așezat în 1662 în fruntea bisericilor din Țara Oltului și nici cu Daniil al Strehaii.

Dar fiindcă vorbirăm de Sava Brancovici și de vlădica Daniil din Țara Oltului, trebuie să mai lămurim o chestiune. În diploma din 23 Aprilie 1662 cu care Mihail Apaffy l-a numit pe Sava din nou episcop al Bălgradului, principele spune că jurisdicția lui se întinde asupra întregului Ardeal și a „părților anexe“, *afară de Țara Oltului*. Privitor la scoaterea Țării Oltului de sub păstorirea lui Sava, d. N. Iorga (*Istoria Românilor* VI, 300) scrie că „aceasta se explică prin pretenția lui Grigore Ghica (Domnul Munteniei) de-a fi ascultat și consultat“. La p. 341 dsa completează, spunând că Țara Oltului a fost, probabil, rezervată pentru mitropolitul muntean.

Noi credem că scoaterea Țării Oltului de sub jurisdicția lui Sava Brancovici are cu totul altă explicație și ea nu s'a făcut nici în urma pretenției lui Grigorie Ghica, nici ca să fie rezervată mitropolitului Munteniei. Țara Oltului n'a fost lăsată lui Sava fiindcă a fost dată, cu exact trei zile înainte — 20 Aprilie 1662 — episcopului Daniil, care avea jurisdicție numai asupra acestui colț

¹⁾ Diploma în Hurmuzachi XV, 2 p. 1291—3. Gheorghe de Putivla din aceasta diplomă e Ghenadie. Gheorghe i-a fost numele de botez, iar Ghenadie cel călugăresc. Cfr. și I. Lupaș, *Principele Acațiu Barcsay și Sava Brancovici*, București 1913 p. 16—17.

²⁾ I. LUPAȘ, *o. cit.* p. 21, mai ales nota 1.

de țară. De altfel, în ceea ce privește Țara Oltului, principii ardeleni urmăreau încă de mult o politică foarte interesantă. În anul 1585, după moartea lui Ghenadie I, ea a fost scoasă de sub jurisdicția episcopului Bălgradului și supusă parohului reformat din Făgăraș¹⁾. La 4 Iunie 1595, probabil în urma tratatului încheiat înainte cu câteva zile — 20 Maiu — de Sigismund Báthory cu Mihaiu Viteazul, principele supune din nou Țara Oltului jurisdicției episcopului dela Bălgrad, căruia îi dă dreptul să poată „tercălui“ și „florintul din an în an totdeauna să poată lua“²⁾. La 1643 ea este din nou scoasă de sub jurisdicția vlădicului bălgrădean și supusă superintendentului reformat. În diploma din 10 Octomvrie 1643 cu care a fost numit Simeon Ștefan în fruntea episcopiei Bălgradului, se spune că „*in tribus terrae Fogaras senioratibus nihilo plus juris et autoritatis quam quod a domino episcopo orthodoxo hungaro ipsi indultum fuerit sibi arrogare conceditur*“³⁾. Peste câțiva ani același Gh. Rákoczy supune, cu diploma din 21 Maiu 1647, bisericile românești din Țara Oltului protopopului Ștefan din Berivoiu, care e independent și de vlădica dela Bălgrad și de superintendentele calvin, atârănând numai de principele țării. În calitatea lui de șef al bisericilor de-aci, Ștefan are dreptul de-a vizita pe protopopi și preoți și de-a cerceta bisericile⁴⁾.

După moartea lui Gh. Rákoczy I (1648), Țara Oltului ajunge în posesiunea văduvei sale Susana Lorántfy, care fiind o presbyterană convinsă și fanatică nu îngăduia, în afacerile bisericești, în districtul proprietate a ei, nici un amestic nici principelui nici superintendentului calvin și cu atât mai puțin episcopului românesc dela Bălgrad, ci toți locuitorii atârnav de consistorul reformat din Făgăraș⁵⁾. Chiar și după ce, cum au văzut, în fruntea Țării Oltului a fost așezat episcopul Daniil, parohul reformat din Făgăraș se plânge principelui Mihail Apaffy, că vlădica românesc, căruia până aci i-a fost interzis să se amestice în chestiunile bisericești ale orașului, acum vrea să facă chiar contrarul⁶⁾. La 23 Iunie Mihail Apaffy poruncește să se respecte *obiceiul vechiu*. Tot pentru a ne putea da

¹⁾ POKOLY JOZSEF: *Az erdély református egyház története* II. Budapest 1904 p. 172.

²⁾ Diploma în traducere românească în Șincai, *Cronica Românilor* la a. 1596. Un scurt rezumat latinesc al ei în I. Hintz, *Geschichte des Bisthums der griechisch-nichtunierten Glaubensgenossen in Siebenbürgen*. Sibiu 1850 p. 19.

³⁾ Cipariu: *Arhiv pentru filologie și istorie* p. 629.

⁴⁾ I. Lupaș, o. cit. p. 9—18.

⁵⁾ *Magyar protestáns egyháztörténelmi adattár* XIII. Budapest 1910 p. 129.

⁶⁾ *Ibidem* p. 119: *most pedig az oláh püspök ellenkezőt akar cselekedni*.

seamă de situația bietului vlădică Daniil mai amintim, că la 11 Aprilie 1665, noua stăpână a Țării Oltului, Ana Bornemisza, soția lui Mihail Apaffy, poruncește, mergând pe urmele antecesoarei sale, ca toate bisericile românești din districtul Făgărașului să atârne de consistorul reformat din cetate. „Predicatorii și inspectorii“ acestui consistor să aibă puteri depline, conform dispozițiilor Susanei Lorantfy, să viziteze și conducă bisericile românești, pe protopopii și preoții români „potrivit s. Scripturi“ 1).

6. Venceslas Franz și încă ceva. La pag. 224 din volumul VII al *Istoriei Românilor*, d. N. Iorga scrie textual: „In „Biserica unită, tendința de a-i sfărma caracterul românesc era, și înainte de moartea lui Atanasie Anghel, bolnav de mai multă vreme, evidentă. Iesuiți unguri sau nemți, supt forma misiunii, impuse neînvățaților, de „teolog“ sau cum ziceau Românii de acolo, supt influența formei ungurești, de „teologuși“, o dominau, desprețuind în acelaș timp „deliciile Valahilor“, ca Szunyogh, superiorul Casei din Alba-Iulia, pe care unii protopopi l-ar fi voit episcop, dar el, legat de ordinul său, ar fi refuzat. Urmașul acestuia, care, desgustat în mândria lui, de lucrul cu protopopii, se retrase, fu germanul Venceslas Franz, știind și cehește, care merse așa de departe în tendințele de înstăpânire, încât se făcu ales episcop al acestor aspri Valahi la cari lucrase patrusprezece ani și ajunsese a ști românește“. Din acest lung citat se desprind două lucruri: 1. că în biserica unită era o evidentă tendință de a-i schimba caracterul românesc și 2. „teologul“ iezuit Venceslas Franz, ca să poată stăpâni mai ușor și mai deplin biserica unită, s'a făcut ales episcop după moartea lui Atanasie Anghel.

Ambele aceste afirmațiuni merită o discuție mai pe îndelete. Începem cu a doua, care poate fi lămurită mai ușor. Venceslas Franz n'a fost nici teolog, nici iezuit și, deci, cu atât mai puțin „teolog“ iezuit, succesor al lui Francisc Szunyogh. Venceslas Franz era un mirean simplu, care n'a absolvit nici măcar școala teologică. Era de origină bohem — nu german! — și s'a născut în anul 1678. În vrâstă de 21 de ani a ajuns, nu știm cum — secretarul — preoții români îi spuneau: *logofătul* — lui Atanasie An-

1) *Ibidem* p. 129: *rendeltük azért hogy a Fogarasföldi oláh ecclesiak és azoknak minden rendbeli tagjai a Fogaras városi reformatus ecclesia praedicatoriból és inspectoriból álló consistoriumtól függjenek. Plena autoritast adván a megnevezett consistoriumnak az idvezült őregbik Rákoczy Györgyné fejdelemasszony rendelése szerint az oláh papok visitatiojára és az oláh esperestek ecclesiak szent Írás szerint való igazgatására.*

ghel. După moartea acestuia a continuat să rămână în reședința episcopescă. În timpul cât a funcționat pe lângă Atanasie și-a câștigat atât de mult simpatiile clerului unit, încât, cu toată teroarea de sus, protopopii adunați de trei ori în sinod (9 Noemvrie 1713, 16 Aprilie și 24 Noemvrie 1714) l-au cerut cu o impresiionantă statornicie pe el ca urmaș al episcopului răposat¹⁾. Succesorul lui Szunyogh în slujba de „teolog” al episcopiei unite nu a fost mireanul Venceslas Franz, ci iesuitul Regai.

Că va fi existat undeva tendința de a sfărma caracterul românesc al bisericii unite, se prea poate. E sigur însă că această tendință nu era **evidentă în biserica unită însăș**. Nimic nu dovedește mai mult hotărîrea fruntașilor bisericii unite de a-i păstra acesteia caracterul românesc decât evenimentele, care au avut loc după moartea lui Atanasie Anghel. Clerul unit a refuzat, cu toate stăruințele guvernului ardelean, ale status-ului catolic și ale împăratului însuș, de a-l alege pe Ioan Patachi, pentru că acesta și-a schimbat ritul grecesc trecând la ritul latin și pentru că clerul era informat că odată ajuns episcop va introduce schimbări în ceremonialul liturgic al bisericii unite, și, în fine, că nu ar cunoaște bine limba românească. Aderenții lui Patachi își motivau și ei refuzul de a-l vota pe Venceslas Franz cu aceleași considerațiuni de ordin românesc: se temeau că, fiind bohem, va impune slujba în limba slavonă într'un timp când începuse a se slugi în românește. Aceștia accentuau necesitatea de a li-se da un vlădică din neamul nostru și de a se elimina cu totul din biserică slujbele făcute în limbă străină. Prin urmare tendința evidentă *în biserica română unită* era și la partida care-l doria în fruntea vlădiciei pe Venceslas Franz și la aceea care-l doria pe Ioan Patachi, chiar menținerea caracterului românesc al ei, nu sfărmaarea lui.

7. Atribuțiile „teologului” iesuit. D. N. Iorga, vorbind în acelaș volum al *Istoriei Românilor*, p. 228, de teologul Regai spune că acesta „*ocupat aiurea, se făcu înlocuit pentru cele administrative, cu titlul de curator, de bătrânul fost notar public David Maxai...*”. Ar urma de-aci că *curatorul* era un *suplinitor* al „teologului” și că „teologul” ar fi avut și atribuțiuni administrative în biserica unită. Lucrurile se prezintă, în realitate, cu totul altfel. „Teologul” iesuit al vlădicilor uniți nu avea nici o atribuțiune administrativă. Rosturile lui sunt stabilite cu cea mai mare precisiune

¹⁾ Z. PĂCLIȘANU: *Alegerea și numirea episcopului unit Ioan Patachi*, în *Cultura Creștină* VI (1916) p. 37—43 și 68—75.

în *Instrucțiunile* întocmite în anul 1701 de primatele Kollonich pe seama „teologilor” și ele erau de *natură pur spirituală*¹⁾. De altă parte, *instituția curatorului* era cu totul deosebită de aceea a „*teologului*”, încât acela nu putea fi un simplu suplinitor al acestuia. Apoi nici *curatorul* nu avea atribuțiuni administrative bisericești ci, cum îl arată și numele, atribuțiuni *economice*. De-aceea se și numea *curator ecclesiae*. David Maxai a fost succesorul lui Ștefan Rațiu și Mihail Puiu, de cari vorbește protestul din 1701 al brașovenilor contra unirii, cari curatori „*onus curandae ecclesiae... in se receperunt*”²⁾. Caracterul economic al atribuțiunilor lor apare și din plângerile clerului împotriva lui Atanasie Anghel, în care este acuzat că a dispus de venitele bisericești *fără a se sfătui cu curatorii* („de proventibus cum ecclesiae curatoribus conferret...”).

8. Desființarea sinoadelor în biserica unită. La p. 231 al vol. VII din *Istoria Românilor* d. N. Iorga scrie: „Ca și Atanasie Anghel, și Ioan Inochentie trebuia să facă drumul la Viena, înainte de a ținea în diocesă cele câteva sinoadе fără însemnătate, *care, după spiritul catolic, fură înlăturate apoi, ca o urmă a calvinismului, fiind înlocuite cu un simplu comitet de protopopi, din cari se vor desvolta canonicii*”. Textul e clar: biserica unită a desființat sinoadele înlocuindu-le cu un comitet de protopopi, din cari — protopopi — s’au desvoltat canonicii.

Noi nu putem discuta aci chestiunea că oare sinoadele din biserica românească, înainte de pretinsa lor desființare sub Inochentie Klein, au fost *urme ale calvinismului* ori au fost *simple sinoadе diecesane* ca acelea pe care le găsim pretutindeni în *biserica latină*. Lămurirea acestei probleme nu își are locul aci. Cert este însă că biserica unită nu a desființat sinoadele, ci ele s’au ținut mereu și în veacul al 18 și al 19-lea, precum se țin și acum. Astfel, înafară de sinoadele ținute sub vlădicia lui Inochentie Klein și înafară de sinoadele electorale din 1751, 1764, 1772, 1782, 1832 și 1850 — pentru a aminti numai pe cele mai vechi — mai cunoaștem doue sinoadе ținute sub episcopul Atanasie Rednic, și anume la 13 Noemvrie 1765 și la 8 Noemvrie 1768, apoi sinodul din 1821 când păstoria Ioan Bob și pe acela din 1833, când în fruntea vlădiciei Blajului se găsia Ioan Leményi. Biserica unită nu

¹⁾ *Instrucțiunile* sunt tipărite la Nilles, *Symbolae* etc. I, 309—313.

²⁾ T. Cipariu: *Acte și fragmente* p. 269.

³⁾ NILLES: *Symbolae* I, 259. — Privitor la instituția curatorilor cf. A. GRAMA: *Instituțiunile calvinești în biserica Românilor din Ardeal*. Blaj 1895. pp. 137 sqq.

numai nu a desființat sinoadele ci, conform canoanelor ei, ele ar trebui să se țină în fiecare an.

Ce a fost *comitetul de protopopi* de care spune d. Iorga că a înlocuit sinoadele? Sinodul ținut la 1732, cu prilejul instalării lui Inochentie Klein, a hotărât ca, având în vedere greutatea împreunate cu convocarea soborului, de câte ori se ivia vreo cauză gravă și de interes general, pe care vlădica nu o putea rezolvi fără sfatul clerului, să aleagă 12 protopopi mai distinși, cu cari acela să se sfătuiască, cum făcea și antecesorul său Ioan Patachi. Prin urmare alegerea „*comitetului de protopopi*” nu însemna desființarea sinodului fiindcă el — comitetul — nu era decât o *reprezentanță* a sinodului. Mai mult: după întemeierea mănăstirii Blăjene, comitetul de protopopi a dispărut fiindcă vlădica își alegea sfetnicii dintre călugării mănăstirii, cari erau și mai ușor de consultat decât protopopii. *Sinoadele însă au rămas*. Este, credem, inutil să mai arătăm că nici canonicii nu s’au dezvoltat din comitetul de protopopi. Capitlul de canonici este, în biserica unită, o instituție de origină latină, care nu are nimic comun cu acel comitet. În episcopia unită de Oradea întâii canonici au fost numiți în primăvara anului 1777, deși această eparhie nu avea „comitetul de protopopi” din care ei să se fi putut dezvolta. Capitlul blăjan a fost înființat, cum se știe, de episcopul Ioan Bob în anul 1807.

9. **„Teologii” lui Inochentie Micu Klein.** D. N. Iorga dă următoarea listă a „teologilor” iesuiți, cari au funcționat pe lângă Inochentie Micu Klein: Emeric Görgey ¹⁾, Adam Fitter, Régay, Iánossi și Balogh ²⁾. Lista trebuie puțințel rectificată: Nici Görgey nici Fitter nu au fost „teologi” ai lui Inochentie Klein.

Acesta a fost ales în sinodul ținut la 4 Iunie 1728; a fost numit la 25 Februarie 1729, iar la 5 Noemvrie 1730 a fost sfințit episcop. Scaunul vlădicesc și l-a ocupat însă *numai la 28 Septembrie 1732*. Ori, la aceasta dată, „teolog” era tot vechiul și cunoscutul Régai, care a funcționat și sub vlădica Ioan Patachi. Emeric Görgey a fost „teolog” un singur an, 1731, ținând locul lui Régai, care era ocupat în alte părți. Adam Fitter a părăsit Ardealul la sfârșitul anului 1729, trecând în fruntea seminarului din

¹⁾ Istoria Românilor, VIII p. 231: „Clain găsi la Făgăraș... ca «teolog» pe Emeric Görgey...”

²⁾ *Ibidem* p. 237.

Cașovia. Régai a rămas lângă Klein până în 20 Februarie 1738, când a fost înlocuit cu Nicolaie Iánossi.

Despre N. Iánossi d. N. Iorga spune că a murit după *mai puțin de un an* (p. 237) ceea ce e, sigur, un *lapsus*. Iánossi a funcționat pe lângă Klein trei ani: din Februarie 1738 până la 19 Martie 1741. Și fiindcă veni vorba de *lapsus-uri*, tot un *lapsus* e și afirmația dela p. 142, că Petru Pavel Aron a fost nepot al lui Inochentie Micu Klein. Intre aceștia doi nu a fost nici o legătură de rudenie.

Dar noua mare operă a d. N. Iorga este inspiratoare de ne-numărate discuții, și de-aceea vom continua în numărul viitor.

Z. PĂCLIȘANU

Inochentie Micu-Klein

CRÂMPEIE DIN PROCESUL LEMENIAN

Am stăruit în articolii precedenți, în baza izvoarelor în bună parte inedite ce ne-au stat la dispoziție, asupra antecedentelor procesului lemenian.

Cu tratarea primului așa zis „atentat” contra lui Bărnăușiu, am dus firul preambulelor sau prolegomenelor până în preajma izbucnirii „funestului proces dela Blaj”, care odată aprins, va arde neîntrerupt, trei ani dearândul (1843—1846) „spre durerea și batjocura clerului și a națiunei”¹⁾.

Cel de al doilea „atentat” contra lui Bărnăușiu, petrecându-se după ce odată focul a fost aprins, îl vom trata în cursul descrierii acestui proces, descriere pe care o vom face tot în baza actelor voluminosului dosar dela Biblioteca Centrală, alcătuit de Ioan Micu Moldovan, precum și în baza unor acte și documente din Arhiva Mitropolitană din Blaj.

*

În atmosfera încărcată care era la Blaj în primăvara anului 1843, era de ajuns o schinteie, care să facă să se deslănțuie pasiunile și dușmăniile mult timp reținute și să se dea spectacolul „neînfrânatei izbiri de patimi din biserică”²⁾, al acelor tulburări, „care considerate din punct de vedere al culturai superioare și totodată al reputațiunei națiionale și religioase au fost nu numai foarte dureroase, ci și greu compromițătoare”³⁾.

Schinteia care a căzut, după cum spune Barițiu (o. c., p. 633) „într’un vas cu pulbere de pușcă”, a fost cauza disciplinară a clericului din anul IV, *Iosif Körösi*, (Crișan) care a dus la scandalul din Joia Patimilor, în anul 1843.

Iată cum relatează acest episod un martor ocular, *Petru Pop*, care pe atunci (a. șc. 1842—43) era teolog în a. II.

„Celebra cauză, care a tulburat atât de mult spiritele nu nu-

¹⁾ Constantin Papfalvi: *Ioan P(op) Lemeni Episcopul Făgărașului*, Schiță biografică, în „*Foaia bisericească și politică*” dela Blaj, an IV, Nr. 2, din 15 Oct. 1890, p. 19; în capitolul „Episcop” — Initium honoris et continuatio doloris.

²⁾ G. BOGDAN-DUICĂ: *Viața și ideile lui S. Bărnăușiu*, Buc., 1924 p. 61.

³⁾ G. BARIȚIU: *Istoria Transilvaniei*, Sibiu, 1889. v. I. p. 627.

mai a acelor din Blaj, ci și aproape a întreg clerului și poporului unit de pe acele timpuri, s'a iscat în a. 1843 în modul următor: Clericul de an IV Körösi, de loc din Bărăbanț, de lângă Alba-Iulia, a fost aflat de cătră Rectorul Seminarial Rațiu, mâncând carne în Miercurea Mare. În urma acestui păcat scandalos ¹⁾ acel cleric a fost șters din numărul celor 12 cărora episcopul în Joia Mare le spăla picioarele. Ceialalți clerici de anul IV însă din solidaritate au refuzat și ei a se prezenta la spălarea picioarelor și tot asemenea și ceialalți clerici 40 la număr. Episcopul apoi a spălat picioarele a 7 canonici și cinci profesori. Clericii în renitența lor erau sprijiniți de cătră unii profesori în frunte cu Bărnuțiu și astfel conflictul s'a înăspriț tot mai tare ²⁾.

Episcopul *Lemeni* în scrisoarea sa particulară din 3/15 August 1843, către vicariul *Al. Șt. Șuluțiu*, descrie astfel scena cu Körösi și cu refuzul clericilor de a se prezenta la spălarea picioarelor în Joia Mare.

„La Paști rânduind la spălare din 11 4-i anni ³⁾ las pe unul pentru că în Miercuria Mare a mâncat carne în ziua în care s'a spovedit și pui pe viceductori terții aniți ⁴⁾. Joi când mă îmbrac la slujbă îmi spune Rectorul, că nu vreau a sta la spălare de nu va sta și acela ⁵⁾. Atunci zic: voi spăla dară a Domnielor Voastre. După aceea mân pe diacon ⁶⁾ să le spună, să asculte. Răspund: Vel omnes, vel nullus ⁷⁾. Atunci zic ductorului: Nu vă cuminecați astăzi că nu sunteți gătiți spre aceea. La sfârșitul Liturgiei mai mân pe rector ⁸⁾. Nu — și așa am eșit cu asistenții și lor (le) am spălat picioarele. — Venind acasă vin 4-i ani la mine și încep a se ponuslui, că Rectorul este de vină, că Körösi a fost beteag și de

¹⁾ *G. Bogdan-Duică* relatează acest episod în baza lui Barițiu, însă, cu spiritul său liberal și anticlerical ține să ironizeze postul, scriind: „În atmosfera aceasta aprinsă se întâmplă ca un seminarist, Iosif Crișanu din Borobonț (recte Bărăbanț), să mânânce tocană în Miercurea Paștilor, fără ca pământul să se fi deschis, să-l înghiță ori ca cerul să-l fi fulgerat prompt c'un trăsnet“ (o. c. p. 61)!

²⁾ Din documentul comunicat mie în copie, de regretatul prepozit Dr. Iacob Radu dela Oradea.

³⁾ Patruaniți s'ar zice pe la Blaj.

⁴⁾ Din anul al treilea.

⁵⁾ Iosif Körösi (Crișan).

⁶⁾ Diacon era profesorul Gregoriu Moldvai, barnuțian.

⁷⁾ Sau toți sau nici unul. — Lozinca aceasta le-a fost dat-o profesorul lor de dogmatica, Dr. Iosif Pop.

⁸⁾ Baziliu (Vasile) Rațiu.

aceea a mâncat tocană. Am zis: la beteag este mai de folos borșul, ce (iar) voi sunteți vrednici de dimisie ¹⁾.

„Se duc acasă. După Paști dau o instanție, mie și capitlului intitulată, în mâna prepozitului, care în consistorium voiește a se citi. Am zis dacă sună mie o voiu citi eu întâi, că-mi spusese alții ce se coace. Cetindu-o m'am cutremurat, ce groznicie și cu ce exacerbație s'a scris, și auzind că scriu copii și se împrăștie prin țară, în 13 Mai (nou) m'am dus la dâșii cu un intimat, în care le-am poruncit să nu îndrăznească a vesti cele ce au scris sub poena dimissionis, făgăduindu-le, că se va face cercare, și cele ce se vor afla de îndreptat se vor îndrepta. Aceste în scris le-am dat și cu vorba părințește i-am dojenit, dară dâșii au alergat la fereastra de cătră mănăstire unde i aștepta Marcu cum clarissimo ²⁾ și le zice, nici de cum să nu se plece. Atunci vin ductorii la studiorum prefect ³⁾, unde intrasem, și declară, că din acel ceas nu-l mai cunosc rector. — Eu instanția am comunicat-o cu Rațiu spre răspuns, și dându-mi răspuns am ținut consistorium, socotindu-ne cum s'ar așeza focul, dară după sesie ⁴⁾ înțelegând, că au scris la Gubernatoriul, a rămas în suspenso, până va veni de acolo. — Tocmai în

¹⁾ Eliminare. — În *autobiografia* sa, publicată în revista „Școala Română” din Năsăud, (a. 1880, Nr. 19 și 20 din 5 și 12 Aug.) Lemeni motivează astfel instigarea la nesupunere a clericilor de către profesorul Dr. Iosif Pop: „Pap Iozsi era Doctor în teologie și prefect al seminarului și ședea în curte, când chemă episcopul pe niște domni în curte la petrecere, pentru cari se aduse și banda dela Aiud. Pap văzând că profesorii știu juca, iară el nu, se duse la episcopul și-l rugă să-i lase să joace. Episcopul concese. Așa văzând Pap Iozsi, că nu știe juca, chemă pe teologul Kőrösi de-l învăța. Iozsi zise că voiește a eși din curte. Episcopul îi zise să aștepte până în primăvară și atunci va face a i se vărui o chilie. Așa și fu. — În postul mare se bolnăvi Kőrösi, deci el voi a mânca de dulce, ce și făcu, însă nu în infirmărie, ci în refectoriu, unde îl găsi rectorul Rațiu. Așa fiind, că el era într'al patrulea an, îl opri dela spălarea picioarelor. Iozsi făcu de rămaseră și ceilalți dela spălare. Așa se născu procesul... Eu i-am dimis din Seminaru. Eu n'am știut nimic până la liturgie, că nu vin la spălare, când îmi spuse D. Rațiu, că iacă ce-i. Cum așa? Mănai pe Moldovanu (Moldovanu care muri în Brașov) să le spună părințește să vină, dar ei „vel omnes, vel nullus”. Eu lăsa lucrul, cugetând să facă examenul, dar ei veniră chiar când eram bolnav și ziseră, că ei vreau să fie împlinit lucrul, că vreau să meargă acasă. Așa în izmene beteag le scrisi teologilor sentința de dimitere. Pap Iozsi și Boer Demetriu plecară la Viena, iar Bărnuțiu cu ai săi plecară la Sibiu, unde se consultară la Manu prota... Iozsi cu B(oer) dederă suplica la Maiestate, de unde s'a îndreptat la primatele Kapácsi...”

²⁾ E vorba de Nicolae Marcu, prof. de fizică la clasele de filosofie și Dr. Iosif Pop, prof. de dogmatică la sem. teologic.

³⁾ Demetriu Ladai.

⁴⁾ Ședința consistorială.

ziua de Rusalii a și venit cu toate acluzele ¹⁾ cu îndireptare ca să isprăvesc pro mea prudentia et activitate. — Dânșii a 13-ia Maji usque finem nu au cunoscut pe nimeni mai mare. Umblau cum le plăcea. Și acestea văzându-le, că nimica nu folosesc, am dat sentința ²⁾, care o numesc injustam, maledictam, barbaram. — După sentință în loc de a se ruga de iertare, au zis că nu vor ieși, nu-i al meu, ci al Clerului Seminarul, etc., etc. — Duminecă ce au făcut, vei fi auzit ³⁾ și i-am suferit după aceea trei săptămâni. Dânșii s'au dus de nou la Gubernatoriul, de unde negativă căpătând au venit și au insinuat recurs la Curte, după care s'au dus ca să facă... ⁴⁾ în toată țara. — Iară după ducerea lor profesorii s'au făcut advocați, dat-au protestațiuni la Capitulum, în care nimica nu m'au cruțat ⁵⁾. Acuma umblă prin țară făcând răscoale și clevetind ⁶⁾.

În scrisoarea arhivarului vlădicesc *Ioan Turc*, din 31 Iulie 1843, către administratorul protopopesic din Pintic, *Ștefan Moldvai* (Moldovanu), se relatează astfel lucrurile: „In Joia Mare, după uzul bisericesc, e dator Episcopul să spele picioarele alor 12 apostoli. — In acest scop Episcopul deja în miercurea premergătoare designează 11 patruaniți, căci numai atâția au fost, și 1 terțianit viceductor. S'a întâmplat însă, că miercurea după amiazi pe un patruanit l-a prins Rectorul, că a mâncat carne. — Uncheșiule! abstrăgând dela toate, declară sincer, cum ar fi pedepsit aceasta Episcopul Bobb. In sine nu e păcat, dar într'un institut de educație, unde e lipsă de disciplină, e inadmisibil, mai ales în săptămâna mare, fiindcă sunt și de cei cu conștiința mai delicată. — Acestuia Rectorul nici nu i-a dat pedeapsă mai mare, decât ca să rămână afară din șirul celor 12 apostoli. — Aceasta a anunțat-o Episcopului, care pedeapsa croită a aprobat-o, și în locul lui a pus un alt viceductor. — Acestea s'au petrecut miercuria. Joia, Episcopul merge în Catedrală, neștiind nimic despre răzvrătire. — Când l-au îmbrăcat în ornatele bisericești ca să slujască liturgia, îi anunță Rectorul că clericii nu voiesc să stea la spălarea picioarelor. — Bine, răs-

¹⁾ Anexele.

²⁾ Din 23 Iunie 1843, prin care au fost eliminați 39 clerici.

³⁾ Scena cu aruncarea la ordinul Rectorului, pe fereastră, în curte, a bagajelor teologilor de către servitorii seminarului, pe când aceștia erau în catedrală. Clericii simțind aceasta au ieșit dela slujbă și s'a încins un formidabil scandal. Rectorul Rațiu le-ar fi aruncat epitetul de „hoți”. (În adresa din 26 Iunie 1843 alor 9 profesori către Consistor).

⁴⁾ Probabil: în loc de revoluție.

⁵⁾ Din 24 și 30 Iunie 1843.

⁶⁾ În dosarul procesului.

punse Episcopul, spăl dară ale canonicilor și ale asistenților. — Cu toate acestea avertizează prin diacon pe apostolii designați, să nu fie insubordonați. Aceștia răspund brutal: „aut nullus, aut omnes“. Bunul și îndelung răbdătorul părinte, a doua oră îi avertizează. Îndârjiți, răspund la fel. — A treia oră tot asemenea. — Toate acestea nu le neagă nici ei, numai cât le înfrumusețează în partea lor. Dar fiindcă atunci trebuiau să se și cuminece, dovedind fățiș o astfel de îndârjire, de care unul care urmează să se apropie de sfintele sacramente trebuie să fie departe, Episcopul le trimite vorbă, că „ita male dispositi ad communionem non accedant, poterunt die Sabbathi communicare“. Deși aceasta le-a fost anunțată pe înainte, totuși au trecut pe la icoane și au îngenunchiat pentru a se cumineca. Episcopul însă s'a întors spre altar și nu i-a cuminecat, și aceasta e ceea ce numesc ei excomunicare. Dacă e asta, să o judece Uncheșul. Pe păcătosul, pe care pentru vreun păcat mare l-au oprit dela cuminecare, până se va îndrepta, dacă vine publice în biserică ca să se cuminece, da îl cuminec, an vero publice indispositum, sine profanatione Sacramenti possim admittere? — Oprește sfânta biserică !).

„Episcopul a tăcut după această gravă nesupunere, a cărei pedeapsă legală ar fi fost însă eliminarea imediată, — și numai după sărbătorile Paștilor a chemat la sine pe acei nesupuși, ca să-i întrebe privitor la nesupunerea lor, și părințește i-a îndrumat înapoi în Seminar, cu aceea admonițiune, ca să se poarte bine. Avea de gând să-i disciplineze cu o mică pedeapsă domestică. Ce s'a întâmplat? Bieții, (clerici) cari nici cele de mai înainte nu le-au făcut din capul lor, au fost ațâțați la aceea de profesorii cari de mult se purtau cu mânie și ură față de Rectorul. Ca să-l părăscă pe Rectorul, le pun în gură acuze grozave, infame, cari nu s'au ținut de ei. — Tineretul e orb în avântul său, dacă are cine să-l ațâțe. — Înaintează o plângere grozavă la Episcopul contra Rectorului, — da grozavă, cerând, ca să fie imediat destituit. — Episcopul o și comunică Rectorului pentru răspuns, dar clericilor părăndu-li-se mult că așa târziu primesc răspuns, o urgitează. — Episcopul la aceasta, în 14 Mai le dă în scris un intimat, în care îi face atenți să fie cu supunere, promite că va îndrepta ce-i de îndreptat, dar un lucru le poruncește, sub pedeapsa eliminării, ca să nu divulge lucrul. Acesta (intimatul) îl duce el personal acolo, face să se cetească, și pe ei îi avertizează cu grai viu, părințește, — dar

) *Baritiu* justifică procedura lui Lemeni în baza sentinței: „ex certa scientia et conscientia“ (o. c., p. 634).

Episcopul nici n'a ieșit bine din Seminar, și din fereștile profesorilor s'au auzit două glasuri: „nu vă dați odată cu capul“, și astfel de încurajări și agitații au fost încontinuu. — Episcopul primind răspunsul Rectorului la cererea dată de clerici, a adunat numaidecât pentru rezolvarea chestiunii pe canonicii săi (dintre cari unii ei au fost ațățătorii de căpetenie). Dela 8 dimineața până târziu după masă a ținut ședința, și deja chestiunea, ce e drept părințește, a fost decisă, ca lucrurile să se aplaneze și cei cari au fost Episcopului în faciem resistentes, să fie dojeniți cu o mică pedeapsă decasă, și deja hotărîrea a fost redactată ca să fie citită în proxima ședință, și aprobată. — Dar episcopul e încunoștințat, că clericii, fără să aștepte hotărîrea (consistorială) se adresează Guvernatorului, ridică ședința și ru aduce rezoluție, pentrucă nu putea ști, că ce (răspuns) vine delă Guvernatorul; iar de acolo după puțină așteptare se comunică recursul clericilor, dimpreună cu anexele. Sensul adresei Guvernatorului cu care a trimis acelea a fost, că Episcopul în astfel de cauză e Stăpân absolut și că Guvernatorul nu voiește să se amestece în sfera lui de influență. Dar recursul! Sunt acuze contra Episcopului, că el mânâncă veniturile clerului, ale Seminarului, că primește moralști, că e tiran și nedrept. — Cuvintele acestea, ce e drept, au fost strigate în toate părțile și înainte de aceea. — A văzut deci Episcopul, că întregul organism e cuprins de o boală incurabilă, că răul nu se poate vindeca, s'a văzut deci nevoit immedicabile vulnus ense recidere, ne pars sincera trahatur. Căci într'adevăr, dacă, în calitate de clerici, se împotrivesc cu încăpăținare ordinelor publice ale Episcopului, pe el făcându-l de toate, ce o să se poată alege din ei. Praesbyter inobediens suspensione ab officio punitur, quid cum non praesbytero agendum? și dădu sentința, că dovedind ei, cu faptele lor, că n'au nici o chemare pentru preoție, să-și caute fericirea pe altă carieră.

„Nu e așa că mult timp a răbdat până ce a ajuns la aceea ce ar fi trebuit să facă mai din vreme? Și știind el, că ei sunt numai unelte ale răzbunării în mâinile profesorilor, cari i-au întrebuințat pe ei la aceasta, cel puțin dacă ei ar fi făcut totul sub numele lor, pe mulți poate i-ar fi iertat, — dar după aceasta au urmat mai multe, cari au făcut ca sentința să fie irevocabilă. Ce s'a întâmplat după aceea: facies Troiae, cum caperetur, erant. — Profesorii au pășit deja pe față, și au jignit pe Episcopul, care atât de mult a răbdat, cu infamii ne mai pomenite. Clericii deja eliminați într'o duminică mergând la biserică, Rectorul voind să așeze în cămară albiturile de pat cari sunt ale Seminarului, pentru a curăți camerele pentru anul viitor, iasă ei din biserică, la mijlocul slujbei, au

tăbărât peste toate, au bătut pe servitori, un profesor de lângă biserică — fiind plină piața la gălăgia cea mare — bătând în furia sa cu piciorul în pământ, a strigat: aruncați jos pe Rectorul pe fereastră, și încetând aceasta, clericii și profesorii strigau, că n'are nimeni dreptul să-i scoată pe ei de acolo, pentrucă Seminarul acela e al Diecezei, și ei sunt fiii națiunei. — A urmat, că după această grozavă întâmplare venind aici Episcopul din Alba-Iulia, s'a dus și la ei și i-a avertizat părințește, ca prin supunere și părere de rău să se nizuiască a dobândi iertare dela Episcopul. Nicolae Kováts¹⁾ a fost încă înlăuntrul, între zidurile Seminarului, când deja răsunau glasurile profesionale: „Nu vă dați odată cu capul“, și astfel ei acolo au stăpânit casa mai bine de două săptămâni, neatârând de nimenea. Au primit mai târziu răspuns dela Guvernatorul: „dictatam poenam sibi habent imputandam, — dar să se nizuiască prin umilință și ascultare fiască să câștige iertare“. Dar nici vorbă să facă așa, fiindcă profesorii le-au luat cauza, contra cărora nu trebuie altă dovadă nici înaintea unui primar sătesc, decât protestul lor întreit. — Încă o împrejurare pe scurt, din care poți judeca îndărătnicia lor cea mare. — S'a înaintat o cerere către Episcopul cu această subscriere: „eliminati alumni Dioeceseos Fogarasiensis“. Scrisă într'un ton frumos, și promițind supunere. La aceasta Episcopul răspunde, că se bucură de îndreptarea lor pe care o aștepta de mult, dar să-și iscălească acolo numele proprii. La aceasta ei, cu subscrierea tuturor, înaintează una alta, în care declară, că ei despre acea cerere, în care se cere iertare, nu știu nimic, și nici nu e de ce să-și ceară iertare.

„Aceasta e schițarea pe scurt a chestiunii triste și rușinoase. Nici apostolii întunecului, marii reformatori, nu pot nega nimic din ea, — ei însă au pornit să facă apostolat, adică să-și câștige proseliți pentru cauza lor, pretutindeni în Dieceză.

„Scuză-mă, că te obosesc cu o scrisoare așa de lungă, eu le-am descris cât se poate de scurt, ca să le poți spune și comunica și altora“²⁾.

Ultima parte din relatarea lui Turcu, e redată de *Petru Pop*, prepozitul și vicariul general dela Lugoj, pe atunci cleric în anul II, în felul următor: „Clericii malcontenți și instigați de Bărnuțiu,

¹⁾ Kovács Miklos, episcopul romano-catolic din Alba-Iulia era și inspector al școlilor din Blaj. În această calitate l-a fost invitat Lemeni, cu data de 25 Iunie 1843, ca să încerce să pacifice spiritele supraagitate.

²⁾ În dosarul procesului, în ungurește. Traducerea ne aparține.

au cerut dela episcopul Leményi să delătura pe rectorul Rațiu dela seminar. Episcopul a chemat pe Episcopul rom. cat. din Alba Iulia Kovács, care era și inspector al tuturor școalelor din Ardeal, ca să cerce a împăciui pe clerici¹⁾. Aceștia însă au cetit Episcopului Kovács un decret al Papei prin care Episcopii romano-catolici sunt opriți de a se amesteca în afacerile episcopilor uniți²⁾ și astfel Kovács a plecat fără nici o ispravă, iar Leményi a eliminat pe 39 clerici. Insa clericii nu au voit să părăsească seminarul; iar Episcopul, ca să-i terorizeze a demândat să le detragă viptul, ceea ce s'a și întâmplat. Clericii însă tot nu au ieșit, căci proprietarul ungur Gyárfás (acesta a fost omorît de Români în a. 1848) din Sâncel, le trimitea de mâncare.

• Din nenorocire apoi s'au amestecat în afacere și o parte a clerului diecezan, care a protestat la episcopul contra persecutării clericilor și astfel Episcopul s'a văzut silit a reprimi pe clerici în seminar. Ei însă nu s'au liniștit, ei au trimis pe clericii Poruțiu și Culcior (Colcer) la Guvernatorul Transilvaniei, Contele Teleki, ca să protesteze contra procedurii Episcopului. Guvernatorul însă i-a sfătuit să se supună Episcopului: Conentur demereri gratiam Episcopi³⁾.

„Dar nici aceasta nu a folosit nimic, căci acum au pășit pe față profesorii dușmani a Episcopului și au trimis pe profesorii Iosif Pop (care apoi s'a aruncat în Târnava la Jidvei și s'a înecat) și pe Boieriu la M. Sa Împăratul cu o acuză gravă contra Episcopului“⁴⁾.

*

Vom urmări acum în baza cererilor („instanțelor“) înaintate către Episcopul și către Consistor, de clerici, și apoi de profesorii cari i-au montat, modul cum au evoluat evenimentele.

In cererea din 4 Mai 1843, iscălită de cei 45 clerici⁵⁾ (toți

1) L-a invitat prin adresa Nr. 710 din 13/25 Iunie 1843, consemnată în Protocolul Prezidial de pe anul 1843, din Arhiva Mitropolitană.

2) Avem răspunsul clericilor. Il vom utiliza ulterior.

3) Să se nizuiască a câștiga grația Episcopului.

4) Din documentul deja citat.

5) Dau numele acestor teologi așa cum se află trecuți la sfârșitul acestei cereri, deoarece G. Bogdan-Duică, în monografia sa despre Bărnuțiu (p. 62) greșește, trecându-i cu un an mai înainte decât cum erau, și înșiră ca teologi de anul IV, pe cei cari deja cu un an înainte își isprăviseră studiile și părăsiseră seminarul. — „*Subsistentium nomina: Theologi 4-i anni*: Angyel Demetrius, Decsei Constantinus, Dulog Petrus, Getze Elias, Koltor Augustinus“, *Körösi Josephus*, Kozma Demetrius, Lugosan Iacobus, Pop Ioannes, Pop Theodorus, Peculea Nicolaus. — *Theologi 3-ii anni*: Alpini Hyeronimus, Aranyosi Ioannes, Boer Alexander, Bran Petrus, Bunea Arsenius, Domsa Theodorus, Koltsár Ioannes,

clericii din anii IV, III și II și o parte din a. I¹, ei încep prin a se plânge contra vicerectorului *Alexandru Arpadi*, pe care-l prezintă ca dedat beuturii, înjurăturilor și violențelor față de clerici¹).

Trec apoi la chestiunea rectorului *Vasile (Basiliu) Rațiu*, arătând cum toate speranțele pe cari le-au avut ei întru îndreptarea lucrurilor, s'au risipit prin numirea în postul de rector al seminarului a acestui canonic, pe data de 1 Noem. 1842²). În 6 puncte înșiră apoi acuzele la adresa rectorului *Vasile Rațiu*: I. Că ar fi calumniat pe clerici — numindu-i bețivi (clericos tantopere ebriosos esse, ut dum venirent a recreatione sepibus Graecorum insistere coacti fuerint) și aceasta în fața unui domn din Hususău (Valea Lungă), străin de neamul, legea și tagma noastră, prin ceea ce — zic ei — și-a arătat rancuna față de clerici. — II. Că s'a abătut dela obiceiul din trecut de a da bani clericilor pentru a-și cumpăra ghetete la târgul de toamnă al Blajului, și, sub titlul de „economie” a cumpărat dânsul din târg ghetetele cele mai ieftine și mai slabe, pe cari unii nu le puteau încălța decât pe piciorul gol, fără obiele, iar la alții li s'au stricat după ce le-au purtat abia două săptămâni. Și comentează apoi: „Vilis est talis oeconomia, et Seminarium illam non postulât, nos famem pati, et nudos incedere, ut laudem

Koltor Iosephus, Korb Alexander, Montani Ioannes, Opris Ioannes, Poruțiu Samuel, Tamas Nicolaus, Vestemian Antonius. — *Theologi 2-i anni*: Baternai Alexander, Fiszkuti Nicolaus, Gerendy Josephus, German Gregorius, Kototz Athanasius, Major Basilius, Marsinai Ioannes, Ossan Nicephorus, Pop Alexander, Popp Petrus, Pop Stephanus, Pujan Basilius, Todea Nicolaus. *Ex Theologis 1-i anni*: Axente Ioannes, Erdelyi Basilius, Groze Ioannes, Kesely Ioannes, Man Gabriel, Pop Anchidimus, Tohati Ioannes. — Universim 45⁴. — Îscălesc „Illustritatis Vestrae et Venerabilis Consistorii — obsequentissimi filii et Clientes Clerus junior Dioeceseos Fogorasiensis”. — Pe copiile cari le avem nu e trecută data cererii. Pe una e trecut, înafară de text, „10 Maji 843”. *Baritiu* (o. c., p. 635) reproduce „Blasii, 4-a Maji 1843”.

1) Feliul cum l-au descris l-am arătat, când am înșirat motivele de ordin personal ale procesului.

2) Iată în ce stil patetic se plâng de numirea lui: „Ast proh dolor! spes nostrae svavissimae prima Novembris anni praeteriti (1842) fatali illo die extinctae sunt omnes sicut fumus, cum Reverendissimus Dominus Basilius Rátz, Canonicus Lector Ecclesiae Cathedralis Blasiensis, Rector Seminarii constitutus fuisset, sicut enim oriente gravi tempestate, dum coelum horridis nubibus undique obscuratur, fulgura, et tonitrua pavore complent miseros mortales, non aliter contremuit Clerus iunior, cum infando (în altă copie e „nefasto”) illo die praefatum Dnum Canonicum Rectorem obtinuisset, et revera, nam quasi praevidemus omnia mala, quae passi sumus, et fortasse adhuc patiemur, et omnia pericula, in quae nos coniecit hicce Reverendissimus Dominus Canonicus...”

Parcă am citi o scenă cu descrierea unei furtuni din Eneida sau Georgicele lui Virgiliu.

oeconomi nanciscatur Rector?” — Il mai acuză că a dat bani pentru brâne (cinguli) numai celor din a. IV.

În punctul III îl acuză pe Rectorul că la masă (în refector) i-ar fi ponegriț în fel și formă înaintea profesorilor (cari mâncau la masa Seminarului), zicând: „Unum idiotam praevalere 10 Clericis, — simul ebriosos compellans Clericos“, iar vizitând pe cei bolnavi din infirmerie, în loc de mângâieri părintești, Rectorul s'ar fi folosit de expresii atât de jignitoare, încât le agrava boala și le storcea lacrimi (talibus more suo utebatur scrupulosis et vexativis expressionibus, quae proh dolor! morbum non tantum non alleviabant, sed potius aggravabant, et quod luctu dignius est, lacrimas eorum extorquebant).

Acuza din p. IV se referă la hrana vătămătoare sănătății (cibum pestiferum sanitati) ce li se dă și la feliul absolutist de comportare al Rectorului. Spun, că dându-li-se odată fructe pădurețe (poma sylvestria) necoapte și când toți au murmurat, fără a mai ancheta i-a pedepsit pe toți cu ingenunchere, pedeapsă pe care, deși rugat, n'a voit să o retracteze, răspunzându-le: *dixi* (am zis), iar în ziua următoare, în refector a spus următoarele cuvinte: *severitatem habeo in dextra, mansuetudinem in sinistra, sum independens! punctum, rézpor!*¹⁾

Ei adaugă, că Rectorul după această normă conduce seminarul și că „după cum e norma, așa sunt și roadele rectoratului“. Îi impută că batjocorește și ofensează pe toată lumea, că nu este vreun canonic sau profesor pe care să nu-l fi jignit. Fac apoi aluzie la procesul lui cu canonicul Arsenie Popovici, proces pendent în fața Consistoriului și altul și mai scandalos (cu Cipariu), pe care n'a îndrăznit să-l ducă până în capăt.

Punctul VI cuprinde acuza principală, aceea care este „fons et sentina omnium malorum, quae nos torquent, et animabus etiam nostris ruinam minatur irreparabilem“. E povestea cu învinuirile ce i se aduceau Rectorului Rațiu în legătură cu ocrotirea pe lângă sine a nepoatei sale. Stărue asupra faimei publice în această chestiune și-și exprimă indignarea, că Rectorul încearcă să-și mărite această nepoată malfamată după vreun cleric, stăruiind pe lângă Episcopul să-i exopereze dispenză dela Roma. Spun că Episcopul la început a rezistat acestei cereri inusitate, dar că în urma multelor stăruințe ale lui Rațiu, a cedat, dar Roma a opus veto. Ori, zic ei, prin această intervenție la Roma s'a compromis numele

¹⁾ „În dreapta am severitatea, în stânga blândețea, sunt independent! punct, purazău!“ Praful cu care se presera scrisoarea, când se termina, așa numitul „purazău“, era sinonim cu „am terminat“ sau „gata“.

bun al clerului român, fiindcă acum „jam non tantum turbidi Ciacelli sed et alma Tiberis noscit Clerum nostrum viam corruptionis ingressum esse“. — Se miră ei cum a putut permite Episcopul și Consistoriul ca Rectorul să-și țină pe lângă sine pe acea nepoată a cărei faimă rea e cunoscută tuturor („Illustritati Vestrae, Venerabili Consistorio, toti Blasiae, Dioecesi, Viennae, Romae, etc“). Se miră apoi și mai mult că ce l-a putut determina pe Episcopul, ca pe acesta să-l pună Rector la Seminar, „nam quomodo posset regere, qui rectore opus habet, quomodo possit alios manuducere in via virtutis, qui illam deseruit, et quomodo possent Clerici pervenire ad praeclarum illum finem, dum exemplar corruptionis quotidie prae oculis habent?!“

În punctul VI și ultim al cererii, stăruie tot asupra chestiunii cu nepoata, pe care Rectorul n'a trimis-o la mamă sa, la Turda, nici când a preluat conducerea Seminarului (condiție care-i fusese impusă de Episcopul) și că s'a mulțumit să-i ia cvartir în oraș, de unde îl cercetează mereu. — Când apoi în oraș s'au răspândit pamflete anonime¹⁾ în cari era zugrăvită faima și faptele Rectorului, acesta, dimpreună cu nepoata, au început să ancheteze pe teologi, bănuindu-i de autori. Ei însă afirmă că nu s'au degradat la așa ceva, și nici nu s'a putut afla ceva, dar au fost umiliți, deoarece „Regii Inquisitores fuerunt Reverendissimus Rector, et neptis; ille interrogabat, haec autem Clericos confundere conabatur, illisque illudebat — compellans quosdam: *Mișei*, alios *Sărântoci*, — quis vero dedit potestatem vili meretriculae semet in negotia Seminarii immiscendi?“ — De atunci — continuă clericii — nepoata și-a strunit mereu unchiul contra lor, până s'a ajuns acolo, încât Rectorul a determinat pe Episcopul ca (în Joia Mare) să le denege Sf. Cuminecătură, aplicându-le astfel cea mai mare pedeapsă spirituală. — Fac apoi morală Episcopului, spunând că „Mântuitorul Nostru n'a esclus nici pe vânzătorul său, pe Iuda, pastorală învață că nu trebuie excluși nici criminalii când cer cuminecarea, iar cu noi nu s'a procedat nici în conformitate cu Evangelia, nici cu Doctrina Pastorală, ci nevinovați și neascultați am fost necinstiți în fața întregii patrii — izbită de groaza acestei faime“²⁾. Și se

¹⁾ AXENTE SEVER, în „Răspuns la Cartea Neagră“, Brașov, 1897, p. 275, reproduce două versuri de acestea.

²⁾ În scrisoarea sa către episcopul romane-catolic din Alba-Iulia, Nicolae Kovács, Lemeni, cu data de 13/25 Iunie 1843, relatează astfel scena care a dus la denegarea cuminecării clericilor: „Pro magno die Jovis ad pedum lotionem destinavi 10 quartianitas, et duos viceductores tertianitas theologos; quia vero unus quartianitarum emansit, reliqui se pedum lotioni sistere recusarunt, repo-

întreabă ei: „Ce va zice Dieceza, când va auzi că întreg Clerul tinăr a fost astfel necinstit?, ce va zice posteritatea?“ Invinovătesc apoi pe Rectorul că el i-a descris la Episcopul ca nesupuși numai fiindcă au îndrăznit să se plângă contra abuzurilor intolerabile ale dânsului. Și se plâng: „Nouă nu ne este permis nici să ne plângem, — vermii călcați în picioare se mișcă, iar pe noi Reverendisimul Rector ne jignește cum îi place, nepedepsit, căci nu ne va fi permis nici să ne plângem fără a fi tacași de inobedienți“.

În finalul scrisorii lor clericii accentuează din nou, că izvorul tuturor supărărilor este rectorul B. Rațiu, a cărui jug — spun ei — nu-l mai pot suporta, și care, dimpreună cu nepoata sa, deja de câteva luni i-ar fi destinat la eliminare. Cer să se numească un Rector care, după vorba Sfântului Augustin, prin exemplul moralității sale să contribue la perfecționarea iar nu la înăbușirea spiritului lor, iar Rațiu care i-a tratat după bunul său plac („ita placet“), și din partea căruia, — zic ei — au suferit mai multe injurii decât dacă ar fi trăit între Turci, — să fie înlăturat fără amânare, căci altfel ar fi nevoiți să facă cunoscută cât mai în grabă Înaltului Guvern Regesc starea jalnică a Seminarului¹⁾.

Acest act de acuză, Lemeni îl dă Rectorului Rațiu ca să răspundă. Răspunsul lui Rațiu nu-l avem la dosar, cu toate că ar fi interesant de văzut cum a combătut el cele 6 puncte de acuză ale clericilor. Iar fără a se auzi et altera pars, nu se poate formula o judecată dreaptă. Unele din afirmațiile clericilor ușor ar putea să fie exagerări inerente firii tinerești.

Am văzut însă din relatarea arhivarului Ioan Turcu, că într-o prelungită ședință consistorială s'a ajuns la înțeles cum să se poalească lucrurile.

nendo Rectori: „vel omnes vel nullus“. Hoc mihi dicitur, dum sacra peracturus ad altare induerer. Tunc repono: ergo lavabo adsistentium, juxta morem sub praedecessore servatum. Ductori vero ad pedum constituto dixi, ut moneret ne ad communionem accederent, quia non sunt dispositi. Mitto diaconum ut ad obsequendum moneret; idem reponunt quod Rectori. Monet denuo Rector, sed pertinaciter insistent. Quod videndo post communionem concelebrantium, ubi tempus erat communionem impertiendi, dedi cum Sacratissimo benedictionem, prout et in Ecclesia Latini Ritus Catholica fieri solet, dum vel non sunt communicantes, vel ad finem sacri differtur. — Ex his jam intelligere dignabitur quae in suo supplici libello adferunt; hujus reatus poenam elusuri auctoribus eruidis rem totam in Rectorem detorserunt...“

În *Protocolul presidial* din anul 1843. Nr. 710. În arhiva mitr., Blaj.

¹⁾ În dosarul procesului avem trei copii, dintre cari una cu numele celor 45 clerici cari au iscălit petiția. — Ultima frază din acest memoriu — acuză, o reproduce în latinește și Barițiu (o. c., p. 635).

Cei cari aveau însă interesul ca focul odată aprins să nu se stângă cu una cu două, au întocmit în așa fel lucrurile, ca situația să se învenineze.

De o parte îi vor pune pe clerici să urgenteze răspunsul Consistoriului, de alta îi vor directiva cu petiții la autoritățile politice, la guvernatorul din Cluj.

În urgentarea lor clericii spun, că „Rectore oppressi, qui scandalo per decursum totius anni, nos ad immoralitatem traxit et allexit“ au rugat pe Episcopul și Consistoriul ca „tali Rectore amoto animae nostrae periculo eximerentur“. — Zilele însă trec — spun ei — fără ca cererile lor (justae preces) să fie rezolvate, fără ca lacrimile lor să miște pe cei în drept. Citează apoi vorbele Scripturii: „Vae illi per quem veniunt scandala in hunc mundum“ și adaugă dela ei, „sed vae etiam nobis, cum afflicti ad officia nostra cum detrimento publici negligenda compellimur“.

Spun apoi că dacă un cleric ar fi împovorat cu o crimă atât de mare, pe dreptul ar fi eliminat (alungat), iar vițiul Rectorului este mai mare și mai urât decât al oricărui inferior.

În concluzie cer și pretind, ca Episcopul și Consistoriul să-i scape fără întârziere de acel tiran (ut ab ejusmodi tartore spirituali sine mora liberemur), și declară că dacă în decurs de câteva zile nu li se va rezolva „prea dreapta cauză“, vor solicita rezolvarea aceleia dela Înalțul Guvern Regesc (hisce cum dolore declaramus, ejusdem complementum nos ab Excelso Regio Gubernio sollicituros)¹⁾.

Cu data de 1/13 Mai 1843 Lemeni le dă o rezoluție, la petiția contra Rectorului, pe care „în urma unui sfat nefast“ au adresat-o Episcopului și Consistoriului, dar au trimis-o sub sigil Prepozitului²⁾, precum și la ursoriul înaintat.

Lemeni își începe rezoluția cu vorbele Sfântului Pavel către Romani: „Qui potestati resistit, ordinationi divinae resistit“³⁾. Deci sunt dator să se supună poruncilor celor mai mari. Ori, ei, până la data când s'au împotrivit, printr'o temeritate ne mai auzită, ordinului episcopesc de a se prezenta la spălarea picioarelor, nu i s'au plâns nici când contra Rectorului. Pentru a-și micșora greșala,

¹⁾ Incheie astfel: „filiali cum devotione persistimus Illustritati Vestrae et V Consistorii humillimi et obsequentissimi alumni Dioeceseos Fogarasiensis“. — În dosar.

²⁾ Simeon Crainic, bărnățian, adversar al lui Rațiu.

³⁾ Aceste cuvinte vor fi întrebuințate de Bărnățiu în revoluția din 1848, ca bază a suspendării și apoi a dimiterii din episcopat a lui Lemeni, cu concursul autorităților militare austriace (Puchner și Wohlgemuth).

s'au decis la acuze contra Rectorului, prin ce însă și-au mărit vinovăția în loc de a și-o fi micșorat. Dacă au observat sau au crezut că la superiori sunt unele defecte, să le fi adus la cunoștință cu modestia cuvenită, pentru a fi îndreptate de Episcopul, care are cădere, iar nu să le dea pe față în gura mare, păcătuiind prin aceasta contra poruncii carității.

În dorința de a-i abate dela drumul greșit, în baza puterii episcopoești le impune tăcere și le ordonă, sub pedeapsa eliminării, ca nimeni să nu le divulge acelea (cuprinse în petiție) nici prin scris, nici prin grai viu. — Promite că va cerceta lucrul, și va lua măsurile de îndreptarea răului, dacă va fi cazul, dar să fie pe pace și în ascultare și să-și facă datoria cum se cade, căci numai așa vor putea îndrepta ce au stricat, iar în cazul contrar vor avea să-și impute și ieși urmările neplăcute¹⁾.

¹⁾ Dau în originalul latinesc această rezoluție a episcopului Lemeni

Resolutio

In sequelam infausto consilio ad me et V Consistorium directi; ast sub sigillo Reverendissimo Dno Praeposito intitulasi contra Rsmum. Dnum. Rectorem concinnati libelli, ejusdemque ursorii pro documento hic reservatorum Paterne intimidandum:

Qui potestati resistit, ordinationi divinae resistit; non nostrum sed Spiritus Sancti effatum est, recurrentium e superiorum mandatis semet accommodare, et mandatis parere rationabile quidem obsequium verbum Divinum exposcit; ast nihil tale producant, quod in obversum legum mandatum exstisset, nec quidquam contra suum Rectorem nobis conquesti sunt usque ad illud temporis momentum quo positivae nostrae circa pedum lotionem ordinationi, inaudita audacia semet opposuissent. Ad cujus culpam extenuandam hoc consilium inierunt, quo tamen reatum auctum non imminutum sciant. — Nostrum est errata corrigere modo, quem optimum judicamus, minime quo prescribere praesumserunt, si quid deesse in superioribus adverterunt, aut deesse crediderunt, debita modestia proponere integrum est, ast non plenis buccis contra charitatis praecepta propalare. — Quo igitur pro paterna nostra, qua vel in discolos filios ferimur propensione, recurrentes a via in eorum perniciem tendente retraheremus, pro ea, qua Divina gratia instructi sumus, Praesulea auctoritate, strictum de exhibitis sub poena dimissionis imponimus silentium, nullus audeat ea scripto aut verbo propalare. — Nos suo tempore, malo — si quid fuerit — medelam adferre non deerimus, nec tamen modalitate, qua immaturo consilio poscunt, sed quam adjunctis sedulo perpensis expedire judicaverimus. — Sint in quiete, sint obsequiosi, et officio suo ad amussim satisfacere adlaborent, — hac et non alia via, ut ea, quae sibi successoribusque sua agendi ratione nocuerunt mederi valeant sperare possunt, — secus facturi ingratas sequelas ipsismet imputandos habebunt. — Datum in Castro nostro Eppli. 1/13 Maji 1843.

ss. Eppus Ioannes

Dr. CORIOLAN SUCIU

„PROTOCOALELE ÎNȚELEPTILOR SIONULUI“

De când apare în zarea istoriei, Israil este un mister și un scandal permanent. Purtător și trădător al unei misiuni osebite, el duce dealungul veacurilor o existență țesută din contradicții neînțelese. Urgisit de toți și umilit până la strivire, afișează orgoliul celui mai îndrăzneț vis de mărire și dominațiune universală. Risipit pe toată fața globului, are o unitate etnică indestructibilă. Amestecat în viața tuturor popoarelor, el este protagonistul celor mai contrastante idealuri de viață; se acomodează climatelor și se identifică cu țelurile naționale de pretutindeni, purtând totuși în sine o lume străină și neasimilabilă. Prigonit, se întărește; înfrânt, nu încetează a spori și a provoca.

Este, fără îndoială, în acest destin straniu, o mare enigmă a istoriei. Și e sigur, că ea nu va putea fi înțeleasă niciodată pe plan pur omenesc. În scrisoarea sa *către Romani*, Sf. Pavel îi deschide perspectivele amețitoare ale transcendentului; și e sigur că numai în această lumină a planurilor divine i-se vor putea descifra rosturile¹⁾. Dincolo de pornirile particulare, de natură socială și etnică, *antisemitismul* are o rădăcină metafizică. „Dacă lumea urește pe Evrei, pricina este că-i simte totdeauna străini pe plan *supranatural*... Are oroare de însași vocațiunea lor“²⁾.

Această incadrare teologică este singura care atacă problema integral, în esența ei. Ceeace nu vrea să zică însă că ea n'ar avea și aspecte sociale, economice și politice concrete. *Problema evreească există*, fără doar și poate. Ea nu este numai imaginară, nici produsul unor simple agitațiuni demagogice sau descărcarea unei porniri de invidie păcătoasă. Ci are temeuri reale. Evreii au rol de ferment care, în doză potrivită, ajută dospirea și stimulează cre-

¹⁾ Cfr. admirabilul comentariu scris la cele trei capitole IX—XI a scrisorii către Romani, de ERIK PETERSEN: *Le mystère des Juifs et des Gentils dans l'Église*. — Ed. Desclée de Brouwer. Paris.

²⁾ J. MARITAIN: *Les Juifs parmi les nations*. — In „La Vie intellectuelle“, 25 Febr. 1938, pg. 27.

șterea aluatului uman în care e aruncat; dar, în cantitate prea mare și ajuns la putere disproporționată, răstoarnă echilibrul firesc și provoacă distrămarea organismelor sociale. Din ferment se prefac în disolvant. Eternul neastâmpăr care-i muncește face, între altele, „că pretutindeni îi vedem pe Evrei în primele rânduri ale partidelor de răsturnare socială sau religioasă. Se prea poate de altfel că, chiar și în acest rol distructiv, ei ascultă de un fel de vocațiune providențială. Dar nu poate surprinde pe nimeni dacă provoacă reacțiune“. — Nu un antisemit face această observație, ci tocmai unul care le este prieten și care vede mai adânc și mai creștinește întreaga chestiune: *Paul Claudel*³⁾.

Astăzi, în urma unui întreg complex de împrejurări, problema a ajuns la o răspântie deosebit de periculoasă. Valul de antisemitism este în creștere îngrijorătoare și manifestările lui sunt tot mai violente. Lucrurile nu se vor potoli, de sigur, prin răsuflatare apeluri la toleranță, la umanitarism și la lozincile goale ale revoluției franceze. Ori cât am condamna exagerările de netăgăduit pe care le are curentul antisemit, nu este mai puțin adevărat că s'a ajuns, în multe privințe, la situații anormale, care nu mai pot dăinui. Nici o colectivitate etnică creștină nu se poate lăsa condusă și dominată de o spiritualitate care îi este în adâncul ei străină; ci fiecare din ele are nu numai dreptul ci și datoria de a-și asigura dezvoltarea în conformitate cu caracterul său specific, armonia generală fiind asigurată prin principiile de temelie ale moralei și spiritualității creștine, de toți acceptate.

Problema este însă prea mare decât să poată fi îmbrățișată în câteva pagini de revistă. Ajunge atâta să-i afirmăm existența și datoria grabnică de a se căuta o deslegare, fie și vremelnică numai, cât de cât mulțumitoare. Toate popoarele au datoria de a-și da contribuția în acest scop, chestiunea fiind de interes general, internațional. Evreii înșiși sunt chemați în locul întâi să înlesnească restabilirea păcii, asigurându-și, cu jertfe de moment, liniștea pentru o nouă perioadă de vreme.

Cu aceeași tărie trebuie să accentuăm însă, imediat, și celalalt principiu de bază, care trebuie să ne călăuzească în vâlmășagul problemei evreești și în căutarea noilor orânduiri aducătoare de liniște. Acesta este: creștinismul nostru. Oricari ar fi astăzi neajunsurile conviețuirii de veacuri cu evreii; oricari ar fi anomaliiile sociale și economice provocate de ei; oricari ar fi păcatele lor

³⁾ PAUL CLAUDEL: *Lettre au Directeur de Présences* (Daniel Rops); în cartea: *Les Juifs*. Ed. Plon. Paris 1937, pg. VII.

imaginare ori reale, etc. noi nu putem și nu trebuie să uităm nici un moment că *noi suntem creștini și evreii sunt oameni*. Au dreptul să fie tratați omenește; și noi suntem datori să respectăm, în tot ce facem, spiritul dreptății și al iubirii creștine. Trebuie găsită, de sigur, o nouă așezare a lucrurilor; bărbătește, fără falsă miorlăială umanitaristă. Dar cu dreptate; în pace. Mai ales fără ură și fără violență. Nici lărmălaia idioată, nici ciomagul nu este chie-mat să facă lumină în chestiuni atât de complexe și atât de grele. Ci rațiunea călăuzită de duhul bunătății și al buneivoinți împrumutate.

Condamnăm, în consecință, exagerările antisemite și osândim pornirea de ură și de violență care murdărește de atâtea ori mișcările sănătoase și laudabile de renaștere națională. Respingem o seamă de metode și de mijloace profund necreștine, care se pun în circulație pentru a spori mânia și ura împotriva unor oameni pe care soarta i-a aruncat în mijlocul nostru. Trebuie să osândim în chip deosebit pe aceia cari nascocesc vini și păcate inexistente, pe care le pun în cărca neamului evreesc, spre a ține aprins în mulțimile neștiutoare focul dușmăniei și setea de răsbunare.

„*Protocoalele Înțelepților Sionului*“ fac parte din această categorie de arme antisemite. Fantoma lor apare destul de des și în unele publicații românești. De aceea e bine să știm despre ce e vorba. Ar fi păcat, adecă, să pătăm tendința dreaptă și firească, de a repune elementul românesc în drepturile sale integrale, cu mici meschinării pe cât de nedemne pe atât de nefolositoare.

*

În anul 1905 *Sergei Nilus*, un rus, a tipărit la Tsarkoje Selo, în a treia ediție, o carte adventistă a sa: „Marele în mic, sau: e aproape Anticrist și domnia diavolului pe pământ“, care apăruse întâi în 1901. Această a treia ediție a rămas celebră, fiindcă avea un adaos senzațional. În prefață, autorul atrage atențiunea asupra lui, prin cuvintele următoare: „În 1901 am reușit să obțin dela o cunoștință de a mea... un manuscript, pe care mi l-a pus la dispoziție, și în care era expusă, cu precizie și adevărătate extraordinară, dezvoltarea conjurației judeo-masonice mondiale, care are să ducă lumea noastră coruptă la ruină inevitabilă. Prezint aci, sub titlul general „*Protocoalele Înțelepților Sionului*“, acest manuscript tuturor celor ce vreau să audă, să vadă și să înțeleagă“. — Cartea s'a tipărit în puține exemplare. I-au urmat însă diferite alte ediții; unele din ele publicate de alți autori sub titluri diferite. Toate însă în l. rusească. Europa n-a luat cunoștință de ele,

Se schimbă însă lucrurile în 1919. În toamna acestui an o traduce în nemțește căpitanul Müller von Hausen și o publică, sub pseudonimul *Gottfried zur Beek*. Cartea are titlul: *Die Geheimnisse der Weisen von Zion*¹⁾, Are 252 pagini. „Protocoalele“ propriu zise cuprind însă numai pg. 68—143. Tot restul sunt fel de fel de note, explicații, documente date de autor, care vreau să întregească și să dovedească și mai limpede proiectele infernale din „Protocoale“. Lucrarea e dedicată „Principilor Europei“, ca să se știe păzi de conspirația evreească ce amenință țările și biserica.

Un adevărat drum de triumf se deschide deacum pentru misterioasele „proces-verbale“. În Germania mai întâi. Susținută de nobilime, de principii fostei case domnitoare a Prusiei, de ex-kaiserul însuși, popularizată în multe ediții ieftine, discutată cu violență în presă, mai ales de antisemiții cari au găsit în ea un mijloc extraordinar pentru a convinge mulțimile că evreii sunt cauza tuturor relelor de care suferă țara, cartea a ajuns la o răspândire extraordinară. Insuși *Alfred Rosenberg*, doctrinarul național-socialismului, a publicat o prelucrare în 1923; ceeace făcuse mai înainte T. Fritsch. Au urmat apoi serii și ediții nenumărate, un adevărat potop de broșuri, comentarii, extrase, tratate sumare pentru muncitori etc. în sute de mii și milioane de exemplare.

Nu numai în Germania. S'a molipsit, cu iuteală de fulger, lumea întreagă. Încă în 1920 o găsim tradusă în l. polonă, trei ediții franceze, una în Anglia, trei la New-York, alta în Scandinavia, în Italia și până și în Japonia. Pretutindeni senzație enormă și succese tipografice extraordinare. Ford, celebrul fabricant de automobile, a scos numai decât o gazetă specială: „The Dearborn Independent“, care se ocupa de uluitoarea descoperire. În câteva zile a ajuns la un tiraj de peste 300.000; iar adunate în broșură, articolele despre protocoale s'au mai vândut în peste o jumătate milion exemplare.

Vâlvoarea aceasta extraordinară este explicabilă. Conținutul protocoalelor este uluitor, iar prezentarea lor a avut caracterul unui strigăt de alarmă de ultimă oră. Era vorba doar de un plan diabolic și monstruos, care voia răsturnarea întregii așezări omenești actuale, pentruca pe ruinele generale să înalțe dominația universală a lui Israil. Cele mai ticăloase mijloace de corupție și teroare aveau să se întrebuinteze în acest scop, cu metodă și sistem, după rețeta tainică dată de suprema conducere a neamului evreesc,

¹⁾ Noi folosim ed. 5-a, publicată în ed. „Auf Vorposten“, la Charlottenburg în 1920,

spre a fi aplicată consecvent în toată lumea. Toți evreii de pe pământ apăreau dintr'o dată ca o formidabilă conspirație în slujba unor scopuri infernale.

Câteva texte spicuite din „Protocoale“ vor arăta cât de întemeiată părea consternarea și indignarea generală.

„Profeții ne-au învățat, că Dumnezeu însuși ne-a ales pe noi să fim stăpânii lumii întregi. El ne-a dat și talentul necesar ca să putem împlini această mare misiune... (Șed. 5 pg. 84) ¹⁾. — „Va trece încă vreme multă, poate un veac întreg, până când lovitura de răsturnare pregătită de noi pentru aceeași zi în toată lumea, va ajunge la țintă, când nepuțința totală a guvernelor existente va fi în general recunoscută. Ajunși însă odată la dominația deplină, ne vom ști îngriji ca să nu se poată face nici o conjurație împotriva noastră“. (Șed. 15. pg. 110). — „Vom realiza o mare centralizare administrativă, prin care vom concentra în mâinile noastre toată puterea. Vom reglementa din nou, prin legi date de noi, toate domeniile de viață publică a supușilor noștri. Aceste legi vor înlătura, rând pe rând, toate concesiunile și libertățile de care s'au bucurat neevreii. Imperiul nostru se va caracteriza printr-un despotism atât de grozav, încât va fi în stare în oricare moment și în toate locurile să înăbușe în fașă orice încercare de rezistență din partea neevreilor“. (Șed. 5. pg. 83).

Iată acum și câteva mijloace preconizate pentru atingerea acestui scop. — „Lozinca noastră este: putere și vicleșug... Vom întrebuința deci mituirea, înșelăciunea, tradarea, dacă ne ajută la ajungerea scopurilor noastre“ (Șed. 1. pg. 72). — „Cu ajutorul presei am ajuns la influință, rămânând totuși în umbră; grație ei avem acum în mâinile noastre nunți de aur, fără a ne sinchisi că a trebuit să-l stoarcem din puhoie de sânge și de lacrimi...“ (șed. 2, pg. 76). — „Noi vrem exact contrarul: adeca degenerarea neevreilor. Puterea noastră razimă pe foamea permanentă și pe slăbirea muncitorului...“ (șed. 3. pg. 78). — „...Trebuie neapărat să distrugem din sufletul neevreilor orice idee a lui Dumnezeu și a Spiritului sfânt, înlocuindu-o cu socoteli de cifre matematice și cu pretențiuni trupești“. (Șed. 4. pg. 82). — „...Cu râvnă neobosită va trebui să lucrăm la continua înrăutățire a raporturilor dintre popoare și țări; prin ațâțarea invidiei și urei, prin lupte și răboaie, prin privațiuni de tot felul, prin înfometare și răspândire de epidemii va trebui să aducem toate popoarele la un așa grad de istovire, încât neevreii să nu mai aștepte nici o scăpare, decât să se plece cu totul dominațiunii noastre“. (Șed. 10 pg. 99). — „Iar dacă vreo țară necreștină ar îndrăzni să ni-se opună, va trebui să fim în stare a ridica pe vecinii ei la război împotriva-i. Și dacă vecinii ar încerca să facă cauză comună cu ea ridicându-se împotriva noastră, vom deslănțui războiul mondial“. (Șed. 7. pg. 89).

„Prin toate aceste mijloace vom obosi în așa măsură pe necreștini, încât ei se vor vedea nevoiți să ne ofere singuri stăpânirea lumii. Noi, în schimb, prin toată firea noastră avem darul de a cuprinde în noi, fără nici o sguduire, toate puterile de stat ale lumii și a constitui o putere cârmuitoare superioară. În locul domnitorilor de acum, vom așeza o fantomă înspăimântătoare, care se va numi administrația suprastatală. Brațele ei se vor întinde, ca niște cângi, în toate părțile și vor reprezenta o putere atât de mare, încât vor îngenunchia sub dominația noastră toate popoarele“ (Șed. 5. pg. 86).

¹⁾ Cităm după ediția a 5-a germană a lui *Gottfried zur Beeck*, din 1920,

Iată ce gânduri tenebroase Țes, în ședințe secrete, Înțelepții Sionului! N-a fost, deci, un noroc extraordinar că, cel puțin în ceasul al 11-lea, s'a descoperit cumplita taină judaică?! Nu era explicabilă revolta generală în fața acestei mișelii? Era cât se poate de firească concluzia antisemiților: măsuri drastice pentru a preveni catastrofa, represalii necruțătoare împotriva netrebnicilor conspiratori! Actele de violență ale mișcărilor creștine căpătau decum aureola legitimei apărări. — Se știe că, întradevăr, acesta a fost cursul evenimentelor. Unele țări, ca Germania, au tras, în chip oficial, ultimele consecințe ale acestei judecăți.

Noroc pentru lumea noastră, că toată spaima era o nălucă. Toată alarma s'a născut dintr'o mare rătăcire. Nimic nu era adevărat din catastroficele proiecte mondiale.

Este de sine înțeles, că din primul moment Evreii au protestat cu tărie împotriva „Protocoalelor“. Le-au declarat falsuri, născocite spre ațâțarea mâniei împotriva lor. — Dar cuvântul lor n'a fost ascultat. Erau doar' interesați în cauză. Dar și dintre creștini, spiritele ponderate au rămas din primul moment neîncredătoare. Prea erau isbitoare monstruozițiile din „Protocoale“, decât să poată fi adevărate. Nici cel mai diabolic duh n'ar putea concepe în serios astfel de grozăvii. Dar mi-te să faci din ele un program de viață pentru atâtea milioane de oameni, risipiți pe fața întregului pământ, cari să le pună în aplicare cu neînduplecată consecvență pretutindeni, ani de-a rândul, păstrându-se totuși cel mai desăvârșit secret asupra lor. Și numai această împrejurare din urmă: păstrarea secretului, presupune un adevărat miracol, greu de imaginat.

În curând aceste bănueli s'au transformat în certidune științifică. Încă în 1924, *B. Segel*, în cartea sa „*Die Protokolle der Weisen von Zion kritisch beleuchtet*“ (Berlin), a arătat cu argumente convingătoare adevărul și a pus în lumină originea falsului. — Valul alarmist însă n'a putut fi oprit. S'a avântat în el și un preot catolic din Austria, *Gaston Ritter*, care credea în autenția protocoalelor ¹⁾. Totuși, între catolicii Germani spiritele s'au liniștit, mai ales în urma lămuririlor date în foaia oficială a Ordinariatului Berlin, care scoate o serie de „*Studien zum Mythos des XX. Jahrhunderts*“ a lui Rosenberg, în cari a găsit prilej să pună la punct

¹⁾ *GASTON RITTER: Das Judentum und die Schatten des Antichrist*“. Graz, 1933. — După lămuririle ce s'au dat editorului, cartea a fost retrasă din circulație.

și chestiunea aceasta¹⁾. — Iar anul trecut, pentru cititorii de limbă franceză, a scris un studiu definitiv P. Charles S. I. în „*Nouvelle Revue Théologique*“ din Louvain²⁾, studiu tipărit apoi și în broșură aparte, care a ajuns în scurtă vreme mai multe ediții. Acest studiu al P. Charles ne servește și nouă de îndreptar principal.

*

Ajunge însuși cuprinsul faimoaselor Protocoale pentru clasa-reă lor inapelabilă. Alarmante la prima citire, ele se vădesc ridicole la cea dintâi încercare de examen mai adâncit. Nici urmă de „plan“ și de sistem în vălmășagul de contradicții și naivități grandilocvente care vreau să răstoarne lumea din țâțâni. Nici o normă și nici o cohesiune. Baliverne ignorante, scăldate în cinism vulgar.

Să luăm, de pildă, miraculoasa lor rețetă financiară. Ea constituie măduva întregului program (p. 127). Ne și așteptăm, a priori, la te miri ce concepții geniale și revoluționare, dată fiind priceperea practică îndeobște cunoscută a fiilor lui Israil în această materie. Înțelepții dau, într'adevăr, cea mai mare atențiune acestei probleme. O tratează în patru ședințe încheiate (20—23). Au și grija să anunțe, că toată politica lor e răzimată pe cifre. (În Protocoale însă ele lipsesc cu totul). Iată câteva din genialele lor vederi.

„Înțelepții“ au înainte de toate o politică strașnică a impozitelor. Și anume: impozite mici, repartizate echitabil! S'a mai auzit așa ceva? — Ceva nou de tot: impozitul progresiv pe avere! (pg. 118—129). — Și încă o născocire nemaipomenită: timbre care vor trebui aplicate pe tot felul de scrisori și contracte. Această grozavă invenție și-o admiră referentul însuși: „Inchipuiți-vă, domnilor — exclamă el — cu cât vor fi mai mari veniturile acestor taxe decât toate încasările statelor creștine!“ (pg. 130). Ce se va face însă cu această imensă grămadă de bani? Se va păstra din ei o sumă minimă în cassa Statului; restul se va pune în circulație prin vaste lucrări de utilitate publică. Ceva nou de tot, precum se vede, ca și Curtea de conturi care e prezentată ca o instituție de care nu s'a mai auzit (pg. 130).

¹⁾ Vezi în special substanțiala notă din: „*Amstblatt des Bischoflichen Ordinariat Berlin — Studien zum Mythos des XX. Jahrhunderts*“, p. 1/II. ed. IV. Berlin 1935.

²⁾ P. CHARLES: *Les Protocoles des Sages de Sion*. — În no Ianuarie 1938 a revistei: „*Nouvelle Revue Théologique*“. Cu întregiri în nr.ii din Sept. și Nov. 1938 a aceleiași,

Un capitol important este, de sigur, politica monetară. Aici alte perle de înțelepciune nouă. „Statele de astăzi — zic Înțelepții — nu pun destui bani în circulație“. Cum se va îndrepta acest neajuns? Simplu de tot: „Știți prea bine, că etalonul aur a cauzat ruina Statelor... Noi vom introduce o valută proporționată după costul vieții. Este absolut egal, din ce material va fi acest mijloc de schimb. Poate fi din hârtie, din lemn ori din metal. Esențialul e că vom pune în concordanță circulația de bani cu numărul populației... La nașterea fiecărui copil, vom spori în chip corespunzător această sumă, și vom scărița-o la fel după fiecare deces“ (pg. 131—132). Simplu ca bună ziua: faci bani din lemn și dai fiecărui om suma corespunzătoare și — gata! Cam așa cum voiau unii demagogi dela noi să plimbe mașinile de tipărit bani în toate părțile, să le așeze în capul satului și să îmbogățească pe toți într-o clipită! Unde s'a mai văzut așa genialitate financiară?! —

„Înțelepții“ însă nu se opresc aci. Au alte născociri și mai grozave. Așa, de ex. ei „nu vor tolera nici un fel de stagnare în circulația banului“. Foarte frumos. Dar cum vor ajunge la rezultat? Simplu de tot: „în acest scop vom desființa orice împrumut de stat pe termen lung și cu dobândă fixă. Unica formă de împrumut de stat va fi cea a bonurilor de tezaur, cu termen scurt și dobândă de 10%. O dobândă atât de neînsemnată nu va mai lăsa ca Statul să fie prada vampirilor, adică a marilor creditori, cari îi sug sângele“ (pg. 134). — Adorabilă prostie! Pentruca să ai finanțe publice consolidate, nu trebuie să ții seamă de piață, nu trebuie să ai fonduri de stat, nu trebuiesc rente etc. ci ajunge miracolul numit „bon de tezaur“. Procentul de 10%, bun pentru toate locurile și țările de acum și până 'n veac, va atrage ca o vrajă bani berechet în cassa Statului. Au tot dreptul „Înțelepții“ să se înfoaie în pene pentru această născocire miraculoasă, care probează definitiv „inteligența extraordinară a poporului ales“, și în deosebi „genialitatea“ lui financiară (pg. 135). — O perlă încă, de încheere: chestiunea burselor de valori. „Le vom desființa, zic Înțelepții, pentrucă nu putem permite ca respectul față de puterea noastră să fie clătinat printr'o permanentă fluctuație a propriilor noastre hârtii de stat. Ci le vom fixa un curs oficial, anume valoarea nominală, pedepsind orice scădere ori creștere a lor. — Nu se poate admite nici urcarea (hausse), fiindcă ea este cauza scăderii (baisse)“. (Filosofie fără replică: urcușul e pricina coborișului!). În locul burselor, se vor înființa institute de credit de stat atât de puternice, încât în oricare moment vor fi în stare să arunce pe

piață ori să cumpere milioane de acțiuni comerciale. În felul acesta „toate afacerile comerciale vor fi în mâinile noastre. Vă puteți închipui ce putere formidabilă vom avea!“ (pg. 138). — Uită „înțelepții“, firește, să ne spună cum, cu ce mijloace va face statul acest joc de bursă fantastic, din moment ce el nu are fonduri și nici la împrumuturi nu recurge, cum au spus mai sus. „Cu aceeași procedură literară — remarcă just P. Charles — ar putea declara scurt, că se vor face stăpâni peste ploaie și peste vânt, trăgând concluzia că va sta în puterea lor să facă vreme bună ori vreme rea, după plac, ori unde pe pământ“.

Intr'adevăr, celebrele „planuri“ financiare ale „Înțelepților“ sunt de-o lamentabilă naivitate. Simple ineptii, și nimic mai mult. Ce fericiți am putea fi acuma, după ce le cunoaștem, dacă ar cuprinde într'adevăr măcar un sâmbure de cumințenie. Le-am aplica noi și ne-am scăpa din strânsoarea atâtor nevoi economice-financiare. Cu banii de lemn ciopliți în plus la nașterea fiecărui copil, cu bonurile de tezaur 10% și fixând un curs forțat hârtiilor de stat, ar trebui să coboare automat belșugul pe pământ. Cât de mulțumiți ar zâmbi miniștrii de finanțe. Nu i-ar mai chinui problema echilibrului bugetar și ar putea da tuturor departamentelor credite quantum satis. Avem doar lemn și hârtie să facem bani după plac!

La atâta se reduc înfiorătoarele planuri financiare ale Înțelepților Sionului! — Să mai pierdem vremea cu ele? Păcat.

Nu sunt de loc mai breze subtilitățile politice ale Protocoalelor. Cinismul cu care se preconizează întrebuintarea unor mijloace ticăloase provoacă disgust. Incolo, în fond, nimic nou și nimic de temut. Ciudățeni inofensive.

Înțelepții militează pentru un despotism luminat. Mulțimile stupide nu pot fi cârmuite altfel. De sigur, acuma ar fi greu să li-se răpească toate libertățile pe față și deodată. Va trebui procedat exact invers: trebuie dus la extrem abuzul de libertate, până când el însuși va provoca ruina și setea după o conducere tare. Atunci despotul — pe care Protocoalele îl numesc la început timid președinte, pentru că pe urmă să-l vedem rege din casa lui David și stăpân al lumii ales de Dumnezeu — va apare protectorul și salvatorul mulțimilor; așa va trebui să cârmuiască apoi și în viitor: să salveze toate aparențele libertăților, pe care însă în realitate le va goli de orice conținut. Corupția, teroarea, vicleșugul, înșelăciunea etc. sunt armele de care se va servi. Își va alege sfetnici numai creaturi absolut devotate și supuse. Presa va fi ținută sub cenzură; o presă de opoziție, de el înființată, va induce lumea în eroare fiindcă va fi crezută independentă. Magistrații vor fi

pensionați la 55 de ani, pentruca în locurile rămase vacante să poată fi numiți favoriții de încredere. Iar ca o diversivune pentru mulțime, se va face mare tărăboi cu programe gigantice de lucrări și construcții de pretinsă utilitate publică.

Banalități de acest fel se întind pe pagini încălcite, cu o exasperantă suficiență și monotonică. Este deconcertantă în deosebi grija acordată unor amănunte de organizare absolut de prisos și în același timp incoerența întregului. Nu mai puțin sacra ignoranță își arată stăpânia și în această materie, ca și în cea financiară. Măsurile propuse pentru înfrânarea presei, ca ceva nou de tot, se cunosc și se aplică de mult. Rolul Președintelui și al Parlamentului, tehnica legislativă ni-se prezintă încurcate și pline de contradicții. Autorul a auzit ceva de separațiunea celor trei puteri ale statului, dar când vrea să le înșire se încurcă și nu scoate decât două, omițând pe cea judecătorească. În legătură cu aceasta, să mai notăm o nostimadă: nu numai în procesele criminale, ci și în cele civile avocații Înțelepților vor fi asimilați cu magistrații, funcționari de stat, un fel de referenți ai justiției. Asta-i marea reformă care ni-se pune în vedere! — Dar dacă, Doamne ferește, aceste planuri teribile s'ar descoperi și ar ajunge în mâinile creștinilor? Ce va fi atunci? Înțelepții s'au gândit și la această nenorocire indescriptibilă. „Pentru acest caz avem la îndemână un ultim mijloc, la pomenirea căruia se cutremură și inimile cele mai curagioase. — În curând în toate orașele mari se vor construi linii de tren și tuneluri suterane. Din aceste ascunzișuri, noi vom face, în caz de pericol, să sboare în aer toate orașele, cu toate guvernele, oficiile, colecțiile de documente și praf se va alege de toți neevreii“ (pg. 94). — Nu-i așa că-i groaznic? Noroc că „Protocoalele“ s'au descoperit și orașele tot n'au sburat în aer. Să fim deci liniștiți, din partea asta!

Concluzia la care duce analiza cuprinsului, P. Charles o rezumă așa: „Protocoalele nu conțin absolut nimic ce ar semăna cât de departe măcar cu un plan sau organizație oarecare. Autorii lor nu cunosc nici elementele economiei financiare; n'au idee de instituțiunile politice; amestecă naivități formidabile cu pretențiuni nerușinate. Nimic constructiv... nici măcar umbra unei schițe de program“. — Perfect explicabil că acum, când marea taină e dată în vileag, nici un stat de pe lume nu s'a grăbit să se ferească cu miraculoasele rețete ale Înțelepților. Și nu o va face nici în viitor.

Dela început, ciudățenia cuprinsului însuși a dat de gândit. Protocoalele nu puteau fi ceea ce se prezentau. Dar ce? Și cum au ajuns la forma lor de azi? — Misterul s'a lămurit în curând.

Când le-a publicat întâi, Sergei Nilus a dat și o istorie fantastică a originii lor. Ar fi vorba de procesele verbale luate în 24 ședințe secrete ținute de căpeteniile evreilor din toată lumea la Bazel (Elveția), în August 1897, cu prilejul congresului sionist ce s'a ținut acolo, la inițiativa lui Teodor Herzl. Guvernul rusesc ar fi avut un spion la acest congres. El a reușit să pună mâna, cu apucături din romanele polițiste, pe o copie a proceselor verbale secrete. Copia a ajuns la Nilus. — Iată legenda.

Intr'adevăr, în 1897 s'a ținut un congres sionist la Bazel. Cu aprobarea tuturor guvernelor. Avea un obiectiv precis, limitat: mișcarea sionistă. Toate desbaterile au fost publice. Nici un fel de ședință secretă nu s'a ținut. Nimeni n'a auzit de ele. Nici poliția, nici presa, cu toată extraordinara ei vigilență. Este deadreptul absurd să se fi putut ținea nu una, ci 24 ședințe secrete în atmosfera de acolo. Mărturisirile gazetarilor, stenografilor, date în fața tribunalului din Berna, în procesul deschis în această cauză, sunt absolut concludente.

Așadară, Protocoalele nu sunt autentice. Ci false. O mică eroare de cronologie confirmă și ea această bănuială. — În ședința 10-a, Înțelepții zic: „Ne vom îngriji să alegem astfel de Președinți (în țările creștine), în trecutul cărora să fie ceva punct negru, o „Panama“ oare care. Astfel îi vom avea în mână; ei vor fi simple unelte a voinței noastre“ (pg. 97). Aluzia este evidentă: scriitorul s'a gândit la președintele Franței E. Loubet, ales în 18 Febr. 1899, pe care poporul l-a primit cu strigătul de „Panama, Panama“. În 1899! Congresul sionist a fost la 1897. Deci: legenda cu ședințele secrete etc. cade. — De altfel, în acele preținse ședințe s'ar fi scris cu siguranță evreește. Dar „Protocoalele“ citează Scriptura deadreptul în latinește. În ședința 5-a, Înțelepții exclamă, ca un preot catolic: „Per me reges regnant“. (Prov. 8, 15. — pg. 84).

Este însă inutil să se mai caute dovezi critice. Taina s'a lămurit deplin pe altă cale. Pe una care nu suferă contradicție. — A limpezit-o ziarul *Times* dela Londra, în numerele sale din 16, 17 și 18 August 1921. Corespondentul din Constantinopol al marelui cotidian a dat peste o ladă de cărți, părăsită acolo de un ofițer al fostei armate rusești, care făcuse parte din poliția politică, Okhrana. Intre ele, și o carte franceză, căreia îi lipsiau foile dela început. Răsfoind-o, gazetarul a fost isbit de asemănarea unor pasagii din carte cu textele „Protocoalelor“ atunci în mare discuție. Puse

față-n față cele două cărți, impresia s'a transformat în certitudine și evidență: Protocoalele erau plagiate din cartea franceză, cu anumite modificări cât se poate de puțin inteligente.

S'a constatat în curând că era vorba de o carte tipărită la Bruxelles în 1864, sub titlul: *Dialogue aux enfers entre Machiavel et Montesquieu, ou la politique de Machiavel au XIX-e siècle*. În loc de numele autorului se scrie: „par un contemporain“. Acest „contemporan“ s'a dovedit a fi fost avocatul din Paris *Maurice Joly*, un mare adversar al politicei interne pe care o practica Napoleon III. Se știe că Napoleon a fost ales întâi președinte de republică pe patru ani, în 10 Dec. 1848; prin lovitura de stat din 2 Dec. 1851 s'a numit președinte pe 10 ani, cu puteri aproape nelimitate; pânăce, prin plebiscitul din 2 Dec. 1852, s'a proclamat împărat. Democrat, Joly vestejește apucăturile piezișe prin care Napoleon, păstrând aparențele regimului liberal, tindea în fond la un despotism tot mai vădit. Se înțelege însă că atacarea fățișă a lui Napoleon era cu neputință. Atunci Joly a născocit forma dialogurilor pomenite. — În culoarele lumii de dincolo, umbra lui Machiavelli, teoreticianul despotismului fără scrupule, stă de vorbă cu Montesquieu, reprezentantul statului de drept modern, pe care l-a înfățișat în „*De l'esprit des lois*“ (1748). În 24 de conversații, cei doi politicieni discută tema: cum ar putea cineva răpi libertățile unui popor și acum, în plin veac 19, păstrând însă aparențele democratice. Trec în revistă constituțiile statelor europene și se opresc la chestiunea: ar putea cineva, printr'o lovitură de stat, pune mâna pe toată puterea? Intr'o serie întreagă de conversații Machiavel susține că așa ceva e posibil și arată, tot mai uluitului Montesquieu, seria întreagă de șiretlicuri și ticăloșii, cu ajutorul cărora se poate ajunge la această țintă: cum trebuie reglementată presa, justiția, școala, finanțele etc. Invins în discuție, cinstitul Montesquieu face observarea mirată, că preopinentul său a vorbit toată vremea despre Franța și încheie cu exclamația: „Dieu éternel, qu'avez-vous permis!“ — Umbrele se retrag în celulele lor.

Este evident: o satirizare a metodelor de guvernare întrebuințate de Napoleon III. Acesta a și înțeles-o. Cartea a fost confiscată; de aceea e și foarte rară. Mai târziu s'a descoperit și autorul, care a fost trimis la pușcărie.

Aceasta este originea Protocoalelor. Unul din marii antisemiți ruși a născocit ședințele secrete dela Bazel și pune în gura „Înțelepților Sionului“ cinicele ironii ale lui Machiavel din cartea lui Joly. Pretutindeni, firește, face adaptările de text necesare. — Totuși paralelismul este continuu, pe toată linia. Abia ici colo,

falsificatorul a avut curajul de a adaoga dela sine câte un cuvânt ori o observație fără importanță. Incolo, e păstrată până și ordinea. Atât *B. Segel* în cartea pomenită mai sus, cât și *P. Charles S. J.* în studiul său dau, pentru ilustrare, pagini lungi din cele două texte, puse pe două coloane. Plagiatul este absolut evident, dela început până la sfârșit. Chiar de aceea, noi renunțăm la reproducerea acestor texte paralele. Vom reține totuși ceva, pentru a inveda felul cum a înțeles să lucreze falsificatorul.

Deosebit de interesant începutul însuși. Protocoalele încep ex abrupto, fără nici o introducere lămuritoare. Explicația e simplă: din exemplarul „Dialogului” găsit la Constantinopol lipsesc foile dela început. Protocoalele încep exact la pg. 8 a „Dialogului”. Iată cum:

Joly

Să lăsăm vorbele... și să rămânem la idei. Iată cum îmi formulez eu sistemul.

Instinctul rău e mai puternic în om decât cel bun.

Toți oamenii aspiră la dominațiune nu este nici unul care să nu devină opresor dacă poate.

toți, ori aproape toți sunt gata a sacrifica drepturile altuia intereselor lor.

Cine ține în frâu aceste animale la-come care se cheamă oameni?

La originea societăților stă forța brută și fără frâu; mai târziu legea, adica tot forța, reglementată prin forme.

Libertatea politică nu este decât o idee relativă...

Per me reges regnant

Așa merge paralelismul dela un capăt la altul. Falsificatorul nu face alta decât să strice frumuseța stilului din original și să introducă, cu stângăcie grosolană, ici colo cuvintele ori frazele necesare spre a trece subtilele ironii ale lui Machiavelli în seama născocitei cabale evreești. Nu mai continuăm, prin urmare, cu așezarea textului pe două coloane. Ne ajunge mărturia categorică a autorilor citați.

Mai putem invoca, totuși, încă o mărturie. Una cu caracter oficial: sentința unui tribunal, care s'a pronunțat în cauză. — T.

Protocoale

Să lăsăm orice frazeologie și să studiem fiecare idee în sine... vom formula deci sistemul nostru.

Trebue să observăm că oamenii cari au instincte rele sunt mai mulți decât cei cari au bune.

Fiecare om aspiră la putere.

Fiecare s'ar face dictator dacă ar putea.

puțini sunt cari să nu sacrifice bunurile tuturor pentru a ajunge la binele lor propriu.

Cine a putut înfrâna fiarele sălbatice care se cheamă oameni?

La începutul ordinei sociale, ei s'au supus forței brutale și oarbe; mai târziu legii, care nu este altceva decât aceeași forță, mascată însă.

Libertatea politică este o idee...

Per me reges regnant.

Fischer, fost șef al național-socialiștilor din Elveția și redactor al ziarului „Der Eidgenosse“, a tipărit și el „Protocoalele“. Asociația comunităților evreești din Elveția l-a dat în judecată, în temeiul unei legi a cantonului Berna, care oprește răspândirea „literaturii murdare“: *Schundliteratur*. Reclamantii pretindeau că „Protocoalele“ cad în această categorie, ele fiind un fals răspândit spre a face odioși pe evrei. Procesul s'a desbătut la Berna, în 29 și 30 Oct. 1934, apoi în primele 2 săptămâni ale lui Mai 1935. Sentința s'a dat la 15 Mai 1935. Tribunalul a constatat falsul, a declarat „Protocoalele“ de „Schundliteratur“, și a condamnat pe inculpații Fischer și Schell. — S'a făcut însă apel și Curtea de casație cantonală, în 27 Oct. 1937, a reformat sentința tribunalului, achitând pe acuzați. Antisemiții s'au și grăbit să strige în lumea largă, că prin aceasta autenticitatea „Protocoalelor“ era confirmată. Minciună sfruntată. Curtea confirmă și din partea ei aprecierile tribunalului și constatarea falsului. Sentința a reformat-o din alte considerațiuni. Și anume, s'a pus întrebarea principială: ce se înțelege prin „Schundliteratur?“ Termenul, adică, este foarte elastic și neprecis. După interpretarea Curții, prin *Schundliteratur* legiuitorul cantonal a înțeles literatura imorală, sau pornografică (art. 14 al legii cantonale). „Protocoalele“ sunt, ce-i drept, o scriere de reacredință, un fals urgisit și veninos, dar nu sunt pornografie, ci o scriere de natură politică, de care legile cantonului nu se ocupă. — Și nici nu putea judeca altfel. Dacă s'ar fi aprobat sentința tribunalului, s'ar fi creat o jurisprudență primejdioasă. Intre altele, toate certurile și controversele religioase ar fi ajuns în fața justiției și scrierile polemice din acest domeniu ar fi trebuit declarate „literatură rea“, adică pornografică.

Prin aceasta însă fondul procesului a rămas neatins. Și Curtea a constatat falsul. L-a reprobato. De aceea a condamnat pe acuzați la suportarea cheltuielilor de judecată. Bucuria pripită a antisemiților nu avea, prin urmare, nici un temei. Procesul a pus în lumină definitivă nu numai falsul însuși, ci și urzeala lui întreagă. S'a vădit, între altele, că el a fost pus la cale de un detectiv rus, Ratschkowsky, din încredințarea căruia a lucrat la Paris un anumit Golowinsky încă înainte de 1903, când s'au și publicat întâia dată în revista antisemită „Snamja“, al cărei redactor era unul din marii ațâțători ai progromurilor evreești, Kruschewan.

Caracteristică pentru mentalitatea nazistă este împrejurarea că nici după ce s'a făcut lumină deplină, A. Rosenberg n'a renunțat la acest bun mijloc de ațâțare a urilor. Pentru el n'are importanță dovedirea falsului, fiindcă, în definitiv, autorul prim, *Joly*

trebuie să fie neapărat identic cu *Joel*, deci evreu și el. Argumentarea este ilariantă. Ce importanță are originea lui Joly? Poate fi evreu ori bușman, ori rudă de sânge cu Wotan. Rasa lui nu poate sdruncina faptul evident, că preținsele „proces-verbale” ale ședințelor secrete ținute la Bazel în 1897, în realitate au apărut la Bruxelles încă în 1864, ca o satiră la adresa metodelor de guvernare ale lui Napoleon III. — Din întâmplare însă, se cunoaște perfect de bine sângele și toată descendența lui Joly. Iși trage originea dintr'o veche familie catolică din Franche-Comté. Tatăl său, dintr'o veche familie de funcționari francezi, mama italiană din Bastia Piemontului. — Iar a presupune, cum tot mai încearcă unii, că sioniștii dela Bazel au copiat intenționat pe Joly pentru a se feri de urmările eventualei descoperiri a secretului, este simplă și pură stupiditate, care nu merită nici un răspuns. Așa se fac planurile teribile de „dominație universală”?

Ultimul refugiu al antisemiților: tot „șeful”, *A. Hitler*. El spune așa: n'are nici o importanță că „Protocoalele” sunt un fals; ele tot rămân adevărate! Fiindcă în realitate Evreii așa procedează; aplică în concret toate procedeele preconizate în ele ¹⁾. — Judece oricine seriozitatea acestei enormități: că Evreii urmăresc dominația lumii o arată evident „Protocoalele”; iar că „Protocoalele” sunt autentice, se dovedește prin faptul că Evreii urmăresc în realitate această țintă. Logica este sdrobitoare. Numai cât, în cazul acesta, trebuie să renunțăm la orice rațiune și la orice bun simț.

*

Nu e necesar să mai fixăm concluzii de încheiere. Ele se desprind de sine. „Protocoalele Înțelepților Sionului” sunt un fals ordinar. Ele n'au de a face nimic cu congresul sionist dela Bazel, nici cu o pretinsă conducere tainică a Evreilor. Ci s'au fabricat pentru a ațâța dușmănia creștinilor împotriva lor.

De sine se înțelege însă că prin aceasta problema evreească nu e rezolvată. Ea este independentă de „Protocoale”. Deslegarea ei trebuie căutată; dar în spiritul dreptății și iubirii. Pornirile de ură și violență sunt necreștine și nu fac decât să încurce lucrurile și mai rău. Iar ațâțările la ură prin falsuri și calomnii sunt crime, pe care conștiința creștină le respinge și le condamnă. — Nu minciuna, ci „adevărul ne va mântui”.

AUG. POPA.

¹⁾ *A. HITLER: Mein Kampf*, ed. 197—201, München 1936, pg. 337: Ceea ce atâția evrei fac în chip inconștient, aici se spune conștient. Și asta-i important. Este tot una, din capul cărui evreu au fășnit aceste destăinuiri; hotărâtor este, că ele descoper cu certitudine deadreptul îngrozitoare ființa și activitatea poporului evreesc...”

SCORNITURĂ PĂCĂTOASĂ

— RĂSPUNS NEDUMERIRII: UNIREA CU ROMA ÎNSEAMNĂ
LATINIZARE? —

Constatare veche: Adevărul și Binele răsbat anevoie în lumea aceasta, despre care ucenicul cel iubit al Domnului spune, inspirat de sus, că este pusă întru cel Rău (*I. Io. 5,19*). Pornit, în urma firii sale stricate, să asculte mai de grab de glasul patimii năvalnice decât de al cumințeniei ce cumpănește — video meliora, proboque; deteriora sequor — omul e în stare să închidă ochii în fața luminii, să-și astupe urechile și să-și împietrească inima la chemările ei. Ba poate să-și clădească o întreagă cetate ideologică, artificială, din exagerări, pervertiri, semiadevăruri și neadevăruri, numai să-și adoarmă conștiința și să poată petrece unde l-a dus și-l ține o patimă nestăpânită la vreme. Așa au luat ființă și așa dăinuesc toate răătăcirile, toate desbinările, toate ereziile.

Așa și ruptura dintre Răsăritul creștin și Roma papală. Incercată de mai mulți și de mai multe ori, această fărădelege s'a săvârșit deplin în Iulie 1054 și de atunci haina lui Hristos stă sfășiată, perețele vrajbei se menține sfidător și prăpastia dintre cele două lumi creștine e mereu adâncită de lucrătorii nedreptății. Una dintre armele acestora este învinuirea ce se aduce Romei carea, chipurile, samavolnic-autoritară cum e ea, nu râvnește prin unire nici mai mult nici mai puțin decât să înghită Bisericiile Răsăritene și să tragă, definitiv, dungă peste splendidele lor rândueli liturgice-tipiconale, încât să nu mai rămână decât un singur rit: cel roman. Iar asta ar fi latinizarea pe toată linia. Și decât unire cu astfel de preț — mai bine lipsă! Vina răului neunirii — căci neunirea nici neuniții n'o pot socoti decât ca un rău, și încă mare rău — rămâne însă, în ipoteza de mai sus, numai și numai în cărca Papii.

Dar numai în ipoteza aceasta. Care va acoperi ea ce va acoperi. Adevărul însă ba. Acesta-i tocmai contrarul: Papii au cinstit și cinstesc ca nimeni altul comorile rituale ale Răsăritului dreptcredincios; le-au ocrotit și le ocrotesc ca lumina ochilor. Așa cum se cuvine unor alcătuiuri vechi și sfinte, rămase moștenire din

vremuri stăpânite de duhul păcii și al iubirii în Hristos, între Răsărit și Apus ¹⁾. Glasul faptelor e mai convingător ca orice altă pledoarie. Și faptele, așa cum se desprind ele din acte de nedesmințit, vădese un lucru: Papii s'au purtat cu venerație deosebită față de riturile răsăritene, și mai ales față de cel bizantin, lucru pe care tocmai bizantinii nu l-au făcut când a fost vorba de rânduelile tipiconale ale Apusului. Cuvintele Papei S. Leon IX († 1054) lămuresc, nu se poate mai bine, aceste două atitudini atât de elocvente, fiecare în felul său: »Cu cât mai discretă și mai blândă e Biserica Romei față de voi!« (Papa răspunde ieșirilor necioplite ale lui Mihail Kerularie și Leon de Ochrida, unealta sa, împotriva ritului latin.) Noi avem aici, la Roma, și înafară de Roma, multe mănăstiri și biserici de-ale Grecilor. Din nici o parte nu au fost contrariați în tradițiile și obiceiurile lor strămoșești. Dimpotrivă, li-se dă sfatul și li-se atrage luarea aminte să le păstreze cât mai bine. Pentru că Biserica Romană nu ignorează faptul că felurimea obiceiurilor, după vremuri și locuri, nu e piedecă în calea mântuirii credincioșilor, după ce aceiași credință, săvârșind prin iubire tot binele ce atârnă de noi, ne recomandă pe toți aceluias Dumnezeu²⁾.

Vicarii Domnului țin la dogme; la adevărul neștirbit al descoperirii dumnezeiești. Dintr'asta nu lasă nimic. Și nici nu îngăduie ce ar fi cumva potrivit a ceea ce este „depositum fidei“ în înțelesul catolic integral și cu adevărat ortodox-teologic al cuvântului. Incolo sunt învoite toate formele în cari s'a îmbrăcat și se îmbracă dreapta credință. Dovadă și cazul clerului și poporului rutean care, prin rostul episcopului Ipatie Potsij, a depus, în mâinile Papei *Clemente VIII*, la 23 Decemvrie 1595, mărturisirea de credință, unindu-se cu Biserica Romei. Cu acest prilej Papa, care era în drept să pretindă să fie cuprins și arătat crezul catolic și în slujbele bisericești a celor ce se *uniau* în credință cu Roma, a lăsat să-și facă toate slujbele ca până aci și să reciteze simbolul credinței fără „filioque“, așteptând doar atâta: să se propună în învățământul religios și să se creadă corect purcederea Spiritului Sfânt. Spre sminteala Polonilor catolici, cari nu înțelegeau așa ceva și cărei sminteli îi dă expresie *Casian Sakowici*, la 1642, în lucrarea sa:

¹⁾ Rândueli suspecte sunt cele ale câtorva praznice de-ale *Grecilor*, mai ales cea pentru 5 Februarie (opera lui Fotie), pentru Dumineca a doua din *Paresimi* (facerea lui Grigorie Palamas) și cea pentru ziua de 19 Ianuarie (alcătuire de a lui Marcu de Efes). *Rușii* au și ei mai multe rândueli nouă, dar brodate pe fond antic și deci, în măsură covârșitoare, catolic. Cf. S. Salaville A. A.: *Liturgies orientales*. Paris 1932. pag. 56.

²⁾ Vezi: S. Salaville, o. c. pag. 52—53.

Epanorthosis, etc., în prefața căreia scrie de Rutenii uniți: „Nomen unionis portant..., sed intus toti sunt schismatici. Symbolum fidei, Credo in unum Deum, schismaticorum modo in ecclesia in liturgia non addita processione Spiritus S. a Filioque recitant, quod et schismatici ipsi iis obijciunt, et catholici Romani qui sciunt hoc magnopere scandalizantur: nomen unionis unitos in ore habere, sed re ipsa cum schismaticis concordare“. (= Poartă numele de uniți... dar în lăuntrul lor sunt schismatici pe deantregul... Simbolul credinței, Cred într'unul Dumnezeu la fel cu schismaticii, în biserică la liturghie, îl rostesc fără să adauge „și dela Fiul“, care lucru li-l reproșează și schismaticii, iar romano-catolicii cari știu aceasta se scandalizează foarte (de așa ceva): cu gura uniții să fie uniți, dar de fapt să fie una cu schismaticii...“ ¹⁾ — La aproape două veacuri și jumătate dela sfânta unire dela Alba-Iulia, încheiată cu precizarea — de prisos de altfel, Roma, în ce privește chiar și mărunțișurile rituale îndreptățite fiind mai orientală ²⁾ decât orientalii, — de a ne fi respectate obiceiurile răsăritene, nu auzim, oare, și noi Românii uniți, incriminări tot așa de „înțelepte“ ca ale poleacului Sakowici?

Va fi la mijloc ignoranță, ori reavoință, — îi privește pe cei ce socot că nu pot face altceva mai bun decât să bată aerul (*1 Cor.* 9,26). Cei ce au fericirea să între în legăturile ascultării iubitoare cu urmașul Vârhovnicului Petre, la care află toți și totdeauna înțelegere largă, dragoste părintească și scut puternic, își văd de drum, rugându-se Celui de sus să lumineze și pe cei ce mai petrec în întunec și în umbra morții.

Atât. — Și e chiar deajuns atâta. Foști disidenți răsăriteni, reveniți la unitatea dorită de Hristos (*Io.* 10, 16), știu din istoria bisericii lor unite cu Roma — uneori istorie multiseculară — cât de adevărată e vorba papei *Benedict XIV* care declara, la 1751, că niciodată n'a fost în intenția Bisericii Latine să distrugă riturile grecești, ci dimpotrivă, a purtat mereu grijă de păstrarea lor („Cum vero numquam Ecclesiae Latinae mens fuerit, ut Graecorum ritus destrueret, quin potius eorum semper conservationi prospexerit“). Roma a respectat totdeauna hotărârile săboarelor ecumenice din Lyon (1274) și Florența (1439) în cari s'a încheiat unirea cu menționarea păstrării și pe mai departe a rânduelilor răsăritene. Fer.

¹⁾ Cf. *I. Bocian*: De modificationibus in textu slavico liturgiae S. Ioan. Chrysosthomi apud Ruthenos subintroducitis. (In: *Chrysosthomica*. Studi e ricerche, etc. Roma 1908. pag. 934—935).

²⁾ Cf. Articolul: *Rubricile liturgice obligă*, din „Cultura Creștină“ a. 1937, pag. 40, sq.

Grigore X, Papa Romei, primește și aprobă mărturisirea de credință a basileusului Mihail Paleologul, când cu săborul din Lyon. La sfârșitul acelei mărturisiri de credință se cuprind însă și următoarele: „Mărturisind acestea... și făgăduind a le ținea, după cum s'a zis mai sus, rugăm pe Măria Voastră, ca Biserica noastră să rostească simbolul credinței cum se rostia și înainte de schismă, până în ziua de azi, și ca să rămânem cu rânduelile noastre de cari ne folosiam înainte de schismă. Cari rândueli, adecă, nu sunt împotriva mai sus pomenitei credințe, nici împotriva poruncilor dumnezeiești, nici împotriva Vechiului și Noului Testament, nici împotriva sfintelor săboare ecumenice și a Sfinților primiți de sfintele săboare ce s'au ținut de stăpânirea duhovnicească a Bisericei Romane. Acest lucru, prin urmare, nu Vă este greu Sanctității Voastre, nici neobișnuit, dar nouă, acum, ni e cu greutate pentru mulțimea fără număr a poporului“.

Cum se vede, odată ce nu-i vorba de greșeli împotriva dogmei, moralei, S. Scripturi ori predaniei Sfinților Părinți, Papa învoiește cu dragă inimă ritualul răsăritean. Mai mult: probează fără cruțare pe toți aceia cari, ca omul vrășmaș din Scriptură, care aruncă neghină în sămănătură, aduc ceva atingere acestor sfinte rândueli. Așa face *Paul V* la 1615, luând apărarea Rutenilor uniți ¹⁾. Așa, la 1742, *Benedict XIV*, asigurându-i pe aceiași că rânduelile lor orientale nu vor fi știrbite întru nimic. Doar pentru Biserica Domnului varietatea slujbelor departe de a fi ceva de stârpit, e o podoabă aleasă și de dorit²⁾. Și tot *Benedict XIV* aduce, în 24

¹⁾ Scrie Papa *Paul V*: „...Nos ex pastoralis officii debito inimico homini bono semini superseminanti zizania occasionem auferre et errorem ejusmodi ex mentibus hominum evellere ac scandalis occurrere volentes... omnes sacros ritus et caeremonias, quibus Rutheni episcopi et clerus juxta sanctorum patrum Graecorum instituta in divinis officiis et sacrosanctae missae sacrificio caeterorumque sacramentorum administratione aliisque sacris functionibus utuntur, dummodo veritati et doctrinae fidei catholicae non adversentur et communionem cum Romana ecclesia non excludant, per unionem praemissam tollere aut extinguere ecclesiae Romanae intentionem, mentem et voluntatem non fuisse nec esse, dictos ritus eisdem Ruthenis, episcopis et clero, ex apostolica benignitate permisos, concessos et indultos esse... apostolica auctoritate tenore praesentium declaramus“. (Citat la *Maximilianus, Princeps Saxoniae: Praelectiones de liturgiis orientalibus*. Friburgi Brisgoviae, 1908, Vol. I. pag. 5).

²⁾ Din scrisoarea lui *Benedict XIV*, către Ruteni: „Nec vobis in mentem veniat, reputare quicquam ibi vestris Ruthenis ritibus adversari, quos et quoscumque alios laudabiliter institutos ubique servandos existimarunt sapientissimi illi patres, rati ex incorruptarum caeremoniarum diversitate catholicae ecclesiae decus accedere, et a nobis quam maxime alienum est ab hujusmodi sententia vel minimum discedere“. (Vezi: *Maximilianus*, o. c. pag. 5—6).

Decemvrie 1743, decretul privitor la ritul melkiților greci, fixând, limpede și categoric, principiul: nimănuia, fie el patriarh ori episcop, nu-i este îngăduit, sub nici un titlu, să înoiască ori să introducă în ritualul răsăritean ceva ce ar scădea observarea întregă și exactă a rânduelilor tipiconale¹⁾.

Dela linia aceasta de conduită Papii nu s'au mai abătut. *Pius IX* merge pe urmele înaintașilor, deși i-s'a atras luarea aminte asupra anumitor deosebiri ce ar indritui oarecare rezervă în aprecierea și ocrotirea alcătuirilor liturgice orientale. Dânsul nu pregetă cu toate acestea să declare sus și tare: „O să păstrăm întru totul neatinse liturgiile voastre catolice deosebite, pe cari le prețuim nespuse de mult, deși se osebesc în una-alta de liturgia Bisericii Latine. Doar și aceste liturghii ale voastre au fost cinstite de înaintașii Noștri, ca unele ce se recomandă atât prin vechimea venerabilă a obârșiei lor, cât prin faptul că au fost scrise în limbi de cari s'au folosit Apostolii și Sfinții Părinți și cuprind ceremonii ce sunt a se sluji într'un chip strălucit și măreț, potrivite să susțină și hrănească evlavia și cuceria credincioșilor față de dumnezeieștile Taine²⁾“. *Leo XIII*, la rândul său, prin enciclica „*Orientalium dignitas*“ din 1894 a luat măsuri ca, decumva s'ar întâmpla ca un preot latin să îndemne vre-un răsăritean să-și părăsească ritul și să îmbrățișeze pe cel latin, un preot ca acela să cadă ipso facto în pedeapsa grea a suspendării dela cele sfinte. Avea deci drept *Pius X* când (la 22 Iulie 1907) așternea pe hârtie cuvintele rupte din inimă: „Barem de-ar vedea și de-ar înțelege Răsăritenii deslipiți de Noi ce cinste mare și adâncă avem, la fel, pentru toate riturile...“

Noi uniții, știm mai bine ca oricine, câtă dragoste, dublată de venerație, are Roma pentru atât de vechile și atât de strălucitele

¹⁾ Câteva rânduri din acel Decret: „De ritibus igitur et moribus ecclesiae Graecae illud imprimis generatim statuendum decrevimus, nemini licuisse aut licere, quovis titulo et colore et quocumque auctoritate aut dignitate, etiamsi patriarchali aut episcopali, praefulgeat, quidquam innovare aut aliquid introducere, quod integram exactamque eorundem observationem imminuit“.

²⁾ Cfr. Litterele apostolice „*In suprema*“ din 6 Ianuarie 1848: „Omnino sartas tectas habebimus peculiare vestras catholicas liturgias, quas plurimi sane facimus, licet illae nonnullis in rebus a liturgia ecclesiarum Latinarum diversae sint. Enimvero liturgiae ipsae vestrae in pretio pariter habitae fuerunt a praedecessoribus nostris, utpote quae et commendantur venerabili antiquitate suae originis et conscriptae sunt linguis, quas apostoli aut patres adhibuerunt, et ritus continent splendido quodam ac magnifico apparatu celebrandos, quibus fidelium erga divina mysteria pietas et reverentia foveatur“. (Cf. *Maximilianus*, o. c. pag. 6—7).

rândueli bisericești răsăritene, a căror valoare liturgică-dogmatică e de neprețuit și care împrejurare impune și ea păstrarea cu grijă a clenodiilor acestora sacre¹⁾. Faptul că în Biserica lui Hristos sunt reprezentate toate riturile (bizantin, armean, sirian, chaldeian, maronit, copt) departe de a-i strica, îi slujește, într-o cât o împiedecă să devină o Biserică de Apus, o Biserică Latină. Dimpotrivă: îi dă caracterul de catolicitate geografică și catolicitate liturgică²⁾. În cadrele adevăratei Biserici a Domnului au loc toate limbile liturgice și toate formele rituale admise. Ceeace spunea *Benedict XV* în 17 Maiu 1917, e o realitate de care Papii țin seama cu pietate nedesmințită: „Biserica lui Isus-Hristos, fiindcă nu-i nici latină, nici greacă, nici slavă, ci catolică, nu face nici o deosebire între fiii săi, și aceștia, fie ei Greci, Latini, Slavi, ori membri ai altor grupări naționale, ocupă cu toții același rang în fața acestui Scaun Apostolic“³⁾. Unitate catolică nu înseamnă suprimare a tot ce nu-i roman, ci perfectă egalitate de drepturi și de protecție a tuturor riturilor ce-și au îndreptățirea lor. Perspectivele unirii nu știu de o nivelare monotonă, ci de o mândreță ideală, mărită și de varietatea componentelor. Când unirea atât de așteptată va fi realitate „se va vedea — cum prevestia la 1923 Papa *Pius XI* în enciclica *Ecclesiam Dei* — se va vedea cum toate neamurile, astfel apropiate, se vor bucura de aceleași drepturi, ori care le-ar fi rasa, limba ori liturghia. Biserica Romană a respectat și a ocrotit totdeauna cu religiozitate diferitele rituri; a rânduit totdeauna să fie păstrate, făcându-și dintr'asta o podoabă de mare preț“⁴⁾.

Simpatia sa față de sfintele slujbe ale Răsăritului creștin Biserica Romei și-a manifestat-o și prin aceea că a împrumutat mai multe obiceiuri cucernice grecești și le-a introdus în slujbele sale. *Benedict XIV* în enciclica sa „*Allatae sunt*“ (26 Iulie 1755) înșiră mai multe atari împrumuturi. Așa: 1. Recitarea simbolului de credință niceno-constantinopolitan în sf. liturghie. 2. Inchinarea sf. Cruci după rânduiala Vinerei Patimilor. 3. Trisagionul, pe care-l cântă apusenii catolici în Vinerea Mare latinește și grecește. 4. Sfîntirea

¹⁾ Cfr. Scrisoarea apostolică *Orientalium dignitas* (30. XI. 1894) a lui *Leo XIII*: „In rituum orientalium conservatione plus inest, quam credi possit, momenti... Hoc modo (adecă prin păstrarea liturgiilor orientale) et ecclesiae vitae numquam senescentis proditur vis, et ipsa magnificentius Christi sponsa excellit, quam sanctorum patrum sapientia veluti adumbratam in effato agnovit Davidico: Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato circumdata varietate...“

²⁾ Cfr. *CH. QUENET. Unitatea Bisericii*. (Trad. Iverna). Săbăoani. 1937, pag. 157.

³⁾ Cfr. *SALAVILLE*, o. c. pag. 55, — ⁴⁾ T. a.

apei în presara Bobotezei. 5. Despuierea și spălarea altarului în Joia Săptămânii Mari. „Sf. Scaun Apostolic (notează Papa) n'a pregetat, de câte ori numai a aflat de cuminte, să aducă, fie chiar și pentru întreagă Biscrica latină, și rândueli de acelea cari erau proprii Bisericei grecești, ori să îngăduie ca anumite ceremonii particulare, ce-și trag originea din Biserica greacă, să fie deprinse și în Bisericile de rit latin“¹⁾). La rândul său și Biserica greacă a luat dela cea latină ceremonii și prasnice, fără ca prin aceasta să-și fie pierdut integritatea ori să-și fie stricat puritatea rituală (*T. a.*).

In medio virtus. Extremele sunt primejdioase. Inovatorii cu toptanul, ca și conservatorii împietriți și înăcriți, sunt adevărată pacoste. Incurcă, destramă, anarhizează și otrăvesc. Opreliștea aceea a canoanelor de a nu amesteca riturile nu înseamnă că Răsăritul și Apusul creștin trebuie să steie față în față ca doue lumi mumificate, cari nu se mai apropie, nu se mai înriuresc, nu mai activează în comun, nu mai au nici o punte de legătură. Asta ar echivala cu moartea, pe lângă toate strălucirile reci ale unor forme din cari a fost alungată vieța.

Riturile nu trebuiesc amestecate. Adevărat. Dar noi știm că Biserica lui Hristos își are Paznicul văzut, pe Papa, care veghează ca așa ceva să nu se poată întâmpla. Invinuirea ce i-se aduce mereu că ar vrea să „latinizeze“ cu orice preț toată lumea creștină ce are ceva raporturi cu Biserica Romei²⁾, e bârfeală și nimic altceva. Cum sunt și alte acuze ce tind să ponegrească pe Vicarul Domnului, „Capul firesc al întregii creștinătăți“ cum așa de nimerit și expresiv îl numește undeva d. Nic. Iorga³⁾). Și cari acuze calomnioase mai au încă trecere ici-colo, unde vestitorii neadevărului sunt crezuți pe cuvânt. Cu vremea însă tot o să vadă lumina cea adevărată, dacă nu cei trași acum pe sfoară, apoi urmașii lor. Și până atunci rămâne sfânt cuvântul Sfinților Părinți dela Chalcedon privitor la Marele Păstor dela Roma și șezător în scaunul vârhovnicului Petre: El este cel încredințat de Mântuitorul să fie păzitor al viei sale (*Ho tes ampelu ten phylaken para tu Soteros epitetrammenos*).

Conștiinți de această încredințare și de drepturile ce isvoresc din ea Papii, în materie liturgică-rituală, respectă punctul de ve-

¹⁾ Kyrie eleison poate fi socotit și el ca împrumut grecesc. Vezi: *Rusznák-Kozma: Rituskeverés*. (Keleti Egyház nr. 1, a. 1939, pag. 29, în notă).

²⁾ Cfr. *R. P. JANIN: Les Églises séparées d'Orient*. Paris 1930, pag. 13-15.

³⁾ *NIC. IORGA: Istoria lui Ștefan cel Mare pentru poporul românesc*. București, 1904, pag. 194.

dere al lui Gregoriu XVI: Forme primite în chip legiuit și cinstite de înaintași vreme îndelungată, nu se dă voie să fie înoite pe nici un fel de titlu, chiar dacă rânduelile noi ar părea mai potrivite ca cele vechi, afară de cazuri excepționale mult cumpănite de autoritatea supremă, care-i Sf. Scaun. Judecător imparțial și apărător al dreptului câștigat, Sf. Părinte pomenit mai sus lasă pe mitropolitul-cardinal unit Mihail Levickij al Lembergului să înțeleagă că Sf. Scaun, care menține în ritualul latin toate împrumuturile dela Greci, purcede întocmai și cu puținele împrumuturi făcute de Greci dela Latini. Celor cari speculează cu idolatrizarea literei rubricelor bătrâne le trage de pe față vâlul prefăcătoriei cu aspect de cucernicie, făcându-i atenți că nimic nu le folosesc vechile rândueli tipiconale dacă dâșii nu-s ca Sfinții Părinți Greci cei de mult, cari erau în legătură cu Sf. Scaun Apostolic și nu arată față de urmașul Sf. Petre aceeaș ascultare ca Sfinții Părinți dela Chalcedon¹⁾.

Păr. *Janin* notează (o. c. pag. 16) că mulți dintre Rușii din diasporă, încetul cu încetul, se scapă de prejudițiile lor împotriva catolicismului. La noi, Neolatinii dela Dunăre, fenomenul e acelaș: ura față de Papa, meșteșugit hrănită, după tipic străin, e în scădere, pe lângă toată svârcoleala unora de a otrăvi și pe mai departe sufletele, numai să-și satisfacă anumite hatăruri iscusit dosite după tricolorul neamului. Care neam oricărei puteri cu care a venit în atingere îi poate face reproșuri, numai papalității ba. Fiindcă de când neamul nostru iasă de sub puhoaietele ce-l cutropiseră și e zărit de Papa dela Roma, e privit cu drag, e cinstit (— Vos fide et sanguine Romani! —) de Papi și e ținut în seamă spre a fi ajutat ca să-i fie bine după răul de care a avut atâta parte. Papa Inochentie III, la 1204, se gândia să înființeze o vladicie unită pentru Românii din Ardeal; Grigore IX, la 1234, stăruie de regele Bela al Ungariei, să realizeze gândul lui Inochentie III; Grigorie XI, în veacul XIV, va interveni și el pe lângă regele Ludovic cel Mare al Ungariei, cu acelaș cuvânt, Și dacă Papii n'au isbutit, deja pe atunci, să ne facă imensul bine ce ar fi însemnat pentru neamul românesc o biserică a lui încă de pe vremile acelea, vina nu e a Papilor²⁾. Cum nu e vina lor că în veacurile ce au urmat, Românii au rămas în sferile de influință pe cari le știm, până la 1700, când o parte revine în străvechea alvie a străbuni-

¹⁾ *Rusznák-Kozma* I. c., după *Nilles S. I.*: *Kalendarium*. Oeniponte 1879, vol. I pag. 30—31.

²⁾ Cfr. *MARIU THEODORIAN-CARADA*: *Papa* (cap. V: Papa în raport cu Românii). Iași 1938² pag. 134—136. — *Acelaș*: *Acțiunea Sf. Scaun în România*. București 1936, pag. 85 sq.

lor de pe vremea sf. Nichita al Remesianeii. Cât au făcut Papii deatuncia încoace pentru Românii uniți — și prin ei pentru toți Românii — e carte deschisă tuturor și numai mărunței orbiți de patimă și acriți în rele pot pune în sarcina Papilor eventuale întâmplări de tristă pomenire din sbuciumatul nostru trecut ardelesc. — Dar despre asta s'a scris aiurea și se va mai scrie.

Fapt e că nime nu s'a apropiat de Roma papală fără să fie simțit — vorba Psalmistului — cum îi se înoesc, ca ale vulturului, tinerețele. Precum, iarăși, fapt este că nimenea nu apără cu atâta demnitate, pricepere, energie și scrupulozitate sfintele predanii și rândueli bisericești, fie apusene, fie răsăritene, ca șezătorii în Scaunul Sf. Petre. Despre aceasta mărturisesc într'un glas sfaturile date de Papi în cursul vremilor, declarațiile lor sărbătorești și măsurile luate de ei de câte ori au aflat că se încearcă stricarea vreunui rit venerabil, oricare ar fi el. Așa că afirmația, că unirea în credință cu Roma înseamnă latinizare, e o scornitură păcătoasă și nimic mai mult. — Care lucru, dealtfel, îl știu prea bine și cei ce susțin contrarul. Măsuri ca cele luate de Papi și îndrumări ca cele date de aceiași, vestitorilor credinței printre disidenți, eschid orice îndoială de bunăcredință. Și apoi dacă-i vorba de noi Românii: Roma papală este aceea care ne-a consfințit limba ca limbă liturgică — *singura limbă liturgică vie* — câtă vreme frații întru pravoslavie: Bulgari, Greci ¹⁾, Sârbi ²⁾, Ruși ³⁾, Ruteni ⁴⁾ (până și Albanezii) ne-o urgisesc și cei de acum, ca cei de altă dată, și fac tot ce pot s'o stârpească și cu ea deodată și sufletul nostru cu nesuferita lui (pentru acești „frați“) pecete latină. — Despre această însă se tace tăcerea peștelui.

DUMITRU NEDA.

¹⁾ Patriarhul Dositeiu al Ierusalimului dă la 1698, lui Atanasie, vlădicul Bălgradului, cu prilejul hirotonisirii sale, instrucția: „Trebuie Arhieria Ta, slujba bisericeii, adevă ochtaiul, mineiele și alte cărți, ce se cântă duminecile și sărbătorile, și slujba de toate zilele, să te nevești cu deadinsul, să se cetească toate pe limba slovinească sau elinească, iară nu românește sau într'alt chip“. (*Cipariu*: Acte și fragmente, pag. 243). — Asta pentru că „limba românească iaste puțină și îngustă“ (după același patriarh ortodox).

²⁾ Nu trebuie să pomenim Românii din Valea Timocului. Sârbii, prin ortodoxie, ne-au ucis, sub raport național, pe pământ românesc, în Clisura Dunării și în Banatul de azi. (Vezi: *Piatră de hotar*. Nr. pe Ian. 1936).

³⁾ „Sfânta Rusie“ pravoslavnică s'a îngrijit de cărți bisericești ortodoxe pentru Chinezi, Japonezi și Finlandezi în limba lor. În bisericele românești din Basarabia a vărât însă bucoavne slavone, după ce a dat focului (sub supraveghere de vlădici pravoslavnici) cărțile românești de strană.

⁴⁾ Despre sângeroasele umiliri și cumplitele pierderi ce am avut de îndurat, grație ortodoxiei, în Bucovina, spune atât de multe d. I. Nistor în „Românii și Rutenii“ etc. și în a sa „Istorie a Bisericii ort. din Bucovina“.

† PAPA PIUS XI

S'a stins, pe bolta omenirii, o stea de prima mărime; cea mai strălucitoare. Ne-a părăsit acela care — după mărturia generală, tâlcuită de M. Hermant în Temps — „a fost, fără îndoială, cel mai mare om al vremii noastre“.

Pius XI s'a săvârșit blând și senin, așa cum a trăit. A adormit frumos, murmurând rugăciuni, în faptul zilei de 10 Februarie. Ai zice, o candelă din care a ars ultimul strop de olei, în fața chivotului.

Nimic surprinzător. Clipa o aștepta el însuși, cu nerăbdare aproape; cu acea sfântă pornire paulină care doria „să se desfacă de aici spre a fi cu Christos“. O prevedeau toți, de aproape și de departe. De ani de zile, prelungirea vieții lui semăna a miracol. Numai un suflet extraordinar ca al lui a mai putut ține în slujbă, până în preziua trecerii, un trup ce-și dăduse de mult toată puterea.

Totuși, vestea morții a răsunat prelung în conștiința lumii, ca stânca ce se prăbușește înfiorând adâncurile. Toți au simțit, peste granițele politice și confesionale, că nu Papa a murit, ci lumea, „omenirea însăși a rămas mai săracă“, — cum spune, frumos, un glas protestant. Și, cu respectuoasă emoție, s'a plecat în fața sicriului lui Pius XI lumea întreagă. Așa s'a împlinit, o clipă măcar, minunea marei păci universale, de dorul căreia s'a topit venerabilul moșneag.

Toți însă, cei nenumărat de mulți cari, în toate colțurile globului, au încercat să-i facă elogiul și să-i zugrăvească icoana, au rămas încurcați. Pius XI era prea mare. Nu încăpea în articole de gazetă, nici în numere întregi de revistă. În viață încă își câștigase titluri cari păriau a-l defini: „Papa misiunilor“, „Papa refacerii sociale“, „Papa Acțiunii Catolice“ etc. Toate erau adevărate și drepte. Dar neîndestulitoare. Părți numai ale unui întreg, mult mai luminos decât toate împreună.

Între toate, mai cuprinzătoare ni-se pare caracterizarea cu care, în impresionantă umanitate, l-a trecut în istorie opinia publică:

„Papa păcii“. Așa a fost, într'adevăr. Pacea a fost întâiul lui cuvânt de Papă: „Pax Christi in regno Christi“; acest ideal l-a urmărit viața întreagă; și, spun cei cari l-au veghiat, aceste au fost și ultimele silabe pe care le-au murmurat buzele-i ostenite: „Isus... pacea... pacea...“

Cu adevărat, acesta e întregul cuprins al vieții sale: pacea. Dar nu pacea în înțelesul strâns și chinuitor de astăzi: liniștea armelor, oprirea vărsărilor de sânge. Pius XI a voit-o și pe aceasta, ca nimeni altul. Nimeni n'a sărit cu mai multă îndrăzneală și stăruință întru salvarea ei. Nimeni n'a găsit cuvinte mai limpezi și mai convingătoare. Pentru viața altora, și-a oferit cu drag lui Dumnezeu, în auzul lumii emoționate, propria sa viață.

Dar nu aceasta numai a fost pacea lui: pacea tratatelor și rețete ori umanitariste, care nu e decât o echilibristică pe tăiș de săbii. El voia pacea întreagă, adevărată, care coboară de sus, dela Împăratul păcii și sălășluiește în inimi, pe care le înblânzește, le face binevoitoare și iubitoare de dreptate. Pacea lui Hristos. Numai aceasta e adevărată, binecuvântată și binefăcătoare.

Aceasta însă nu va veni pe pământ decât atunci când aici va fi o adevărată împărăție a lui Hristos: regnum Christi. Numai atunci când pământul se va împăca cu Cerul și când toate cele vremelnice își vor redobândi orientarea lor firească, teocentrică. Trebuia, în acest scop, reînouiă lumea, în toate încheeturile ei; trebuiau refăcute legăturile dintre vremelnice și etern.

Cu desăvârșită claritate a înțeles Pius XI din primul moment sublimitatea misiunii. El trebuia să fie mijlocitorul, puntea, Pontifex, între cele două lumi. — Și a fost. Și-a împlinit rolul cu pricepere și strălucire fără seamăn. Fiindcă îl cunoștea adânc. Era acasă deopotrivă în cele două lumi. Mare teolog și aschet de rară pietate, — virilă însă, robustă; firea lui dintr'o bucată refuză dulcegăriile sentimentale — el trăia, prin rugăciune și meditație, în continuă legătură cu Cerul. Era în priveghere neîntreruptă, atent la toate șoaptele de sus. Avea de multeori intuiții extraordinare, în cele mai încurcate probleme. Le atribuia mijlocirilor sf. Tereza de Lisieux, față de care avea o devoțiune specială. Mai ales în anii din urmă, accentele pietății se făceau tot mai stăruitoare în cuvintele și faptele lui; avea privirea ațintită tot mai tare spre zarea veșniciei.

În același timp însă, Pius XI era stăpân desăvârșit peste învălmășala problemelor pământești. Știa mult. Avea o curiositate intelectuală universală. Il interesa întreg domeniul adevărului și în deosebi viața omenească. Studiile lui de bibliotecă l-au obișnuit cu perspective largi, în același timp însă și cu metodă severă. Îi plăcea preci-

ziunea, exactitatea, adevărul. Nu putea suferi aproximațiile, de-
testa teoriile nebuloase și pretențioase. Se documenta singur. Nu
clădea pe păreri și pe impresii, ci pe fapte. De aceea a fost tot-
deauna limpede și totdeauna obiectiv. Unul din cei mai „personali”
dintre Papi, cel mai liber de influințe din afară.

N'a făcut însă știință pentru știință. Ci totul pentru om, pentru
împlinirea chemării sale de Vicar al lui Hristos, pe care el a în-
țeles-o ca și Mântuitorul: în slujba omului, a mântuirii sufletelor.
A fost, în toată ființa lui, un mare umanist, cel mai mare umanist
al vremii noastre. Adevărat umanist, care s'a cheltuit căutând să
îmbrățișeze întreg câmpul vieții omenești și s'o îndrepteze în întregime
spre Cer. A cuprins, în această îmbrățișare caldă, lumea toată.
N'a făcut deosebiri între oameni, pe cari i-a socotit, pe toți, o sin-
gură mare familie a lui Dumnezeu. Pe cât de universală i-a fost
știința, pe atâta și inima. Se simțea cu adevărat Părintele tuturor.
De aceea a și fost iubit și respectat de toți.

Așa și-a înțeles Pius XI misiunea. În stil mare, grandios. Totul
pentru Dumnezeu, în ascultare directă de El și de nimeni altul, spre a
întări pe pământ regnum Christi, Biserica; și totul în folosul omului,
pentru înaintarea, izbăvirea și fericirea întreagă, a tuturor.

Această înaltă conștiință a Pontificatului n'a rămas o simplă
teorie sau sentiment personal. Ci s'a descărcat în faptă, s'a concre-
tizat într-o acțiune vastă, multilaterală, de amploare și strălucire
aproape fără precedent în lunga istorie a Papalității, în care se
găsesc, totuși, atâtea oameni și atâtea epoci de mărire. — Cucernicul
erudit Pius XI n'a fost, din capul locului, un om de bibliotecă. Ci
întreagă firea și temperamentul său îl mîna la faptă. Era, înainte
de toate, om de acțiune. Avea și aici ochiul format pentru înălțimi,
care prindea grandiosul și ataca voinicește greutățile. Trăia în el
„alpinistul” nu numai în viața sufletească ci și în programele de
înfăptuiri. — Avea putere de muncă uimitoare; îi ajungeau câteva
ore de somn din 24; celelalte toate erau închinat muncii. Și avea
energie extraordinară. Nu cunoștea piedeci. Știa ce vrea și voia cu
toată puterea ceea ce trebuia să se facă. Șovăielile, văicăreala, jumă-
tățile de măsuri erau cu totul străine de firea lui. Avea dela Dumnezeu
marele dar al conducerii; era comandant născut. Blândeța și bună-
tatea lui, care fermecau pe toți câți l-au văzut — între ei pe toți
românii cari au participat la pelerinajele noastre și au primit, în
Roma sau Castel-Gandolfo, binecuvântarea lui — nu întuneca de
loc autoritatea care se reflecta cu infinită distincție și naturaleță
din toată ființa lui. Impunea respect tuturor, și puternicelor lumii

acesteia. Acestora mai mult chiar decât celor mici, cari simțiau mai ales iubirea lui de Părinte.

Nu încapă nici o îndoială că figuri de talia lui Pius XI sunt fenomene rare. Rar un om atât de complet, atât de armonic. Cărturar îndrăgostit de acțiune; un aschet stăpân pe toate tainele diplomației pământești; un sfânt cu prestanță de Imperator roman. În Pius XI găsim o fericită sinteză a celor trei mari antecesorii ai săi: inteligența lui Leon XIII, entuziasmul lui Pius X, distincția și bunătatea lui Benedict XV.

Trebuia să fie așa. Răutatea cu totul excepțională a vremii pretindea un astfel de Pontifice. E cu neputință să nu vedem un semn al Providenței în pontificatul lui, la care nu se gândise nimeni. Alegerea lui a stârnit doar uimire generală: cel din urmă numit între Cardinali, a fost smuls din bibliotecă, dintre hrisoave, și ridicat pe cel mai înalt tron al pământului, să fie îndreptător popoarelor lumii! — Și a fost! Mai strălucit decât și l-ar fi putut imagina oricine.

Pius XI a biruit vremile. Între împrejurările cele mai crâncene, a realizat un mare pontificat. În mijlocul întunecării generale, el a purtat cu mână sigură lumina adevărului, în fața lumii întregi. Și a spus adevărul tuturor, fără șovăire și fără cruțare. A văzut primejdii în rădăcina lor și le-a stat în față dela început. — Seria de enciclice stă mărturie. Ele nu constituie un sistem de învățături platonice și reci. Ci sunt însăși viața vremii noastre. Toate au răsarit din nevoi reale, din primejdii concrete. — Pius XI s'a ridicat cu ultima energie împotriva bolșevismului ateu și degradant. Cu aceeași neînduplecare a stat însă și în fața rasismului. Trebuia apărat primatul spiritului, întâi, apoi demnitatea de om, libertatea conștiinței și a gândirii. Astfel, Pius XI a salvat onoarea și temeliile oricărei culturi și civilizații omenești. — Corupția cu valurile ei murdare amenința cu distrămăre însăși celula și leagănul vieții omenești: familia. Pius XI intervine cu „Casti Connubii“. Se tindea la perversitatea tineretului: apare „Divini illius magistri“. Pacea socială e tulburată din pricina rătăcirilor capitaliste și socialiste care-și dispută domeniul economic: face lumină „Quadragesimo Anno“. Toate relele se pot îndrepta în spiritul dreptății și iubirii creștine. Dar acest duh trebuie să pătrundă, ca aluatul, toată viața socială. Cine să-l răspândească? Preotul. Preotul modern, cerut de vremea noastră: „Ad-cath. sacerdotii“. Preotul trebuie bine pregătit în acest scop: „Deus scientiarum“. — Nu mai ajunge însă, pentru așa sarcină enormă, preotul singur. Pius XI mobilizează pe mireni: Acțiunea Catolică va străluci ca o mare perlă în coroana vrednicilor lui.

Dar ochiul și grija lui învăluisă întreg pământul, cum întâia lui binecuvântare — rupând tradiția — s'a dat din balconul lui San-Pietro „Urbi et Orbi“. Misiunile îi vor fi preocupare permanentă. Potrivit spiritului vremii, pornește și aci pe drumuri nouă: cler indigen. — Dar voind să convertim pe păgâni, să nu uităm pe frații cei mai apropiați, pe care răutatea sorții i-a rupt din unitatea Bisericii: Pius XI urmărește cu stăruință și iubire gândul unirii bisericilor creștine. A celor orientale, în primul rând. „Orientalium dignitas...“ stă mărturie despre înălțimea concepției pe care o aduce în acest câmp tulburat de patimi.

*

Frânturi numai din uriașa muncă a celor 17 ani de pontificat. Ele arată însă și așa cât de vast e orizontul lui Pius XI, cât de adâncă privirea, cât de universală dragostea, cât de îndrăzneță acțiunea. — Pe mulți i-a încurcat această multilateralitate. Și multora le-a încurcat socotelile. De aceea și judecățile asupra faptelor lui au variat. Nu odată criticile au fost pripite și parțiale. Altele dușmănoase. Foarte multe, numai lipsite de puterea sintezei și de perspectiva absolut necesară spre a le înțelege. — Și anume: perspectiva supranaturalului. Pius XI n'a fost nici făuritor de teorii filozofice, nici politician. Ci simpln: papă. Acestui cuvânt însă i-a știut da întregul lui cuprins de: Vicar al lui Hristos. A fost conștient de acest rol și s'a silit să-l împlinească cu toată demnitatea. Atât. Numai în această lumină, învățătura și fapta lui Pius XI își capătă sensul întreg. Așa ni se prezintă completă, armonică, mare. A îmbrățișat viața întreagă, toate marile probleme ale refacerii societății omenеști, care, ca să poată rămâne cu adevărat umană, trebuie să se încorporeze în divin.

De aceea a fost atât de rectilinie atitudinea lui în toate împrejurările. Nu lucra cu calcule, nici cu simpatii ori antipatii. Nu dușmănia nici sisteme, nici oameni. Ci spunea adevărul tuturor, fără deosebire. Era intransigent, fiindcă nu-și apăra drepturile sale, ci pe ale lui Dumnezeu, ale spiritului, ale umanității. Cu acestea nu se admit târgueli. — De aici și curajul lui neînfricat: n'a cedat o iotă, nimănui, cu nici un risc, fiindcă știa în numele cui vorbește. — De aici și optimismul lui nesdruncinat. Pius XI a fost mult îngrijorat. S'a cutremurat în fața primejdiilor ce stau să se abată peste omenire. Totdeauna a spus însă și a crezut, că „lucrurile mari ascultă de Dumnezeu, nu de oameni“; sunt, prin urmare, în „mâni bune“. De aici seninătatea lui netulburată.

Poate că aceasta este și taina succeselor lui. A fost condus exclusiv de Cer; a stat exclusiv în slujba adevărului etern — de aceea a fost înțeles și ascultat cu atâta respect pe pământ. A vor-

bit omului de azi în limba pe care, singură, o mai putea înțelege. Așa a reușit, făcând bine omenirii, să dea putere și strălucire Bisericii. De aceea se închină cu respect în fața lui popoarele toate.

Intre ele, neamul românesc, care știe că și-a pierdut un prieten mare și sincer; și Biserica românească unită cu Roma, căreia i-a fost un mare binefăcător. — Cucernic și smerit, glasul nostru roagă pe Dumnezeu să dea bunului și marelui Părinte Papa Pius XI cununa dreptilor!

„CULTURA CREȘTINĂ“

TREI CUVIOASE CU ADEVĂRAT

Sf. Părinte Pius XI de sfântă pomenire a fost supranumit și „Papa canonizărilor“. Și cu drept cuvânt. Pe vremea pontificatului său au avut loc 42 prasnice de beatificări privind 496 persoane trecute în catastihul Fericitorilor și 17 canonizări, cu prilejul cărora 34 de suflete dalbe au fost declarate sărbătorește, de Vicarul Domnului, ca făcând parte din ceata Sfinților. — Cele din urmă beatificări ce se leagă de numele lui Pius XI sunt cele ale italiencelor Maria Giuseppa Rossello, Francesca Saveria Cabrini și Maria Domenica Mazzarello, în fața chipurilor cărora, prinse în gloria lui Bernini, au îngenunchiat, în Noemvrie 1938, în San Pietro scaldat în lumină, zeci și sute de mii de închinători cucernici. Cari au și avut întemeiate principii să se cuceriască, smeriți și încrezători, în acele clipe de covârșitoare proslăvire a eroismului creștin adevărat, dovedit și pilduitor. Una fiică a Liguriei, alta a Lombardiei, iar a treia a Piemontului — „Tre donne benedette“ cum vrednice sunt să li-se zică, (împrumutând o vorbă a lui Dante), toate trei aparțin veacului trecut cel atât de agitat și de necreștin alfel

1. Fericita *Maria Giuseppa Rossello* a văzut lumina zilei în Albisola Marina, la 27 Maiu 1811, în casă de oameni neînstăriți, cari trăiau din olărit. Tinerețele și le-a petrecut și ea ajutând părinților în meseria aceasta grea și ingrată, mai ales unde toată lumea dintr'asta trăiește. Dar îi era sufletul plin de Dumnezeu pe care-l căuta, îl simția, și-l vedea pretutindenea. La văzul mării ligurice, de pe colina Nimfelor, de lângă Savona, un gând o stăpânește: „Vai! Cât de frumos trebuie să fie Dumnezeu“. Chiar și în decursul muncii inima ei tot la Cel de sus era: „Cu inima la Dumnezeu și cu mâinile la lucru“. Așa știa că-i bine, așa făcea și așa spunea și altora să facă. Avea o singură dorință: „Să încunjur orice păcat, să fiu de folos aproapelui meu și să mă fac sfântă“. Și ca dânsa mai cugetau patru prietene ce-și câștigase. La vârsta de 16 ani e terțiară franciscană. Cu dor dorește să între în toată regula în

mănăstire. Dar o vreme caută să facă pe infirmiera în familia Monleon din Savona. După aceea însă bate la poarta unei mănăstiri, dar e respinsă fiindcă — n'avea zestre. Greu încercată (îi moare mama, o soră și doi frați), nu se lasă înfrîntă. Se roagă, nădăjduște, așteaptă. Și nu înzădar. Dumnezeu îi îndreaptă pașii spre episcopul De Mari care n'o mai întreabă ca alte persoane bisericesti dela cari ceruse sfat în ce privește înființarea unei congregații noi, după ce nu fusese primită unde ceruse intrare: „Ai bani? Ce fonduri îți stau la dispoziție?“ Acesta i-a dat binecuvântare și i-a spus să înceapă viața călugărească. Celelalte vor veni ele toate dela Domnul. A început, dânsa și încă trei. În scurtă vreme li-s'au alăturat și altele. Sărace, rău înțelese și rău văzute de multă lume chiar și bisericească, „Fiicele Maicii Indurării“ (cum și-a luat nume congregația) au impus nu peste mult ca infirmiere, conducătoare de bucătării populare pe-o vreme de foamete pustiitoare, minunate îngrijitoare de neputincioși prin cele azile, dascălițe devotate, — îngeri în trup. Sub scutul Preacuratei și cu ajutorul Sf. Iosif, pentru care aveau un cult deosebit. După patruzeci de ani de rugăciune și sfinte strădanii, Cel de sus i-a ajutat să se bucure de mai bine de 70 de case de-ale congregației, ridicate nu numai în Italia, ci și în America de Sud și răspândind pretutindenea mireasma sfințeniei creștine pusă în slujba neprecupețită a lui Hristos, pe care-l vedeau în deaproapele și care le-a răsplătit împăratește încrederea în el. Din ce adâncuri de suferințe răbdate cu resemnare a trebuit să porniască vorba pe care o spunea nu odată: „Eu credeam că pentru a te face călugăriță e de ajuns să iubești pe Mântuitorul, să fi smerită și ascultătoare. Când colo mie mi-se pomenea că aci trebuesc parale..“ În ce privește realizările mari, convingerea dânsiei era aceasta: „Mai mult face aci un pic de iubire a lui Dumnezeu, decât toate iscusințele noastre“. Cu această convingere magnific verificată, s'a stins din viață la 7 Decembrie 1880. Ultimele-i cuvinte au fost cele ale Răstignitului: „În mâinile Tale, Părinte, îmi dau sufletul“. După care și-a primit plata unei vieți zidite pe temeiul normativului atât de drag ei: „Să muncești, să taci și să suferi din iubire față de Dumnezeu“.

2. Maica emigraților, cum i-se zicea încă fiind în viață Fericiței *Francesca Saveria Cabrini*, a venit pe lume în 15 Iulie 1850, într'un sătuleț lombard, Santangelo, din părinți săraci. Crește între lipsuri, în lumea celor umili și neluați în seamă; umilă, retrasă și ea, fără școală deosebită și fără tinerețe. Se știe doar' atâta că micuței Francisca tare-i era dragă geografia și că făcea bărci mă-

runțele, de hârtie, le „lansa“ pe creste de valuri și privea lung-lung după ele, cu ochii ei mari, luminoși, nostalgici... Mai târziu, ca dascăliță fără diplomă și fără vreo plată de dai Doamne, lumea o să știe atâta că băețașii și copilițele din Vidardo țin la ea ca la măicuța lor și o s'o vadă cu cetele mărunților catehizați de ea, venind Duminecă de Duminecă, sărbătoare de sărbătoare, și chiar și mai des, la Masa Domnului. Dar va rămânea taină pentru cei de atunci odihna ei de noaptea pe două mesute goale, ce înlocuiau salteaua de paie și alte cazne la cari supunea plăplândul ei trup în care, însă, sălășluia o voință de fier. Călugărițele din Crema, tocmai fiindcă o socotiau, judecând după arătarea dinafară, a fi prea slăbuță, n'o primesc între ele. — Dar i-s'a împlinit într'altă formă dorința de a pătimi pentru Hristos și suflete: a fost chemată, și a primit bucuroasă, să între în „Casa della Provvidenza“ din Codogno, — un așezământ de copile sărace, condus de o doamnă acră și certăreată de să-i cauți pereche. După trei ani de aspru „novițiat“ în această casă cere să fie admisă la voturi călugărești după tipic. „Ști că doamna e cam ciudată“ îi zice prelatul înainte de a-i lua juruințele monahale. „Ce-ai face dacă ți-ar porunci să sari în groapă?“ „E superioara mea și așa asculta“. — Toamna anului 1887 înseamnă punct epocal în viața dânsei: se ființează în Roma, unde n'avea pe nimeni și nu cunoștea pe nimeni, să deschidă o casă pentru „Misionarele Sfintei Inimi“, congregație întemeiată de dânsa. Aci însă cardinalul Parochi îi dă un refuz categoric: „Ai barem o jumătate milion de lire ca să poți face ce ai de gând? Ba? Atunci îndărăpt la Codogno“. Ea însă nu pleacă din Cetatea Veșnică. Se roagă mereu și bate mereu la ușile celor indrituiți să cerceteze și să esopereze aprobarea statutelor congregației sale. După cincisprezece zile are îngăduința de a deschide nu una, ci două case, în Roma. Peste un an e în fața Papei Leo XIII. Avea de gând să ceară permisie pentru a trimite misionare în China. „Nu în Răsărit, ci în Apus!“ îi ordonă Papa. Iar dânsa face întocmai. În 1889 e în New-York unde, în răstimp de patru luni, înființează un orfanotrofiu și o școală gratuită pentru fiicele emigranților italieni. Călugărița aceasta italiancă devine o minune a Statelor Unite; o întâlnești unde nici nu gândești și între conaționalii ei cei mai năcăjiți: în fundul vapoarelor; în cartierele cele mai excentrice ale orașelor; în adâncuri de mine; în porturile cele mai ignorate, în temnițe — pretutindenea unde numai trebuiau lacrimi șterse, suferințe alinate, o mână de ajutor și o vorbă de mângâiere. Zile întregi aleargă pe picioare, ori cu tramvaiul, la Chicago, în Colorado, în Buenos Aires, prin Nicaragua ori prin

Anzi. Și pe aci, ca și în Franța, Spania, Anglia ori Italia, răsar în urma ei spitale, orfanotrofii, școale, azile pentru bătrâni și pentru copii găsiți pe stradă și alte așezăminte de binefaceri. Cardinalul nordamerican Mundelein, care a cunoscut-o în persoană, care i-a binecuvântat rămășițele de humă neînsuflețită († Decembrie 1917) și care a fost de față și la beatificarea ei, mărturisește: „De câte ori o vedeam, aveam senzația că mă aflu în prezența unei creaturi extraordinare. Ceeace mă isbea mai mult era siguritatea ei“. — A plâns-o o lume când a murit. O admiră, i-se închină și-i cere ajutorul, acum după moarte, o lume.

3. *Maria Domenica Mazzarello* e fiica sufletească a sf. Giovanni Bosco. Odraslă de țărani săraci, dânsa își petrece o bună parte din viață muncind la câmp din răspuțeri, căci era robustă ca fizic. Se molipsește însă și dânsa de febră tifoidă îngrijind pe alții și cu sănătatea șubredă cu care rămâne după boală vede că numai croitoria îi este scăparea. Ani de zile lucrează cu acul alături de alte două fete din popor înscrise ca și dânsa într-o societate evlavioasă din Mornese (unde se născuse M. Domenica în 1837). Intenția zilnică a celor trei era aceasta: Câte împunsături de ac, atâtea fapte bune să încresteze Cel de sus ca săvârșite din dragoste față de El și spre mărirea sa! Intorsătură nouă îi ia viața începând cu anul 1864 când se întâlnește cu Don Bosco, pe care-l va venera ca pe nime altul pe pământ până la cea din urmă a sa suflare. (Dânsa moare în 1881). Omul lui Dumnezeu la început n'a îndrăsnit să întemeieze și congregație de femei, dar după o vedere cerească și după multe rugăciuni și chibzueli a înființat, totuși, congregația zisă a „Fiicelor Mariei Ajutătoarei“ (în 1872). Cea dintâiu Superioară (și cu Don Bosco, împreună întemeietoare) a noiei congregații a fost fericita M. D. Mazzarello. Numai decât s'a vădit apoi că mâna Domnului era cu această oștire a jertfelniciei evanghelice până la eroism. La cinci ani dela înființare a fost în stare să trimită în America primul roiu de misionare să facă apostolie neprecupețită. Acestuia i-au urmat, la scurte intervale, tot alte și alte roiuri. La moartea Sf. Don Bosco (1888) congregația număra 393 Surori, 254 novite, în 105 case. Astăzi are cu totul 7979 Surori, 727 novite, în 777 case, prin Italia, Franța, Belgia, Anglia, Irlanda, Germania, Polonia, Spania, Elveția, Statele Unite, Mexico, Honduras, Cuba, Brasilia, Argentina, Uruguay, Algeria, Tunis, Palestina, Japonia, China și aiurea, susținând sumedenie de spitale, orfanotrofii, institute de corecție pentru copile rătăcite, și tot felul de școale. Binele ce-l fac aceste opere isvorite din caritatea creștină cea mai curată, este imens. Și toate acestea mulțumită lui

Dumnezeu care și-a ales de unealtă pentru aceasta sufletul umil, dar sfânt, al țărâncei din Mornese, carea nici când nu și-a uitat de obârșia sa și n'a pierdut nici un prilej de a și-o reaminti. „Voi celelalte — a zis ea unor Surori — cu toate studiile voastre, cu toate titlurile voastre și cu toată știința voastră nu puteți curăța cartofii cu iscusința cu carea fac eu acest lucru; nu vă pricepeți să spălați repede și bine varza, ori să pregătiți bostanii pentru bucătărie și cu atât mai puțin să faceți cratițele să sclicească, așa cum ne pricepem noi cele cari am fost țărânce, am săpat în câmp și n'am învățat carte“. Cuvântul „eu“ era străin vocabularului său. Pentru dânsa, după Dumnezeu, totul era Don Bosco: „Să trăim în prezența lui Dumnezeu și a lui Don Bosco“. S'a stins tânără (avea abia 44 de ani) măcinată, cu trupul, de multele-i osteneli, dar a lăsat după sine realizări titanice pe pământ, cucerind în aceeași vreme și împărăția cerurilor.

Cu adevărat: minunat este Dumnezeu, întru sfinții săui! Și cum se adevărește aici spusa Apostolului: Cele slabe și neabăgate 'n seamă ale lumii le-a ales Dumnezeu ca să rușineze celea tari! Pilda acestor trei eroine ale virtuții și uriașe ale realizărilor vădește mai limpede ca faptul zilei că femeia, — sexul slab! — când lucră împreună cu harul întăritor al lui Dumnezeu, e și ea de o putere ce impune admirație întregii lumi înțeleghătoare.

D. N.

„SERVICIUL SOCIAL“

Suntem neam de plugari. Problema noastră fundamentală este și rămâne satul. El este țara. Progresul, la noi, nu poate însemna altceva — dacă vrea să fie real, sănătos, nu simplu artificiu sau paradă goală — decât înălțarea satului sub toate raporturile: cultural, social, economic.

Salutăm, deci, cu bucurie orice pornire și orice acțiune care vrea ridicare și întărirea satului, luminarea și voinicia țaranului. — Așa, „*Legea serviciului social*“, publicată în toamna lui 1938, pentru a duce cu un pas înainte acest gând folositor.

Legea pune în mișcare trei acțiuni mari, în slujba scopului pomenit. Mai întâi, *mobilizează tineretul* la un serviciu obștesc, potrivit cu pregătirile ce are. Fiecare tânăr va face un an de muncă obștească în folosul neamului. În primul rând cei cu diplome dela școlile înalte. Ei vor lucra sub forma de „echipe sociale“, în felul celor care, de câțiva ani, au activat în diferite comune ale țării, trimise de „Fun-

dația Carol“, sub conducerea D-lui prof. D. Gusti. De-acum se va generaliza această activitate de anchete sociale și muncă de îndreptare pe teren. Dar și ceilalți tineri își vor da contribuția aceasta de jertfă. „Munca de folos obștească“ și „Premilitarii“ vor sta sub autoritatea „Serviciului social“.

A doua ramură de activitate este cea cuprinsă sub denumirea „*Căminul cultural*“. Fruntașii fiecărei comune, conducătorii și funcționarii ei: preot, învățător, notar, medic, agronom etc. vor constitui o echipă de îndrumare și ducere la îndeplinire a scopurilor prevăzute în lege. Iar acestea sunt vaste și multilaterale. Și anume, exact atâtea câte împlinesc astăzi diferitele ramuri ale activității publice: biserica, statul și diferitele asociațiuni culturale. E vorba de a întări acțiunea tuturor acestora printr'o coordonare și sistemizare rațională, care să se adapteze în fiecare loc nevoilor și posibilităților locale. Astfel, căminul va unifica și dirija acțiunea de cultivare a minții, a sănătății morale și fizice a statului și de îmbunătățire a traiului material. Ținta este ca în fiecare comună să se clădească un cămin, sediu al acestei acțiuni. El va avea trei secții: sanitară (dispensar și farmacie, bae, maternitate); economică (coperative, brutărie, măcelărie, remiză de unelte agricole etc.), și culturală (sală de festivități, conferințe, radio, bibliotecă cu sală de lectură, muzeu, sală pentru școli țărănești, cu ateliere de țesătorie și meșteșuguri țărănești).

Pentru a putea îndruma bine întreagă această acțiune, este nevoie de o foarte temeinică cunoaștere a țării întregi. În acest scop, se înființează *Institutul de cercetări sociale al României*, care va lucra la studiarea monografică a satelor și orașelor din țară. Sediul lui va fi în București, va avea însă sub directivele sale și institute regionale.

Pentru împlinirea acestui plan uriaș, Serviciul social s-a îngrijit de mijloacele trebuitoare. Are asigurată toată munca tineretului; întreaga contribuție a salariaților de stat, județ și comună; colaborarea obligatorie a tuturor instituțiilor și asociațiilor culturale care urmăresc ținte asemănătoare; și peste toate acestea se prevede crearea unei întregi rețele ierarhice de instituțiuni și funcționari cari vor fi încadrați în corpul funcționarilor publici, începând dela comună, peste județ, ținut, până la culminarea lor în serviciul de conducere central. Va avea, firește, și un buget al său, care va fi, se pare, destul de important.

Se înțelege de sine, că dorim isbândă deplină acestei acțiuni, în fruntea căreia a fost numit, cu rang de ministru, d. prof. Dimitrie Gusti. Tocmai de aceea ne permitem și câteva observațiuni, care nu pot fi decât folositoare.

Una privitoare la serviciul social al tineretului, al echipeilor care vor trebui să ia pe rând satele și să realizeze acolo un program de muncă oarecare. Ele trebuiesc bine îngădite și foarte strâns conduse. Altfel ne pândesc multe primejdii. S-ar putea întâmpla să ne trezim chiar cu rezultate contrarii celor intenționate. În lumea satelor se poate îndrepa mult, dar se poate și strica. Mai ales sub raport moral, sufletesc. Dar și social.

Ideea „căminurilor“ nu e nouă. Au avut-o toate asociațiile culturale vechi. Ne bucurăm că de-acum ea se va putea realiza cu mai mare amploare, mai sistematic și pretutindeni. Totuși, ne temem de culturalizarea forțată, oficializată și birocratizată. Mai ales în domeniul cultural, birocratizarea înseamnă sterpiciune. Cheltuială zadarnică. Deci: cât mai mult loc inițiativei particulare, idealismului și avântului jertfelnic al celor ce simt în ei dorul de a lucra la înaintarea neamului. Aceste inițiative locale trebuiesc provocate, ajutate și directivate. Nu directorii și inspectorii, cu secretari, cu registre și cu mașini de scris în toate birourile, cu ore de serviciu, la comună, județ, ținut și țară vor săvârși minunea visată de „legea serviciului social“. Ci însuflețirea generală. Care însă trebuie trezită din amorțeala în care se găsește acum.

Ne arătăm, în chip deosebit, această dorință față de „Astra“ noastră culturală, căreia i-s-a încredințat executarea programului social în Ardeal și Banat. Ea se meargă înainte pe calea sa, cu metodele sale încercate. Să i-se dea partea corespunzătoare din bugetul „Serviciului“ și banii să-i nu-i irosească în lefuri și birouri. Ci să încurajeze și să stimuleze cu ei energiile locale la muncă creatoare, la înfăptuirea pe plan mai mare a mărețelor idealuri pe care ea le-a urmărit și în trecut.

A. P.

GLAS ANGLICAN DESPRE PRIMATUL PAPII

În luna Ianuarie, din 18—25, Sf. Maică Biserică îndeamnă pe toți fiii săi să se roage în chip deosebit pentru marele ideal creștin; „Ca toți să fie una“; să fie numai „O turmă și un păstor“. Și în acel răstimp se și fac mai multe rugăciuni ca oricând peste an

pentru reîntoarcerea tuturor aceloră, cari mai mult ori mai puțin nu se țin de turma încredințată lui Petru și urmașilor săi, Papilor dela Roma. Biserica Romei, dealtfel, s'a rugat în toate timpurile pentru unirea tuturoră și a luptat în toate vremile pentru realizarea acestui mare ideal. Cât nu face ea și acum în privința aceasta prin ordinele sale călugărești cari, în mănăstirile lor, asaltează fără încetare cerul cu cererea: „*Vină împărăția Ta!*” Așisderea și prin miile de misionari cari, prin jertfe nespuse de mari, caută să-i aducă pe toți sub steagul lui Hristos.

Bucuria și nădejdea noastră începe să devină mai mare, deoarece au început să se roage pentru acest scop și cei de altă credință, mai ales protestanții. Insaș *Octava Rugăciunii* dela ei își are originea. Doi pastori protestanți de bună credință au pornit cruciata aceasta de rugăciuni, din convingerea, că mai întâi creștinii să se unească ei între ei, ca apoi cu puteri unite să purceadă la încreștinarea păgânilor. Sf. Părinte al Romei a binecuvântat și îmbogățit cu indulgențe mișcarea aceasta. Așa s'a făcut apoi că astăzi, în Apus mai ales, se ține pretutindeni săptămâna aceasta pentru Unirea tuturor. — Roadele se văd: începe să se facă lumină și să se rupă ghiața.

În cele ce urmează poposim puținel la păreriile unui pastor anglican despre primatul Sf. Petru. Aceasta și pentru motivul că aceste păreri - mărturisire de credință, au fost spuse tocmai în legătură cu Octava despre care s'a făcut amintire mai sus. Face să fie cunoscute și la noi, mai cu seamă în vremile acestea de apropiere a ortodoxiei române de anglicanism.

Pastorul anglican, Rev. *James J. Plowden-Wardlaw*, vicarul bisericii anglicane Sf. Clemente, după cum cetim în *Osservatore Romano della Domenica* (9. II. 36) a ținut în anul 1935, în decursul Octavei pentru Unire, un discurs despre primatul Sfântului Petru, în biserica Sf. Mihail din West Refford. Mânecând din textul evanghelic „*Ca toți una să fie*” (Io. 17, 21), a ținut să declare că critica moderniștilor îl obligase să studieze toate originile creștinismului, și prin urmare să reexamineze și problema autorității. Apoi continuă, textual:

„Primul savant competent pe care am vrut să-l consultez este reposatul profesor Turner, docent de exegesă la Oxford până de curând; om care se bucură de o reputație mondială pentru cărțile sale erudite; unul dintre cei mai mari maestri bisericești dela Oxfordul modern și fiu cu totul leal față de vechea Biserică a Angliei. El, deci, în August și Octomvrie 1926, în „Theology”, care e revista principală a Anglicanismului în materie de Teologie și

era condusă cu atâta abilitate de Dr. Selwyn, decan de Winchester, a scris două articole despre „Sf. Petru în Testamentul Nou“, cari au făcut mare impresie atât asupra anglicanilor cât și a catolicilor. Ba, în conexiune cu articolele acestea s'a scris, că „discuția asupra Sf. Petru se poate considera într'o fază nouă“ (Cf. Mc. Nabb, *The New Testament Witness to Saint Peter*. App. A).

Mărturisirile lui Turner. — „Pentru a începe, f-e-mi permis a spune — scria Turner — că, după părerea mea, noi cercetătorii Bisericii Anglicane și protestante, mai ales dela reformă iacoace, nu am dat importanța cuvenită mărturisirilor ce ni le subministrează Noul Testament, și în special Evangeliile, cu privire la poziția unică, ce se atribuie în ele Sfântului Petru.

„Protestanții — continuă Turner — au fost totdeauna sub ispita covârșitoare de a reduce la minimum tot ce în Noul Testament părea că susține și numai începuturile teoriei romane despre Papalitate. Astfel Anglicanii au fost totdeauna preocupați de a scoate în evidență poziția unică a Apostolilor, pentru a putea trece în mod tendențios asupra tuturor indicațiilor paralele despre poziția Sf. Petru, unică între Apostoli.

„Ceeace mă impresionează, — scrie Turner — și mă impresionează mai mult decât orice altceva, este convergența mărturisirilor din aceste patru documente (Evangeliile) în a afirma poziția proeminentă acordată sfântului Petru.

„O dovadă primordială despre importanța unei persoane într'o povestire e dată de *numărul de câte ori numele său este rostit*. În general asta înseamnă, că autorul vrea să atragă atențiunea celui ce citește în măsură mai mare asupra persoanei pe care o numește mai des, decât asupra celor amintite mai de puține ori. Dacă calculați de câte ori este amintit Isus Hristos în cele patru Evangelii și în Faptele Apostolilor, aflați că El este numit de 734 de ori. — Țineți minte numărul acesta, ca să-l puteți asemăna cu altele.

„Dacă calculați numărul de câte ori obvia numele Apostolilor în Evangelii și Faptele Apostolilor, ajungeți la rezultate surprinzătoare: Petru este numit, cu unul ori cu amândouă numele sale, cam de 200 ori (195), pe când în locul al doilea, Sf. Ioan, e amintit numai de 29 ori. Așa că Sf. Petru este numit de trei, ori patru ori mai puțin decât Hristos, dar de șapte ori mai mult decât alt Apostol. Dacă se mai adaugă și numărul de câte ori sunt amintiți ceilalți Apostoli, avem un complex de 130, așa că Sf. Petru singur este numit mai de multe ori decât toți ceilalți luați la oaltă, și anume de 195 de ori, față de 130 pentru toți ceilalți Apostoli luați la oaltă.

„Pe lângă aceea aflăm totdeauna trei grupuri de apostoli de câte patru apostoli, numiți laolaltă. Primul, grupul lui Petru; al doilea, grupul lui Filip; al treilea, grupul lui Iacob. Și aceste trei grupuri sunt totdeauna în aceeași ordine: grupul lui Petru, grupul lui Filip, grupul lui Iacob. Și ce e mai mult: primul nume al fiecărui grup e pururea acelaș, și anume: Petru, Filip și Iacob; în vremece toate celelalte nume, cu excepția lui Iuda Iscarioteanul, carele e totdeauna ultimul, se mișcă în interiorul respectivului grup. E ca și cum Colegiul Apostolilor ar fi fost pe timpul Domnului nostru Isus Hristos, împărțit în trei grupuri stabile, din cari Petru era pururea primul din primul grup (I. Mac, Nabb. p. 137).

„Or, ce zic *cele patru Evangelii* despre Sf. Petru? Vă aduceți aminte că cea mai veche Evangeliă este a lui Marcu, și după tradiție ea ar fi fost dictată de însuș Sf. Petru lui Ioan Marcu. Profesorul Turner zice:

„E semnificativ, că această Evanghelie petrină este singurul izvor original a tot ce Evangeliile ne spun umilitor despre Sf. Petru, așa mare era umiliința Principelui Apostolilor; în vreme ce Evangelia petrină a lui Marcu e cea mai generoasă dintre Evangeliile față de alți apostoli; totuși asemenea celorlalte, și ea îl scoate la iveală pe Petru ca pe capul și exponentul învățăcelilor“.

Despre celelalte Evangelii, Prof. Turner zice că: „Matei, Luca și Ioan sunt unanimi în a-și aduce aminte de vreo zicăciul precisă a Domnului, care să ridice pe Petru într-o poziție unică între și peste ceilalți Apostoli. Sf. Matei are poate cea mai impresionantă mărturisire, pasagiul dela cap. 16: „Și eu îți zic ție, că tu ești Petru (piatra) și pe piatra aceasta eu voi zidi Biserica mea, și porțile iadului nu o vor învinge-o pe ea“, sau în frază modernă: »Când tu, Petre vei fi mort, Biserica latemeiată pe tine va continua a trăi«. — »Nici un cuvânt nu putea fi mai umilitor decât acesta“, observă Turner.

Mărturisirile Evangeliilor. — „În cazurile particulare din Evangeliilor, e pururea Petru care dă directive. Când Domnul i-a adus în perplexitate pe toți, chiar și pe apostoli, cu învățătura sa despre prezența reală, despre care ne vorbește Sf. Ioan la cap VI, Petru este care aprobă descoperirea divină: „La cine ne vom duce, Doamne: Tu ai cuvintele vieții de veci“. Petru este cel care a făcut marea mărturisire: »Tu ești Hristos“, pentru care mărturisire, ca răsplătă, numai decât i-s'a promis: Pe piatra aceasta voi zidi Biserica mea. Petru este apostolul principal dela Schimbarea la față; numai cuvintele lui sunt amintite.

La spălarea picioarelor, care e primul rit bisericesc din întreaga istorie a Bisericii creștine, cuvintele lui singure sunt amintite după ale lui Isus Domnul. „După înviere, prima arătare se face lui Petru. Așa ne spune Sf. Pavel în epistola către Corinteni. Între Înălțare și Rusalii, Petru ia conducerea; din inițiativa lui Matia este ales în locul lui Iuda. Petru este orator în numele tuturorora în ziua de Rusalii. — Petru inițiază mișcarea de a face universală Biserica primind în ea și dintre păgânii netăiați împrejur în persoana lui Corneliu. Petru ține discursul principal în conciliul din Ierusalim, și prima bază a deciziunii primului conciliu al Bisericii creștine, după expresiunea Sf. Iacob, președintele aceluși consiliu, a fost aceasta: „Simon (Petru) a declarat“. Aceasta este o declarație extraordinară de importantă despre supremația lui Petru, deoarece Sf. Iacob și-a întemeiat judecata sa mai întâi pe »declarația« lui Petru și numai în locul al doilea pe Scriptură, adică pe Profeți. „În sfârșit Paul, cum scrie către Galateni, a făcut o vizită oficială lui Petru, de 14 zile, cea dintâi vizită *ad limina Petri*, amintită de istorie“.

»Dacă aș avea mai mult timp, aș putea cita pe episcopul (anglican) Ligtfoot de Durham, pe episcopul Wescott și pe doctorul Hort, iar în ce privește autenticitatea pasajului dela Matei, cu care a fost încredințată lui Petru marea însărcinare, aș putea cita pe episcopul Neadlam de Gloucester. De încheiere: numai un prejudețiu tenace ar putea nega că în Evangeliilor și în Faptele Apostolilor, Petru a fost, într-adevăr, Principele Apostolilor“.

Până aci cuvântul pastorului anglican. Limpezimea lui nu mai pretinde nici un comentariu.

Ortodoxii noștri, cari acum sunt frați de cruce cu Anglicanii, ar face bine să mediteze și ei asupra constatărilor de mai sus. E unul dintre ai lor cel care li-le propune. Dacă ar trage concluziile ce se impun cu o logică de fier, ar face un mare bine sufletelor lor, sufletelor păstoriților lor, și neamului nostru întreg. Iată

pentruce trebuie să ne rugăm an de an cu și mai mare căldură în decursul Octavei pomenite. Că vor răspunde cu grosolănie și batjocuri, n'are a face. Noi să ne arătăm că suntem creștini, că avem dragoste față de toți, voind a le face binele cel mai mare: punându-i pe calea mântuirii.

P. GHEORGHE FIREZA S. J.

INSEMNĂRI

Ce reprezintă azi catolicismul?

Fără deosebire de confesiune, lumea întreagă s'a plecat cu respect în fața sîriului lui Pius XI. Chiar și dușmanii ideologici ai catolicismului au recunoscut măreția idealului reprezentat cu extraordinară strălucire de adormitul Sfânt Părinte. Ar fi necesare volume întregi pentru a culege și numai pe cele mai caracteristice dintre declarațiile și mărturisirile omagiale făcute din acest trist prilej. Evident, nu putem face această încercare. Totuși, nu ne putem reține de a nu împărtăși cititorilor un articol de gazetă, care ni-se pare de însemnătate excepțională. Și anume, primul articol publicat, la 11 Februarie, în Nya Daligt Allehanda, un puternic cotidian conservator al „celelalte protestante țări din lume,” care este luterana Svedie. Atât prin cuprins, cât și prin locul de unde vine, el constituie un foarte important document al vremii în care trăim. — Iată ce scrie ziarul pomenit:)*

„Sfântul Părinte este într'adevăr mort“. 2) Ce ne privește, în definitiv, acest lucru pe noi, care suntem protestanți? — Vremile s'au schimbat. Altă dată, vestea aceasta ar fi fost primită în Suedia cu o ridicare diu umeri; acuma însă trezește în inima Svedezilor, creștini și necreștini, un sentiment puternic și plin de respect: sentimentul că lumea a devenit mai săracă. *Papa Pius XI*, Achille Ratti, n'a fost numai suveranul mai multor sute de milioane de catolici și cel de al 261-lea domnitor al unei dinastii care — în vreme ce ideologiile variaza, imperii se nasc și dispar, cuceritorii se prăbușesc unii peste alții ca un sbor de ulii răpitori, moravurile și felurile de gândire se schimbă — singură a dat exemplul continuității în marea urzeală a istoriei. Bătrânul Papă era tot atât de prudent, pe cât a fost de piu, înțelept și bun. În acest crepuscul de lume ce se întunecă tot mai tare, se putea conta pe acest suveran, cel mai înalt dintre toți, care știa spune cuvinte conciliante și blânde, care însă, atunci când se cerea, nu se temea să spună: „Indărăt,

*) Il traducem din revista „La Vie Intellectuelle,” 25—2—39.

2) Formula rituală cu care Cardinalul Cancelar (Camerlengo) constată oficial moartea Papei. — *N. Red.*

Satanol! Pius XI a știut arunca o punte nu numai peste șanțul care desparte pe creștinii de diferite confesiuni, ci și peste prăpastia care separă pe creștini de păgâni. Toți Apusenii cari nu adoră violența ca pe un fetiș se unesc în stima profundă, în respectul solemn pe care îl au pentru personalitatea și pentru acțiunea lui.

Astăzi, un Svedez creștin din Biserica de stat poate recunoaște fără încunjur că socoate *menținerea Bisericii catolice drept factorul cel mai important, pentru moment, al culturii creștine*. Acuma când un nou păgânism se revarsă peste lume, când cruzimea și brutalitatea triumfă pretutindenea, trebuie să fii orb deabinelea pentru a nu recunoaște că lupta Bisericii catolice împotriva barbariei apără deopotrivă și propria noastră libertate creștină.

De aceea, astăzi protestantul înțelege: „Acum e vorba și de tine“. Esențialul nu mai este, de astă dată, diferitele păreri privitoare la dogmele creștine. Solemn și calm, pur și plin de experiența vieții, mândru și smerit, bătrânul Papă propovăduia Evanghelia creștină. — Biserica catolică a avut, în epoca noastră, o serie întreagă de căpetenii remarcabile. Această tradiție pare a răsturna, într-o formă rară, teza altfel general admisă că lumea e cărmuită cu puțină înțelepciune. — Ce Papi! Ioachim Pecci numit Leon XIII, al cărui surâs blând și ironic a convertit pe esteții veacului XIX; Iosif Sarto numit Pius X, ca un sfânt și evlavios ca un copil; marele aristocrat Iacob della Chiesa, Benedict XV, ale cărui eforturi diplomatice în cursul războiului mondial n'au adus, de sigur, pacea și reconcilierea, care însă a fost recunoscut mai apoi, de către toți domnii războiului, ca singurul care a spus cuvintele adevărului și ale păcii; și acum de curând Achille Ratti, bibliotecarul erudit și prietenul entusiast al naturii care, în clipa revoluției lui Mussolini, a salvat crucea și conținutul ei pentru Italia și pentru lume. — Și ce serie de secretari de Stat! Rampolla, Merry del Val, Gasparri, Pacelli. — Se înșală însă cine pune accentul pe știința, experiența și finețta lor diplomatică: oricât de importante ar fi acestea, adevăratul accent cade pe atmosfera morală. Aceștia toți sunt oameni cari au renunțat la un cămin al lor, la fericirea lor, la câștig și la plăceri, oameni cari s'au supus unei discipline aspre și unei asceze severe pentru a face mărturisirea că ascultă de un Măiestru și de un Rege, în fața căruia mărturisirea tălharului pocăit are mai mare valoare decât orice altă faptă de pe lume.

Dar, măsurat cu măsură omenească, Pius XI e mare. El n'a spus o vorbă, n'a dat nici o directivă, n'a luat nici o singură deci-

siune care sã nu fi însemnat un câștig pentru Biserica lui Hristos. Mai clar decât alții, el a spus stãpânilor acestei lumi, adevãrul.

Existã un ideal, nu confesional ci pur uman, pe care l-a fixat Runeberg așã:

„Ca un rege îmi pare acest moșneag,
Acum, când i-se isprãvește vãleatul;
La ținta pelerinajului sãu
E atãt de biruitor, atãt de vrednic de invidiat“.

Se realizeazã rar acest ideal. — Au însã plinã valoare cuvintele lui pentru Pius XI. A purtat purpura; dacã însã n'ar fi avut-o, iți venia sã spui cã ar fi meritat-o.“

Fãrã nici un comentariu din partea noastrã (ap).

#

Presa Grecilor uniți

Sunt puțini la numãr Grecii uniți de astãzi — cam 60.000 de suflete — și firește cã erau și mai puțini cu 60 de ani în urmã (cam 25.000). Cu toate acestea acum șase decenii unitul Nicolae Calavassy, tatã al actualului episcop al uniților din Grecia, Preasf. George Calavassy, s'a încumetat sã scoatã gazeta sãptãmãnalã *Anatoli* (Rãsãritul) la Syra luptând cu mii de greutateți, dar susținându-o și așã cu cinste și bãrbãție 17 ani, cãt și-a meritat numele de Louis Vuelliot al Grecilor uniți. A încetat în 1897, când tânãrul sãu director — George Calavassy — a intrat în colegiul grec „Sf. Atanasie“ din Roma, pentru studii teologice.

Mãnunchiul de Greci uniți a avut și are și alte publicații. Așã Ioan Mamos scoate, în 1895, în Athena, revista științificã *Harmonia* ce și-a menținut mereu, vreme de mai bine de douã decenii, prestigiul de foarte valoroasã publicație. De numele preotului Lazar Durazzo din Syra e legatã redactarea cuminte a revistei *Christianiki Anatoli* (Rãsãritul Crăștin), iar de al sirioteului Petru Ștefanu al ziarului *Aughi* (Aurora) condus, dupã moartea întemeietorului, de fiii sãi Mihail și Pius, pânã astãzi când are 40 de ani de apostolie a slovelor. Iezuiții din capitala Cicladelor tipãresc, începând cu a. 1900, o revistã de pietate, *Anghelieforos*, (Crainicul Sf. Inimi) pe seama Grecilor uniți. Bãrbatul de curai, de științã și de condeiu Fr. Salakas redacteazã, din 1902, la Constantinopol, revista *Katholiki Epitheorisis* ce iasã de 2 ori la lunã și prezintã interes și pentru cercurile ortodoxe. C. Bastias și B. Melatakis scot, la Athena, dela 1927 încoace, revista filologicã *Ellinika Grammata*, foarte apreciatã de pricepãtori. Cea mai cetitã publicație a Grecilor uniți este sãptãmãnalul *Katholiki*, care a vãzut lumina tipãrului în 1928,

grație stăruințelor și cheltuielilor Prsf. George Calavassy, episcopul grec unit din Athena. E celit și de disidenți nu numai de uniți, și a avut rol însemnat în lupta de apărare ce au purtat-o uniții din Grecia împotriva uneltirilor mitropolitului neunit Papadopulos al Athenei secundat și de guvernul grec din 1930. — Alte publicații grecești unite: *Christianiki Estia* (Căminul Creștin) ce apare la Stambul, lunar, sub îngrijirea Preasf. Dionisie Varuchas, ierarhul uniților din Turcia și *Elliniki Estia*, scris și scos la Lyon, în Franța, de păr. Doroteiu Calavassy, preotul coloniei grecești unite de acolo.

Fiu de ziarist și iscusit mânăitor al condeiului și el însuși, Preasf. G. Calavassy al Athenei a înființat, de prasniciul sf. Dumitru din 1930, în capitala Greciei, un Oficiu al Presei Bune (Grafion tu Calu Typu), care și-a câștigat deja merite deosebite pentru răspândirea tipăriturii bune. La activul acestui oficiu inimos se află deja aproape 50 de lucrări respectabile, originale ori traduse, și cu pricepere răspândite. Mult pot puțini buni împreună! (dn).

*

Patronul vânătorilor

Revista de vânătoare *Carpații*, întemeiată și condusă cu pasionată pricepere de către d. *Dr. Ionel Pop*, fostul juriconsult al mitropoliei Blajului, este cunoscută în cercuri largi. O citesc cu plăcere nu numai închinătorii Diane de demult, ci și alții mulți cari numai în gând, la masa de scris, își permit nimrodiane aventuri cu mistreții și cu cerbii munților noștri. Fiindcă e scrisă frumos și apare în condițiuni tehnice ireproșabile. Face cinste, în toată privința, Ardealului nostru.

Ceeace place însă în chip deosebit nevânătorilor și ceeace ne încântă și pe noi, este altceva. Este tendința susținută a revistei de a nu zăbovi la partea materială, tehnică a acestui sport care, redus la simplu meșteșug de a ucide animalele nevinovate, este o adevărată barbarie; ci de a ridica mereu privirile spre înălțimi, de a căuta frumosul și de a ști admira tainele firii. Se vedește limpede această linie și spiritul întreg al revistei într'un frumos articol prim, semnat de însuși directorul ei, în nr-ul din 15 Dec. 1938, sub titlul „Patronul nostru“. Pledează în el pentru instituirea unei „zile de sărbătoare a vânătorilor din această Țară românească a noastră; o sărbătoare cu rânduiala ei în ziua de pomenire a *Patronului vânătorilor români*“. Gândul acesta nu s'a ivit întâmplător. Ci la spatele lui stau multe vorbe și multe sfaturi pe care le-a avut autorul mai ales cu pasionatul pescar și vânător care este maestrul Sadoveanu — „căruia eu îi voi pune deasupra genului alte

însușiri: bunătatea și înțelepciunea“. — „Acele sfaturi — ne asigură autorul — prea puțin au fost stropite cu povestiri de întâmplări minunate, pe care le vom fi pățit și noi, în viața noastră de vânători și pescari. Ci mai cu dinadinsul luam firul vreuneia din minunile ieșite din mână Alcătuitorului-a-toate, sau pe cel al misterioaselor firi ale vietăților; ajungeam să țesem brâne, care ne legau pe noi, oamenii trecători, foarte strâns de vecinicia Puterilor fără de fine — și în aceeași vreme să ridice până la noi, în căldura dragostei noastre pe acele umile vietăți, cărora omul s'a obișnuit să le tăgăduiască binecuvântarea scânteei Dumnezezești, care a dat viață și legi de viață, tuturor... Astfel, vânătoarea găsea adevărata ei față. Nici prilej de pierdere de vreme, nici potolirea unei moștenite sete de sânge, nici pretext de mese prelungite în belșugul pleselor și în aburul dulce al vinului, — ci ceva care ne apropia de natură și de o lume misterioasă, pe care o căutam, în care »veacurile se tolesc în clipe«, în care cerboanca își coboară capul, ca să o poată mângăia fratele ei, lupul, lingându-i ochii somnoroși. — Din aceste popasuri, răslețite în întindere de mulți ani, s'a închiegat gândul unei frății a vânătorilor, împreunați prin tot ce este frumos și nobil în această pasiune a noastră, prin ceeace coboară cerul pe pământ și înalță glia în albaștrimi: bunătatea și dragostea. Să se creeze între breslașii adevărați ai acestei indeletniciri o legătură mai presus de cea reprezentată prin societățile de vânătoare, cu cotizații, statute și președinți... una în care partea spirituală să precumpănească.“ — Ar fi binevenite în acest scop anume sărbători, cum ar fi cea pomenită: a Patronului vânătorilor români.

Dar cine să fie acest Patron ceresc? — Biblicul vânător Nimrod e prea departe de noi. Nu mai credem în feciorelnica Artemis sau Diana a strămoșilor păgâni. Este însă *sf. Hubertus*, cinstit de veacuri de către vânătorii creștini din larga lume. Nici el însă nu poate fi patronul vânătorilor noștri. Fiindcă sfântul episcop dela Maastricht, apoi Liège, săvârșit în anul 727, n'a avut nici în clinică în mănec cu arta vânătoarească. Mult mai târziu și fără nici o dreptate s'a legat de numele lui o legendă străveche, care în realitate era a altuia. Și anume, legenda vieții sfântului *Placidus* (Placidus), cu numele creștin *Eustatie*, vrednic oștean al lui Tit, mare comandant al lui Traian și martir al dreptei credințe în vremea tiranului Adrian, prăznuirea căruia se face în fiecare an la 20 Septembrie. Acest Eustatiu-Plachida a fost într'adevăr vânător. În minunate rânduri maestrul Sadoveanu îi zugrăvește viața, într'o scrisoare publicată în același articol. — Bun la suflet și drept. De aceea a meritat darul credinței adevărate, la care l-a povățuit mila

Domnului tocmai la o vânătoare. Urmărind el, adeva, un cerb de toată frumuseța, sălbătăciunea s'a suit într'un ȝanc și s'a întors cu privirea spre el. Când însă Eustatie a încordat arcu, a văzut cu uimire mare între coarnele cerbului o cruce încununată de lumină cerească și pe cruce chipul răstignit al Mântuitorului. Oprindu-se, încremenit, a auzit glas ceresc, care l-a trimis, ca odinioară pe sf. Pavel, la preotul creștin, să se boteze. Ceeace a și făcut, cu toată familia sa. A trăit apoi, trecând prin grele încercări ca dreptul Iov și răsplătit tot ca el, până ce a dobândit cununa mucenieiei, împreună cu toți ai săi. — Această străveche legendă i-a fost atribuită mai târziu, în apus, sf-lui Hubertus, târziu după moartea lui. În temeiul ei a fost el proclamat patron al vânătorilor. — Așa că, fără vina lui, sf. Hubertus uzurpă un loc care se cuvine pe bună dreptate altuia.

Suntem și noi întru totul de această părere. Trebuie să se facă dreptate, mai ales dacă e vorba de sfinți. Iar pe bună dreptate, mărturisită și de toți biografiile apuseni ai sf-lui Hubertus — rolul de patron al vânătoarei se cade sf-lui mucenic Eustatie-Plachida, cum a și fost socotit mai înainte vreme. Ii vom da această cinste cu atât mai bucuroși, că el a fost și căpitan de oaste al lui Traian și poate va fi călcat vreodată și acest pământ al Daciei Fericite. De aceea dorim să isbândească frumosul gând tălmăcit de maestrul Sadoveanu și d. Ionel Pop. (ap.)

*

Insemnări vechi.

În dosul cărții Sf. Evanghelii (tipărite sub Episc. Bob), afiătoare în posesiunea Bisericii noastre din Hunedoara, se găsește următoarea însemnare făcută în anul 1855 de protopopul Hunedorii Ioan Fodor:

„Subscrisulu Parochu și Protopopu pentru Eterna Memoria face și lasă cunoscutu pō viitoriu întru acesta Santa Carte, (: Santa, și Dumnedieiasca Evangelie numită:) tuturor Urmatorilor, carii voru ave de a lege (: ceti:) cuventulu Salvatoriului Nostru Domnu Isus Christosu scrisu întru acesta Evangelie, cumca la Anulu 1855 în 14 Octomvre calindariu vechiu pela a 2-a ora după amedia di au sositu aici în Hunedora viindu prin Tiara Hatiegului de catra Logosiu Eminentia Sa Domnulu Viale Préla Nunciulu Apostolicu din Viena ca tramisu de Pre Santia Sa Patriarchu! Romei și a tota Lumea Catholica Piu a 9-lea la Instalarea Esellenției Sale noului ales și denumit de Majestatea Sa demnul de Eterna Memoria Imperatoriulu Austriei Franciscu Iosef 1-iu, adeva a Pre-Luminatului Domnu Ale-

sandru Sterka Solutiu de Kerpenis Mitropolitu a Albei-Iulii, insocitu fiindu Eminentia Sa cu acea ocasiune a trecerei, și mergerei Sale la Blasiu de Multi alesi și Predemni barbati, adeca de catra Esellentiile Sale Basiliu Erdeli Episcopulu Urbei Mari G. Catholicu din Ungaria, și Ludovicu Hainald Episcopu Rom: Cath: din Transilvania și Illustritatile Sale noii alesi episcopi Alesandru Doctoru Dobra a a Logosiului, și Joanne Alexi a Gherlei, fiindu lenga acesti Pre Straluciti barbati și alti Canonici și Protopopi din Ungaria, și Banatu — apoi dupa sosirea Eminentiei Sale aici în capetul Opidului asteptandulu Poporulu G. Unitu, cu Popore din tote confesiunile veni în S. Beserica G. Unită seu Catholica a Hunedorei, unde ingenunchindu înainte S. Altariu au înaltiatu rugatiuni ferbinti catra Ddeu, și la demandarea Eminentiei Sale Esellentia Sa D. Eppu al Urbei Mari în limba materna au cuventatu o cuventare forte formosa catra tatu Publiculu adunatu în S. Beserica aratandu scopulu pentru care au venitu în partile aceste Eminentia Sa, — de unde după finitul acestei cuvântări, Eminentia Sa iară au încredintiatu acestui Pre Demnu Eppu, catu iara în limba materna se spuie multiemita din partea Eminentiei Sale la totu Publiculu, asia cu bucurie mare esindu din S. Beserica G. Unită, au mersu și la cea Rom: Catholica unde asemenea ingenunchindu ieara au înaltiatu rugat'uni către Atotputintele Ddeu, de aici nemai standu nicairi au calatoritu catra Orastie, unde asteptandulu totu Opidulu Protopopulu Locului Papp Ilies cu toti Preotii cu Popnrulu Unitu și alte Popore de osebite confesiuni și totu feliu de Officiali, fiind din Blasiu și doi Predemni Canonici Reverendissimi DD. Basiliu Ratz Prepositu și Stefan Boer, ca tramisi spre întimplinarea Eminentiei Sale de catra Esellentia sa D. Metropolitu, pela 5-a ore dupa amedia di au sositu și au venitu în Curia Conventului Paerntiloru Franciscani unde descindu din calesca sa, fiindu și eu subscrisulu de facia și standu cu toții în trunu rendu frumosu, m'am invrednicitu și eu ai seruta S. Drepta, precum și ceialti Frati Protopopi și Preoti, carii au fostu acolo, asia intrandu în S. Beserica a Rom: Catholiciloru, și ingenunchindu la S. Altariu sau rugatu ferbinte, — și esindu din S. Beserica au mersu în Tractulu de susu a Reședinței Parentilor Franciscani, unde apoi Reverendissimulu D. Canonicu și Prepositu Basiliu Ratz iau cuventatu în limba Latina o cuventare frumoasă — la care Eminentia Sa iara în limba latina iau respunsu; multiemindu tuturoru și la întregu Publiculu de onorea ce isa facutu. Asia au fostu trecerea și întimplinarea Eminentiei Sale prin aceste locuri. — Din Orastie au calatoritu catra Alba-Carolina, si de acolo la Blasiu unde dela 4-a ore dupa

amiada di ajungendu in 16 a lunii Octobree 1855 fu intimpinatu cu o nespusa solemnitate. Tote acestea ca acela, care la tote am fostu de facia, am scrisu aici spre eterna memoria.

Hunedora, in 14 Octomvrie 1855.

Ioanne Fodor

Parochu și Protopopu Hunedorei
si s. Scaunu Consistorialu Assessoru

Am transcris, pre cât ne-a fost în putință cu ortografia originală, aceste însemnări de însemnătate istorică, și le dăm publicității, ca să se vadă în amănunte o parte din intinerarul Nuntialui Papal Viale Prela in drum spre Blaj pentru instalarea mitropolitului Șuluțiu.

Pr. VIRGIL POP

C R O N I C I

An nou

Viitorul e învăluit în taină. Vrem să credem și să sperăm că va fi bine. Nu ne facem însă iluzii deșarte. Deocamdată zărilor rămân întunecate. Sbucliumul general nu s'a liniștit; vrășmășiile cresc, deodată și paralel cu înspăimântătoarea cursă a înarmărilor. Cele mai negre griji sunt îndreptățite, fiindcă primejdia cea mai mare dintr- toate ne pândește încă.

Totuși, în mijlocul furtunii și întunerecului, „Cultura Creștină” merge înainte. Pleacă la o nouă postate de drum. Își dă seama de greutate și e hotărâtă să le biruiască.

Are încredere în viitor. Îl știe — cum spunea frumos marele Pius XI — „în mâni bune”, în mâinile Părintelui ceresc. — Și se simte datoare, acum mai mult decât oricând, să răspândească în sufletul neamului aceeași liniște a credinței, singurul teren solid care a rămas nesdruncinat de involburarea generală. Astăzi mai ales, când mințile se zăpăcesc de fumul atâtor rătăcirii sclipitoare, e necesară lumina adevărului, care sin-

gură ne poate călăuzi la liman drept. Iar pentru bieteale inimi chinuite de griji și de spaime, pacea credinței este singurul balsam liniștitor.

Cerem deci, și pe mai departe, sprijinul și dragostea cititorilor. Li asigurăm că din partea sa, „Cultura Creștină” va face tot ce se poate pentru ca să corespundă dorințelor și așteptărilor. Să-și facă însă și ei, cititorii, întreaga datorie. Nu numai pe aceea de abonați, plătind cu anticipație taxa abonamentului; ci și pe aceea de prieteni și împreună-muncitori pentru cauza mare în slujba căreia trebuie să stăm cu toții. De dragul idealului comun, se vor sili să răspândească revista, arătându-o prietenilor și cunoscuților și căutând mereu abonați noi. — Pe deasupra, nu vor uita să-și arate direcțiunii noastre toate dorințele ce le au privitor la revistă: îmbunătățiri ce cred că ar fi necesare ori folositoare; chestiuni cari ar dori să le vadă tratate și lămurite; întrebări la care ar dori să aibă un răspuns.

Făcând așa, vor asigura nu numai existența revistei, ci vor contribui și

la îmbunătățirea condițiilor ei de apariție redacționale și tehnice.

Cu această rugare și cu aceste gânduri începe noul an de muncă.

„CULTURA CREȘTINĂ“

Cuvântul Americii

Lumea e mică. Oricât națiunile se îngrădesc în autarkii strâmte și îngâmfate, solidaritatea popoarelor e o realitate care frânge toate teoriile. Nimeni nu se mai poate izola. Nimănul nu-i mai poate fi indiferent ceea ce se întâmplă la vecinul. Dacă arde casa lui, e în primejdie și a mea. Chiar și dacă ne desparte un ocean fără hotar, cum e cazul cu arțăgoasa Europa căreia îi dă lecții de calm și spirit pașnic eleva ei, America. Și nu lecții platonice numai. Ci unele sprijinite și ele pe toate mijloacele „pedagogice“ cu care se amuză acum „civilizația albă“: armele cele mai grozave și cele mai moderne.

Se înarmează cu iuteală și în proporții cu adevărat americane și S. U. Nu numai din simplu umanitarism, spre a salva de prăbușire Europa. Ci fiindcă se știe, că o catastrofă aici la noi, ar avea urmări incalculabile și dincolo de ocean. Ar distruge și acolo valorile fundamentale pe care s-a clădit lumea nouă. În mesajul ad. esat congresului, la începutul lui Ianuarie, spre a justifica datoria Americii de a păși la o politică de o hotărârită înarmare morală și materială, președintele *Roosevelt* a tălcuit acest adevăr în cuvinte care merită să fie reținute (după „Osservatore Romano“ din 7-I-39).

Plecând dela constatarea că pacea nu e asigurată, ci dimpotrivă, pretutindeni sunt războaie și înarmări și amenințări, pe teren economic și militar deopotrivă, președintele continuă: „Furtunile din afară amenință direct trei instituțiuni indispensabile americanilor, azi ca și totdeauna. Întâia e *religia*; care e și izvorul celorlalte două: *democrația și bunacredința internațională*. Religia, propovăduind omului raporturile lui cu Dumnezeu, dă individului un sens înalt

al propriei sale demnități și îl învață să se respecte pe sine însuși, respectându-și vecinii. Democrația, practicarea autoguvernării, e un pact între oameni liberi, pentru a respecta drepturile și libertățile semenilor lor. Bunacredința internațională, soră a democrației, isvoarește din voința națiunilor de oameni civilizați de a respecta drepturile și libertățile altor națiuni de oameni. Într-o civilizație modernă toate trei: religia, democrația și bunacredința internațională, se completează imprumutat. Acolo unde a fost atacată libertatea religiunii, atacul a venit din isvoare opuse democrației. Acolo unde a fost gătită democrația, a dispărut spiritul adevăratei religii. Iar acolo unde a dispărut religia și democrația, interesele particulare și forța au luat locul bunei credințe și cumințeniei în afacerile internaționale. O orânduire a societății care împinge pe ultimul plan religia, democrația și bunacredința dintre națiuni, nu poate corespunde idealurilor Principelui Păcii. Statele Unite resping o astfel de orânduire și rămân credincioase vechilor lor principii.“

Pe cât de clar, pe atât de adânc. Și umilitor pentru Europa (a).

Seminariștii de veghe

Moartea Papii *Pius XI* a preljit lumii, între atâtea altele, și un tablou viu, cu o înălțătoare semnificație morală. Lângă sicriul cu rămășițele pământești ale Supremului Pontifice trecut cu sufletul într-o lume mai bună, stăteau de strajă, cu rândul, seminariști din toate coligiile de străini veniți la școalele de teologie ale Cetății veșnice. Și erau printre ei reprezentanți ai tuturor raseilor omenești.

Semnificația morală a acestei demonstrații tăcute, relevantă și de presă, nu scapă nimănui. Evidențiază doar atât de bine unitatea spirituală a acestui tineret de culoare albă, neagră ori galbenă; tineret însuflețit de aceeași iubire și de același ideal: dumnezeescul

sacerdoțiu al lui Hristos. Cum scria „Osservatore Romano” cu acel prilej:

„Cel mai curat tineret al lumii a stat de veghe lângă defunctul Papă; tineret răsărit sub toate latitudinile globului și întrunit în centrul care-i al tuturor, din toată lumea. A fost aceasta o afecțuoasă și pitorească alternanță de persoane, de limbi, de rituri, de vestimente liturgice. Dar ceea ce era unic pentru toți, era rugăciunea, credința, inima”. — Minune, care numai în cătrele Bisericii Romane se poate înfăptui cu adevărat. (n)!

Titluri de glorie

Mulțimea evenimentelor senzationale ce se succed cu rapiditate amețitoare în toate părțile lumii, au abătut atenția opiniei publice mondiale de la mukenia bisericii catolice din Mexico. Deși catolicismul se dovedește și aici a fi aceeași forță imensă și sfântă care stie lupta cu eroism fără pereche pentru adevărul și dreptul lui Hristos și a conștiinței creștine. Mireni și bisericani, bărbați și femei, băieți și copile au resistat eroic tuturor sălciciilor și atrocităților la cari au fost supuși de satrapii dela putere cu gândul de a-îsurpe de Biserică și de a-le smulge și ucide credința din inimi. Dar câtă lume știe aceasta?

Câtă lume știe, bună oară, că din cele patru mii de preoți mexicani, asupra capului cărora s'a deslănțuit toată furia francmasoneriei aliată cu bolșevismul apucat la cărma statului, numai cinci au fost slabi de înger și au părăsit steagul Domnului? Și câtoro le este cunoscută admirabila figură de sfântă mučeníță a tinerei dascălițe Maria Luz, care va rămânea o glorie nepieritoare a Bisericii mexicane, cea scăldată în vremile din urmă în atâtea lacrimi și sânge? Voise, în r'o vreme, să îmbrace vălul de mireasă a lui Hristos. Dar nu i-s'a dat voie. Și atunci scrie cuvintele profetice: „Am, totuși, nădejdea că dorințele mele se vor împlini; mă voi jertfi pentru Hrist

Mântuitorul”. Ceeace s'a întâmplat în 1934 la Cocoyan (localitatea nasterii sale). Auzind într-una din zile că bolșevicii vreau să deie foc bisericii, se îmbracă în hainele sale cele mai frumoase — vorba ei către sora-sa: „Se cade să fim și ca exterior cât se poate mai bine, când mergem să apărăm pe Hristos-Regele” — și le-o fa înainte. N'a așteptat mult și hoarda de tăciunari și asasini a sosit și ea, urlând și înjurând înflorător. „Trăiască Regele Hristos” a strigat la auzul blasfemiilor, eroina Crucii. Dar n'a sfârșit cuvântul, și un glont ce a nimerit-o în inimă, i-a răpus zilele.

Și ca Maria Luz au purces și au pățimit și alții multi-mulți. Dar, cu neînsemnate abateri, nu s'au plecat răului. Și, după ecatombe de victime, toate semnele arată că se apropie de biruinta finală. Multe biserici s'au redeschis și se slujește în ele din nou, oricât scriesnc din dinti dusmanii credinței. Multimile înconjură altarele, se roagă, se apropie de Sf. Taine, cinstesc, nelufricate, pe Hristos și Maica lui. La ultimul pelerinaj ce s'a făcut la Guadalupe — o localitate micuță, cu o biserică impozantă, ridicată în cinstea Preacuratei care s'ar fi arătat aci, în 1531, unui țaran indian, cu numele Juan Diego — au participat peste 100 000 credincioși, cei mai mulți (mai cu seamă indienii) veniți pe jos, din depărtări de zeci și sute de km. Firește că spre cea mai mare consternare a celor ce văd că zădarnice au fost, sunt și vor fi orice samovolnicii împotriva celor ce înțeleg să mărturisească oricând pe Hristos și să moară pentru El. (n).

Impărăția Domnului în creștere

După informațiile agenției Fides, în decursul anului 1938, Congregația de Propaganda Fide și-a înmulțit circumscriptiile eclesiastice, în teritoriile misionare ce atârnă de ea, cu încă zece: o eparhie, trei vicariate apostolice și oșase prefecturi apostolice. Nouele vica-

riate apostolice din Indochina și China, precum și eparhia de Trichinopoly din India, au fost încredințate clerului băștinăș, ridicându-se printr'asta la 38 numărul circumscriptiilor bisericești date în seama clerului indigen.

Tot anul trecut aceeaș Congregație a numit 1 delegat apostolic, 10 episcopi, 19 vicari apostolici, 21 prefeți apostolici, 4 administratori apostolici și 1 episcop coadjutor. Anoi: directori naționali pentru Operele Pontif. de Răspândirea Credinței, respectiv Opera S. Petru, și președinți naționali pentru Uniunea Misionară a Clerului în România, Peru și Noua Zelandă.

Executându-se motu-proprio »Sancta Dei Ecclesia« din 25 Martie 1938, au încetat de a mai aparține Congregației de Propaganda Fide și au fost trecute sub jurisdicția Congregației pentru Biserica Orientală 19 circumscriptii eclesiastice din Orient și, cu 1 Iunie 1939, se va face acelaș lucru cu cele de Bagdad, Aleppo și Ispahan. — Cu totul Biserica Domnului are în lungul și latul lumii, în teritoriile misionare, 526 districte bisericești (patriarhate, arhiepiscopii, episcopii, vicariate apostolice, administratori, etc.). Dintre acestea 208 au fost create din 12 Febr. 1922, până în 31 Decemvrie 1938. Adecă pe vremea supremului pontificat a celui ce a fost Papa Pius XI. (n).

La unirea bisericilor

După cum încreștează revista polonă *Oriens* (Ian. 1939), de mai mulți ani se fac la *Wilna* (în Polonia) conferințe despre unirea bisericilor. Reprezentanții bisericii catolice și ai celei ortodoxe vorbesc acolo în liniște și obiectiv despre deosebirile între creștinătatea catolică și cea ortodoxă, despre cauzele cari au adus desbinarea și despre posibilitatea refacerii unirii. Deunăzi s'a primit ca rezultat al conferințelor constatarea următoare:

Desbinarea bisericilor s'a întâmplat, fiindcă inimile pe nesimțite pierduseră iubirea împrumutată și simțul unității.

Desbinarea lumii creștinești nu poate fi împăcată cu voința lui Hristos Domnului nostru. Pentru NE-creștinii ea este sminteală, care îngreunează foarte mult apropierea lor de Hristos.

Unirea bisericilor este prin urmare și o cerință a iubirii aproapelui, pentru care fiecare creștin poate și trebuie să conlucre. Spre acel scop trebuie să ne cunoaștem între noi, ca să înlăturăm prejudecățile seculare. Din trecut trebuie să învățăm, să nu repetăm greșelile urei confesionale. Dar nu voim a cunoaște numai ceea ce ne desparte, ci mai mult ceea ce ne unește și voim să băgăm de seamă mai mult de substanța și de conținutul credinței, decât de formele exterioare (tw).

Drama palestiniană

Pe »Pământul Sfânt« nu-i pace. Dimpotrivă, lupta dintre Evrei și Arabi este tot mai înverșunată și ia forme tot mai îngrijorătoare. Toate încercările de mediațiune au fost zadarnice și toate savantele proiecte de împărțire a pământului între cele două neamuri au căzut. Nu se știe ce rezultate va avea conferința reprezentanților celor două tabere care se ține în aceste zile la Londra, sub îndrumarea guvernului britanic. Se pare că nici de această încercare nu se pot lega nădejdi prea mari.

Merită însă toată atențiunea intervenția făcută în această chestiune de reprezentanții confesiunilor creștine. În cadrele lui »Royal Empire Society«, ei au constituit un »Front creștin pentru pacea și armonia din Palestina«. Aici, în fața căpeteniilor tuturor credințelor, a vorbit Card. *Hinsley*, afirmând categoric drepturile Arabilor asupra pământului în litigiu. La întrebarea dacă se poate spera o pace apropiată în Palestina, Cardinalul a răspuns — ne informează »Schönere Zukunft« (15. I. 39) — că orice s'ar întâmpla, el va propovădui totdeauna evanghelia bunului samarinean, care n'a întrebat de neamul celui rănit, ci i-a dat toată îngrijirea de care avea nevoie. De aceea are o mare sim-

patie pentru Arabii din Palestina. Știe că cei 40-50,000 de Arabi creștini cari stau în legătură de credință cu Roma au suferit foarte mult și fără, nici un motiv. După legea prescripțiunii, țara e a lor. Ei au, în consecință, pe bună dreptate sentimentul că sunt jăfuiți văzând că țara lor se dă altora. — În toate tratatele internaționale s'a fixat principiul că suprema normă călăuzitoare pentru puterile mandatare trebuie să fie binele poporului pus sub mandat. Englezii în Palestina trebuie să lucreze în spiritul acestei legi. — În acelaș sens au vorbit și reprezentanții celorlalte culte: președintele consiliului bisericilor libere, episcopul anglican de Stepney și episcopul ortodox Germanos. S'a făcut, de toți împreună, și un memoriu adresat primului-ministru și ministrului coloniilor, cerându-se pacificarea Palestinei pe temeiul dreptății creștine. (a).

Apostolie printre Ruși

Năpasta bolșevică a împânzit lumea cu fugari și surghiuniți Ruși. Mulți dintre aceștia venind în atingere cu lumea catolică, după ce au cunoscut-o cum este aieva, nu, cum le-a fost prezentată de oameni cu prejudeții ori pătimiși, i-au îmbrățișat crezul, păstrindu-și ritul. Și pentru ca opera aceasta de luminare și împăcare să poată fi continuată pe scară cât mai întinsă, cuprinzând mâine-poi-mâine, cu ajutorul lui Dumnezeu, chiar toată Rusia scăpată din robia roșilor, s'au deschis și așezăminte religioase-teologice anume cu menirea de a crește apostolii de mâine. Așa-i „Russicum“-ul din Roma, așa-i seminarul din Lyon, așa-i noul colegiu slavo-bizantin unit din Shanghai pentru care s'au și câștigat deja 50 de tineri Ruși.

În fruntea acestui institut a fost pus pâr. *Frederic Wilcock S. I.* preot englez hirotonit după rânduială slavo-bizantină. Energic, inteligent, plin de zel pentru cauza Domnului și cunoscând de visu realitățile ruse, e nădejde că apostolia sa și a ucenicilor

va fi dintre cele mai binecuvântate. Proba focului prin care a trecut poporul rus a lămurit mult sufletul acestui popor, l-a făcut mai înțelegător și mai primitor de bine ca oricând în lungul vieții sale istorice. Care împrejurare va înlesni și ea mult pătrunderea adevăratei lumini a lui Hristos în inimile acelor mulțimi martirizate.

Despre apostolia ce o desfășură acum în Sovietia preoți, călugări și călăgărițe catolice, P. Wilcock a spus într-o cuvântare rostită în Noemvrie trecut la Charlton - cum - Hardy (Anglia) lucruri ce te poartă cu mintea la veacurile prime ale creștinismului. Slujile lui Hristos caută și găsesc modalități de a se furișa noaptea din temnițe și din lagărele de concentrare pentru ca să slujască sf. liturghie în colțuri ferite de ochi vrășmaș. Așa unui celebrează sf. liturghie în scorburi de arbori, alții în câte o chiliuță întunecoasă de mansardă, folosindu-se de te mlri ce lada în loc de altar. Sf. Părinte, informat asupra situației, firește că l-a deslegat de datorița de a slugi în odăjdii ori de a avea neapărat vasele sacre recerute de tipicul bisericesc pentru stări normale. Sf. cuminicătură e dusă uneori deținuților de călugărițe cari fac pe infirmierele și cari au isbntit să introducă Sf. Specii, unde erau dorite, în cutii de leacuri.. Spovedania și-o fac bunii creștini în vremea recreației, când ies prin curte la plimbare și când au de grijă să fie cât mai aproape de preot.

De sine înțeles că e cumplit de grea viața alor noștri din temnițe și lagăre de concentrare, dar cu toții: episcopi, preoți, călugări și călăgărițe cari scapă cumva din acele lăcașe ale suferinței pentru Hristos, mărturisesc (după spusa pâr. Wilcock) că dâșii acolo au petrecut cele mai frumoase ceasuri ale vieții lor. Semirariile și colegiile unite cari sunt pe cale a se mai ridica pentru viitorul cler rus unit o să completeze și încoroneze opera la desăvârșirea căreia se lucrează de pe acum cu atâta suflet. (n).

Biserica „Sfântului Mormânt” în primejdie

Am scris și anul trecut că cel mai venerabil monument al creștinătății, biserica ridicată deasupra mormântului Mântuitorului nostru, stă să se năruie. La începutul anului trecut, un raport al P. Vincent către „Academie des inscriptions et de belles-lettres” din Paris a atras atențiunea asupra catastrofei care se apropie. Cu toată alarma ce s'a produs în țările creștine, nu s'a făcut nimic hotărîtor pentru salvarea venerabilei basilici. În Martie 1938 situația devenise atât de îngrijorătoare, încât autoritățile britanice au închis biserica și au adus cu aeroplanul un arhitect specialist dela Londra spre a lua măsuri urgente de evitare a prăbușirii.

În curând însă totul a rămas ca mai înainte. Sub amenințarea pericolului imediat, comunitățile creștine stăpâne peste biserică au început tratative și au ajuns la oare care acorduri. S'au făcut noi planuri de restaurare. De făcut însă nu s'a făcut nimic. — În Anglia și în alte țări s'au format diverse comisiuni și comitete de inițiativă, cari au făcut apelul la dărnicia publică. Unele din ele, cele mai îndrăznețe, voiau o clădire cu totul nouă, măreață și modernă, în locul străvechei basilici care nu mai corespunde din nici un punct de vedere. — Mai departe însă nu s'a ajuns.

Acuma de curând, în „Revue catholique des idées et des faites” (6-1-39), profesorul dela universitatea din Louvain Gonzague Ruyckmans face un nou apel la întreaga creștinătate să nu lase, măcar acum în ceasul ultim, să se năruie marele monument. Cu intervenție grabnică și cu mijloace materiale suficiente s'ar mai putea salva încă. Firește, nu prin cârpeli. Ci numai dacă s'ar restaura radical și i-s'ar da iarăși toată vechea ei strălucire. — Cu drept cuvânt învățatul profesor se ridică împotriva celor cari cer o clădire nouă, modernă. Este de perfect acord cu P. Vincent,

cu ale cărui cuvinte își încheie apelul: „Un lucru este limpede: Trebuie salvat neapărat acest monument care, în ciuda tuturor intemperțiilor și profanărilor, mai stă încă. Dar pentru a-l salva, trebuie refăcut în frumuseța lui originală. Să nu se încerce a se ridica în locul lui o clădire cu totul nouă, cum de bunăseamă ar ști clădi măestrîi arhitecți ai zilelor noastre. În felul acesta însă în loc să se vină în ajutorul unei zidiri cu totul venerabile, care a durat atâtea veacuri spre a servi de mărturie vie tuturor, nu s'ar face alta decât i-s'ar desăvârși ruina”.

Așa simte orice suflet de creștin. (a).

„Dumineca Presei”

Din înaltă și înțeleaptă rânduială, Dumineca a treia din Paresemi trebuie să fie stăpînită de marea problemă a presei noastre. Să se facă rugăciuni în biserică pentru norocoasa deslegare a ei și să fie pregătiți credincioșii pentru înțelegerea și acțiunea trebuitoare.

Printr'o hotărîre a conferinței episcoposti din 9 Iunie 1938, tot pe această Duminecă a fost trecută și *colecta pentru Agru*, care în trecut se făcea la Sf. Nicolae (6 Decembrie). Nu cunoaștem motivele acestei rînduiei. Ele există însă de bună seamă. Ni se pare și nouă norocoasă ideea de a „apropia cele două acțiuni: presa și Agru, dat fiind că unul din principalele obiective ale „Acțiunii catolice” este tocmai stăruința pentru scoaterea din circulație a tipăriturilor rele și înlocuirea lor cu presă bună. Țintă care astăzi, când duhul rău stăpânește tiparnițele și revărsă peste lume stricăciunea în valuri imense, nu se mai poate atinge prin voințele și bunăvoințele oricât de idealiste ale puținilor purtători de condei ce-i avem, ci numai printr'o acțiune mare, sistematică, la care să se prindă toate energiile active din sânul Bisericii noastre, de sus până jos. „Agru” prin firea și menirea sa este chemat să pornească și să călăuzească această acțiune. S'a născut însă, din numita concen-

trare: și o mică confuzie, pe care e bine s-o înlăturăm. Se crede, anume, că în această Duminecă urmează să se facă în toate bisericile și o *colectă pentru presă*; sau că ceea ce se adună cu acest prilej va trebui să se împartă frătește între cele două scopuri. Greșală. Colecta se face pentru Agru; ca și în trecut. *Pentru presă nu se face colectă, ci propagandă, acțiune de luminare, de însufletire, de răspândire a publicațiilor ce avem, de încasare și plătire a abonamentelor etc.* Atâta trebuie și atâta ajunge. Nici azi și nici în viitor, presa nu poate trăi din cerșitorie. Ea trebuie organizată de așa, ca să fie perfect viabilă pe temeiuri comerciale. Trebuie însă educată în așa fel obștea creștină ca să înțeleagă rostul presei bune, datorită de a o citi și răspândi și — last not least — obligația strictă de a plăti neapărat taxa de abonament la publicațiile pe care le ai. Fără această pregătire a terenului sufletesc în mulțimile cititoare, nu poate fi vorba de nici o înaintare în acest domeniu de primă necesitate. Ea nu poate fi înlocuită cu nici un fel de colecte, care nu fac altă decăt a trezi a priori neîncrederea în publicațiile ce avem ori pe care va trebui să le creem. (a¹).

Bavaria fără școală creștină

Pentru potențaii de azi ai Reichului cuvântul spus ori scris e un fleac ce nu angajază decât doar' pe „nevolnici” cari mai știu și de alte interese și comandamente decât ale rasei și sângelui nazisto-teuton. Ca dovadă de această mentalitate a „Übermensch”-ului mai presus orice lege și morală — îndeosebi mai presus de cea a Evangheliilor — poate sluji și felul cum înțeleg hitleriștii să-și respecte angajamente luate sărbătorește, prin concordate ca cele încheiate cu Sf. Scaun în 1924 (Bavaria) și în 1933 (Reichul) și în care se preciza că școala creștină catolică va fi respectată și ajutată și de stat.

Din aceste angajamente însă nu s'a apleș nimic. *Bayerische Regierungsan-*

zeiger din 27 Octomvrie 1938, aduce, cu litere grase, ordonanța no. IV. 62401 a Ministerului Instrucțiuni și Cultelor: „În întreagă Bavaria școalele confesionale au fost transformate în școale comunale. La această întorsătură a istoriei învățământului nostru public, mulțumesc tuturor acelor cari m'au ajutat în însărcinarea ce mi-a fost dată. *Adolf Wagner*”. Asta însă înseamnă că din cele 5223 școale confesionale catolice nu mai rămâne nici una, iar cei 780.000 copii catolici vor fi siliți, de aci încolo, să cerceteze școale cu program îmbibat de toate aberațiile lui Rosenberg și ale neopăgânismului nazist, dușman Bisericii lui Hristos.

Și să se noteze — cum observă *La Croix* (6-12-38) — că această măsură nu atinge numai școalele primare, ci toate soiurile de școale: sute de gimnazii catolice, școale normale de băieți și fete, cari toate sunt gătuite, respectiv prefăcute în școale necreștine. Ce se va alege de cele 15.000 de învățători și învățătoare, între cari atâția călugări și călugărițe, e ușor de prevăzut...

Ce amară desiluzie pentru Card. Faulhaber care, într'o cuvântare rostită în biserica Sf. Mihail din München la 10 Februarie 1935, tocmai apropos de libertatea Bisericii și a Școalei în cel de al treilea Reich, a ținut să sublinieze cumcă: „Führerul a sancționat Concordatul și el nu-și va face de minciună cuvântul dat!” — Halal de el cuvânt, dat de Hitler și de ai lui! (n).

Strădanii rodnice

Acum treizeci și trei de ani a luat ființă în Chicago așa numita „Societate pentru răspândirea Bisericii Catolice” (*Catholic Church Extension Society*), cu un fond inițial de abia câteva mii de dolari, dar cu multă însuflețire și cu hotărîrea tare de a face totul pentru izbânda gândului de mîncare. Realizările de pînă acum arată neîndoiește de ce-i în stare o grupare bine organizată, harnică și conștientă. Darea de seamă dela ultima întrunire anuală

a Societății (Decembrie 1938) este edificatoare și instructivă totodată:

Anul trecut, cu ajutoarele primite dela centrala organizației, au fost clădite, respectiv radical reparate, 75 capele misionare și edificii parohiale în 39 eparhii din Statele-Unite. Afară de aceasta s'au mai dat, tot deacolo, lunar câte 25 dolari preoților săraci cari ostenesec în ținuturi cu credincioși catolici puțini și sărăcirati (Total cam 50.000 dolari). Alte 75 000 dolari au fost menite formării tinerilor clerici ce se pregătesc spre apostolatul misionar și aproape 200 000 dolari s'au trimis centrelor misionare pentru a se distribui preoților mai lipsiți, ca onorarii liturgice pentru sf. liturghii slujite la intențiuni speciale.

Alte binefaceri de ale societății acesteia: înzestreață cu odăidii, potire, icoane și tot ce-i de lipsă cultului liturgic, capelele ce ajută să poată fi ridicate. În felul acesta a provăzut până acum peste 5000 de lăcasuri de închinare. Organul său de publicitate „Extension Magazine“ iasă în 500 000 de exemplare, pledând cu iscusință de admirat pentru cauza pe care o reprezintă. Înființată de Msgr. Fr. Clemente Kelley (acum episcop de Oklahoma), organizația aceasta are, între cei ce li sunt stâlpi, mai mulți vlădici cu Card. Mundelein în frunte. Aici mai notăm că din 30. IX. 1937—30 IX 1938, a dat pentru misiunile interne 500 000 dolari, și că susține în fiecare eparhie misionară nordamericană câte 3—4 clerici.

Agru, mutatis mutandis, are o minunată pildă de admirat, de studiat, și de imitat în organizația aceasta întru toate în nota vremii; în America — și la noi (n).

Cuvânt de ordine

Msgr. De Aquino Correa, arhiepiscop de Cuyaba a rostit, în Decembrie trecut, la radio Brasilia un cuvânt menit ziaristilor brasileni, dar potrivit roboților din toată lumea ai acestei breșle de mare însemnătate și cu mari răspunderi. A fost ascultat cu pietate de-

osebită de cei ce pricepeau graiul vorbitorului — și erau mulți la număr acestia — atât pentru cuvântul în sine cât, și mai ales, pentru că era un mesaj al Papii Pius XI, încredințat înaltului ierarh când cu audiența ce i-a fost acordată, spre toamna anului trecut, de Vicarul Domnului, la Castel Gandolfo.

După o scurtă stăruire asupra adagiului »Ubi Petrus, ibi Ecclesia« și asupra personalității Papii, arhierul sud-american, precum aflăm din *Vita Ecclesiae* (15. I. 39), a continuat:

»Îndată ce am gătat de desbătut cu Sf. Părinte treburile eparhiei mele, i-am vorbit de Asocia Ziaristilor Catolici. Temându-mă de indiscreție, am luat-o în forma aceasta: Prea Sfinte Părinte, Asociația ar dori un cuvânt de Ordine, dar cred că cinstea unei binecuvântări ce le-ași duce-o în numele Sanetității Voastre, le-ar ajunge.

»Și una și alta«, mi-a răspuns dânsul zimbînd. S'a recules câteva momente apoi mi-a zis: Vreau să vă dau o enunțare de-a Sf. Augustin: *Dilatentur spatia charitatis* = Să se lărgiască domeniile iubirii. Pentru ziaristi înăi Eu ași zice: *Dilatentur spatia veritatis* = Să fie cât mai lărgit câmpul adevărului! — Acesta-i cuvântul de ordine al lui Pius XI către ziaristii catolici.

Cuvântul s'a spus. Și breasla căreia i-a fost adresat înțelege să-l treacă în faptă. Cine urmărește scrisul ziaristic într'adevăr catolic se convinge repede și ușor despre aceasta (n).

Tragedia spaniolă

Din mila Domnului, feroase dramă a nefericitei Spanii se apropie de sfârșit. Înfrângerea armatei comuniste în Catalonia a pecetluit definitiv soarta armelor. Guvernul naționalist și creștin al generalului Franco e stăpân pe cea mai mare parte a țării și legiunile lui victorioase strâng tot mai aproape cercul de oțel în jurul Madridului. Căderea capitalei și, prin aceasta, încheierea crâncenului măcel fratricid din patria sfântului Ignațiu este o chestiune de zile.

Era, cu adevărat, timpul suprem. Este adevărat miracol tăria de care a dat dovadă vechiul popor al conquistadorilor în suportarea atâtor dureri și nenorociri, cari au făcut să se cutremure, ani de-a rândul, întreaga umă civilizată. Și totuși, ceea ce știm și ceea ce ne putem închipui noi despre ororile și prăpădul de acolo, este numai o palidă umbră. Fiecare zi aduce surprize de barbarie nelochipuită. Ticăloșiile și sălbătăciunile la care s-au dat cărării roșii, sub inspirații moscovite, întrec orice imaginație. Ce va fi când se va face un bilanț și numai aproximativ complet?

Și încă tot nu s'a sfârșit. Pacea se apropie; mai rămâne însă ultimul act. Ca și în trecut, să ne rugăm lui Dumnezeu să-l scurteze și să-l facă cât mai blând cu putință. Și-a ispășit, biata Spanie, cumplit păcatele și greșelile. Să fie plătită cu marea de suferințe pe care le-a îndurat până acum.

Și să mai cerem un lucru în rugăciunile noastre. Ca Dumnezeu să-i asigure de-acum pacea și liniștea adevărată. Să smulgă din inimile însângerate orice pornire de ură și de răsbunare, fie ea cât de dreaptă, și să închiege pe toți fiii nobilului popor într-o singură mare familie, iubitoare, iertătoare și gata de eroica muncă ce-l așteaptă pentru a ridica din ruine o nouă țară, mai fericită și mai bună decât cea din trecut (a)

Succesiunea apostolică în biserica Suediei

Biserica de stat a Suediei este „episcopală“. Ea a menținut oficiul de episcop în organismul ierarhic. Părerea comună ține că, în ciuda despărțirii ei de Roma în vremea reformațiunii, succesiunea apostolică a episcopilor ei n-a fost întreruptă. Un studiu important asupra acestei chestiuni a publicat P. L. M. Dewailly O. P. în „Revue des sciences philosophiques et théologiques“ (1938) concluziile cărula le rezumă revista italiană „La Scuola Cattolica“ (Nov. 1938) precum urmează:

„Poporul suedez nu a voit reformați-

unea. De aceea ea a fost introdusă cu excepțională abilitate, lăsându-se neatinse formele tradiționale. Numai așa regele Gustav a reușit să ducă la bun sfârșit naționalizarea Bisericii. Cu toată prudența acestei proceduri, legătura cu Roma a fost ruptă. Așa de ex. liturgia suedeză urmează, în mare, dela început până la binecuvânarea finală, pe cea latină-catolică, dar consacrarea este omisă și dela prefață sare direct la „Tatăl nostru“, cuvintele consacrării recitându-se, ca celelalte texte. Această liturgie, care poate fi o prea frumoasă rugăciune comună și pe care poporul nu o poate deosebi de cea veche catolică, nu este, cu certitudine, liturgie în înțelesul tradiției catolice. Exact la fel este situația preoției. Denumirea s-a menținut; i s-a luat însă tot conținutul adânc, ne mai rămânând decât ideea preoției universale, la care participă fiecare botezat. Continuând acest mers de idei și aplicându-l la oficiul de episcop, concluzia este aceeași. S-a menținut titlul de episcop, biserica a rămas împărțită în 11 eparhii supuse unui mitropolit; s-au păstrat și o seamă de privilegii episcopale. — Totuși, succesiunea apostolică a fost întreruptă, nu numai prin faptul despărțirii de urmașul lui Petru, ci și prin aceea că oficiul de episcop însuși a fost lipsit de întreg conținutul său lăuntric. Succesiunea materială a episcopilor pare a se fi păstrat în Biserica de stat suedeză; dar aceasta e prea puțin, câtă vreme sensul ei s-a pierdut și succesiunea adevărată a ajuns în realitate cu neputință.“ (a).

Ministrii britanici la Vatican

La 13 Ianuarie a. c. Sf. Părinte Pius XI, apoi Secretarul de stat al Sf. Scaun Card. Pacelli a primit, cu fastul și onorurile cuvenite, vizita eminentilor bărbați de stat britanici *Neville Chamberlain* primministru și *Lordul Halifax* ministru de externe. Primirea a fost deosebit de cordială. Suveranul Pontif, vădit satisfăcut de această înaltă vizită, se interesează deosebit de sănătatea

Augustei familii regale engleze, exprimând în aceeași vreme adâncă sa simpatie față de poporul și imperiul britanic ce adăpostește un însemnat număr de catolici. S'au discutat și relevat cu satisfacție bunele relații dintre marea Britanie și Sf. Scaun. La sfârșitul vizitei Sf. Părinte a oferit distinșilor oaspeți medalia de aur din 1935, ce reprezintă pe verso efigia sf. martiri englezi I. Fischer și T. Morus spunând, că este fericit de a putea înmâna personal străluciților bărbați de Stat de astăzi, efigia celor doi distinși englezi din alte vremi.

Din acest prilej „Church Times“, oficiosul bisericii anglicane scrie: „Vremurile se schimbă. Cu câțiva ani înainte o vizită a primului ministru britanic ar fi deslănțuit vii proteste. Azi însă s'a

instalat un spirit de mai mare umanitate. În aceste clipe de mare desorientare, Papa Pius, când vorbește, reprezintă uu numai pe credincioșii săi, ci și pe toți oamenii de bună înțelegere. Un glas, o semnificație particulară cuprinde chiar agrăirea de: Supremul Păstor al Bisericii universale, Patriarhul Occidentului, Urmașul Sf. Petru și principele Apostolilor“.

La 31 Ianuarie a. c. președintele de consiliu, expunând în Camera Comunelor impresiile vizitei, spune: „Noi am apreciat sinceritatea și preocupările intense ale Sanctității Sale, față de problemele ce frământă în momentele de față Europa și conștiința umană“.

Semnificația acestei vizite nu are nevoie de comentariu. (s. tod.)

BIBLIOGRAFIE

N. CARTOJAN: *Cărțile populare în literatura românească*. (Buc. vol. I. 1929, vol. II. 1938.).

Problema cunoașterii sufletului poporului nostru, cu toate simțirile, aspirațiile și temele preferate în clipele de trăire interioară, preocupă în ultimul veac din ce în ce mai mult. Cercetătorilor singuratici s'a adaus mai târziu și stăruința oficială, prin grija specială a Academiei Române (colecția „Din viața poporului român“), iar în ultimul timp s'au întemeiat, pe lângă Universități, institute de cercetări filologice, sociale, folkloristice etc. Culegând și analizând diferitele exteriorizări ale inspirației și trăirii comune sătești, cercetătorii tuturor acestor ramuri adaugă, zi cu zi, câte o linie luminoasă în portretul fizionomic al sufletului popular. Căruia dintre diferitele ramuri îi va fi dat a contribui mai mul la desăvârșirea acestui portret ne va arăta viitorul. Deocamdată, ni se pare că sondagiile făcute în lumea creațiilor și cărților sale de lectură se dovedesc cele mai bogate în rezultate. Lucrul

este, de altfel, natural. Creațiile orale ale poporului (doine, bocete, proverbe, ș. a.) cuprind în ele chiar frânturi din sufletul său, iar cărțile de lectură, scrise de mici ori chiar pseudocărturari, servesc teme de simțire și gândire, din care cititorul popular, în clipele de odihnă, culege ceea ce-i lipsește sufletului său în „viața aspră de aci, de „sub cârma vremilor“. Studiind deci cărțile populare, suntem pe drumul stabilirii, cel puțin parțial, a elementelor cari constituie structura psihică a poporului.

În acest sens, lucrarea dlui N. Cartojan, profesor la Univ. din București, distins, în cadrul activității sale de istoric literar, tocmai prin străduința ce a depus pentru precisarea originii și circulației unora din aceste cărți (Alexandria, Floarea darurilor, Legendele Troiei ș. a.), alăturată lucrărilor mai vechi: *Cuvinte din bătrâni*, (a lui B. P. Hașdeu) *Literatura pop. român.* (a

lui Gaster) precum și contribuțiilor mai noi, datorite istoricilor literari: G. Bogdan Duică, V. Bogrea, N. Drăganu, Dan Simonescu s.a., este o operă fundamentală; ea încoronează îndelungate, fărâmițate și meticuloase cercetări, dar deschide și orizonturi pentru viitoare străduinți, menite a lumina trecutul, ceșos totuși, deocamdată, al multora din cărțile noastre populare. Într'un total de 661 pagini, la care trebuie adăuse 30 planșe în afară de text, precum și un indice de nume proprii și de materii de 56 pagini, adaus la sfârșitul vol. II., d-se menționează peste șasezeci cărți populare, din cari unele circulă în multe variante și mai multe ediții. Materialul este împărțit în volume, după epoca stăpânirii, în viața neamului, a influenței slavone (sec. XV—XVII. în vol. I.) ori a influenței grecești (sec. XVII — încep. sec. XIX. în vol. II.). În cadrul volumelor, cărțile populare sunt grupate în capitole, păstrându-se în bună parte vechea categorisire, după temele ce se tratează: religioase-apocrife, hagiografice, romane populare etc. O deosebită osatură științifică, pe lângă felul tratării materialului, aduce lucrării bibliografia bogată și instructivă, pe care dl Cartoian, ca să poată fi folosită de viitorilor cercetători, a crezut că este mai bine să o sistematizeze la sfârșitul fiecărui capitol, „grupând-o în următoarele secțiuni: 1. texte românești publicate; 2. manuscrise inedite și nesemnate din Biblioteca Academiei; 3. texte slave; 4. texte grecești necesare pentru a înlesni cercetările comparative cu originale bizantine și în sfârșit o ultimă secțiune a 5 a: studii privitoare la origina și filiațiunea textelor, întreprinse la noi sau aiurea“ (vol. I. pag. VIII). Rostul acestui studiu fiind tocmai să înlesnească monografiile și publicațiile de texte (vol. I. pag. VIII), bibliografia dată în acest fel, într'adevăr este un dar deosebit de prețios viitorilor cercetători. Bibliografia, așa cum e, nu are totuși pretenția de a fi completă.

Întâi fiindcă nici spațiul n'ar fi admis — prezentarea completă a materialului necesitând o lucrare de specialitate, — iar, în al doilea rând, putem afirma, ea deocamdată, cel puțin, pare imposibilă, căci împrejurări vitrege materiale și mai ales neînțelegerea importanței problemei au făcut ca depozite bogate în manuscrise și documente vechi, între cari chiar și Biblioteca centrală din Blaj, să nu aibă, nici după douăzeci de ani de viață românească oficială, un cât de modest catalog descriptiv al valorilor ce posed. Dacă însă ziua de mâine va fi mai favorabilă activității în terenul biblioteconomiei, lucrarea d-lui Cartoian, atât prin partea de studiu cât și prin contribuția bibliografică, va servi ca un admirabil îndrumător la o mai rațională studiere și prezentare a colecțiilor de manuscrise, cari dorm încă sub colbul vremii, în diferitele părți ale țării.

Acțiunea aceasta, de înregistrare cel puțin, a cărților populare cu vechi și unele chiar cu actuală circulație în popor, este fără îndoială un imperativ al vremii noastre când se vorbește insistent de o cultură minoră și majoră a neamului.

Cultura minoră românească se datorește, în bună parte, tocmai acestor cărți populare importate din Orient și Occident, pe tema cărora poporul nostru și-a brodat în admirabile prelucrări toată puterea sa de imaginație și simțire. Până la totala descolbuire a colecțiilor răslețite în diferitele centre ale țării, care va avea desigur mai mult valoare de specialitate, cartea dlui prof. Cartoian, o prezentare în ansamblu a cărților populare, servește în plin motivele literare cari au plăcut cititorului sătesc precum și o precisă orientare asupra originii, filiațiunii, circulației și influenței acestora în literatura noastră. Astfel bocetele, colindele, orațiile de nuntă ș. a., vădesc împrumuturi evidente din diferitele cărți populare, iar între proverbele și ghicitorile noastre sunt multe luate direct din minu-

natata poveste a lui *Archirie și Anadan*. Chiar pictura bisericească veche este realizată în mare parte după pasagi din *Călătoria maicii Domnului la Iad, Varlaam și Ioasaf* etc. Să mai amintim apoi influența covârșitoare ce au avut-o cărțile hagiografice în viața religioasă a secolelor trecute? E de ajuns să amintim cititorului bigotismul cu care poporul persistă și azi în ținerea cu sfințenie a unor sărbători (ca Pălia) nerecunoscute de biserică, dar impuse de vraja unor minunate povestiri de ale vieților pioșilor eroi, uneori reali, alteori plâsmuiți. Din acest punct de vedere, al orientării în câmpul vast al gândirii și simțirii populare, credem că lucrarea ce ne preocupă, trebuie să fie citită și de cititorii noștri, cei mai mulți conducători sufletești ai satelor, deci lucrători întru totală conformare a vieții neamului preceptelor Bisericii. Cunoscând, cu ajutorul acestei lucrări, în mod științific și istoric, elementele apocrife, cari în mare măsură formează baza vieții religioase, vor putea plivi mai ușor buruiana streină care adeseori strică armonia frumuseții evanghelice.

Mai mult decât orientarea în viața religioasă populară, dl Cartoian, prezentând în mod cronologie cărțile populare, menționând la fiecare carte populară, cât i-au ajutat izvoarele și propriile cercetări, originea în timp și loc, drumul parcurs până a ajuns în literatura poporului nostru, răsunetul ce l-a avut în literaturile europene, precum și istoria vieții ei în literatura românească, ne dă posibilitatea unei precizări a influențelor spirituale în viața noastră sufletească. Suntem obișnuiți să auzim zilnic afirmații elogioase despre imensa, aproape exclusivă contribuție a Bizanțului în formarea și evoluția vieții noastre sufletești. Semne exterioare, cuvintele din limbă, nomenclatura bisericească ș.a., păreau dovezi destul de puternice pentru a ne convinge că, într'adevăr, suntem un apendice al colosului moral și spiritual bi-

zantin. Ori, o ochire fugară numai asupra originii și circulării, cu multă influență, în lumea europeană a cărților populare, ne arată că cele mai multe din ele sunt creații ale orientului (Persia, Egipt, etc.), unele mai vechi decât creștinismul; că, datorită numai situației geografice, cele mai multe au venit în Europa prin limba greacă a Bizanțului, iar altele au trecut în Occident prin Africa latină; că, iarăși, multe, ajunse în Europa, au trecut dela popor la popor în mai multe rânduri și în diferite variante; că creațiile proprii ori numai cu contribuția însemnată a Bizanțului nu întrec cu mult numărul creațiilor Occidentului, cari, ce-i drept, au venit la noi, în cea mai mare parte, tot prin limba greacă ori slavonă. E de ajuns să amintim minunata *Albinușă* sau Floarea darurilor, ca să vedem că, deși mai puține la număr, cărțile populare venite din Occidentul latin erau mai consistente și deci cu putere de influență spirituală mai mare. Credem că cercetări extinse și specializate, în lit. populară, ar putea realiza multe surprize în țărâmul influenței Occidentului latin în viața sufletească a neamului nostru.

Pe lângă aceste probleme atât de importante în cunoașterea fisionomiei sufletului românesc, cărțile populare, precum arată și dl Cartoian în încheierea volumului II., au fost un colț de curată și vie limbă românească, în timp ce în celelalte tipărituri, culte, influențele limbilor greacă, slavă, turcească etc., se resimt din deceniu în deceniu mai mult, până când în secolul al XIX-lea se ajunsesse la acel jargon greco-turcit pe care-l ridiculizează Alecsandri în comediile sale. Marele poet M. Eminescu, vrând să reînvie frumusețea limbii vechi nu o căută atât în cronici cât în aceste cărți populare din care avea adunate o bibliotecă întreagă de manuscrise. Poporul, creatorul și păstrătorul limbii, și-a transmis-o în bună parte prin aceste căutate cărți și tot prin ele, fiind des reeditate ori

transcrise, a asigurat și evoluția ei. Așa se face că în clipa când jargonul streinismelor din principate ori limba artificială a latinistilor au căzut, limba vie românească fiind în plină viață, dosită doar la sate, nu numai că n'am simțit vreo criză, dar limba poetică chiar, avea în acest tezaur vechiu toate nestematele necesare formării versului eminescian.

Am schițat abia și numai câteva din fețele importanței cărților populare în literatura românească. Dl prof. N. Carțoian prin lucrarea sa, de o capitală importanță în istoria literaturii noastre vechi, a orânduit în bună parte mate-

rialul și a dat foarte multe indicații utile cercetărilor viitoare, menite a completa și întregi lucrarea d-sale. Acțiunea aceasta viitoare are cadre largi: încap aci cei mari cu sprijinul moral și material, cei mici, mai ales intelectualii satelor cari au ocazia de a descoperi asemenea cărți vechi populare, cu stăruința în adunarea lor și trimiterea lor la centru, ori cel puțin încunoștințarea unui specialist despre existența lor, iar cei cari se simt pregătiți și dornici de astfel de preocupări să fie gata, fără întârziere, de muncă.

N. Comșa

Dela Administrația revistei

Am primit cu mulțumită și cvităm următoarele abonamente:

Pe 1936. 200 lei: *Blaj*; Dr. Ioan Bianu. — **125 lei:** *Valea Vișeuului*; Popa Gh. Alesandru.

Pe 1936—1937. 600 lei: *Cluj*; Ing. Francisc Terdic. — **Câte 500 lei:** *Alba Iulia*; Ilarie Cacoveanu. — *Domănești*; Petru Chișvasil. — *Mesteacănu*; oficiul parohial. — **400 lei:** *Alba Iulia*; Pompiliu Peculea.

Pe 1937. 300 lei: *Câmpeni*; Virgil Corcheș. — **200 lei:** *Luduș*; Dr. Ioan Pinte. — **100 lei:** *Câmpia Turzii*; Laurențiu David. — **Câte 250 lei:** *Atud*; Emil Neamțu, — *Bogata de jos*; Nichita Fejer, — *Blaj*; Ioan Bărbat, Nicolae Comșa — *București*; Francisc Haag; — *Cosniciul de jos*; V. Enghiș, — *Ludoveni*; of. parohial, — *Tg. Trotuș*; of. parohial.

Pe 1936-7-8. 900 lei: *Satmare*; Dr. Ioan Pogăciaș — **Câte 750 lei:** *Bociu*; Teodor Lungu, — *Fildul de jos*; Ioan Ilieș, — *Hodiș*; Dumitru Potra, — *Mărgău*; Sabin Truția, — *Aluniș*; Ioan Cobârșan, — *Fildul de mijloc*; Victor Pop.

Pe 1937—1938. 1000 lei: *America*; Vasile Nan. — **600 lei:** *Jibou*; Dr. Valer Ancean. — **Câte 500 lei:** *Alba Iulia*; Dr. Cornel Crișan, — *București*; Aurel Rusu, — *Fidul de sus*; Vasile Ghițiu, — *Moștinul Mic*; of. parohial, — *Lelești*; oficiul parohial, — *Reghin*; Ales Moldovan.

Pe 1938. 500 lei: *Cleveland-Ohio*; Georghe Băbuțiu. — **Câte 300 lei:** *Bălți*; Episcopia Hotinului, — *București*; Teodor German, — *Câmpia Turzii*; Aurel Miron, — *Cluj*; Petru Poruțiu, Petre Rebreanu, Dr. Vasile Hopârtean, — *Dicioșanmărtin*; Dr. Onoriu Cismaș, — *Dumbrăveni*; Dr. Ales. Vamoșiu, — *Finiș*; of. parohial, — *Mălădăia*; Augustin Moldovan, — *Odorheiu*; Dr. Valeriu Mărcuș, — *Oradea Mare*; Dr. Iustin Fogaș, Dr. Vasile Chirvai, — *Petroșani*; Emil Pop, — *Reghin*; George Maior, — *Satșugatag*; Nicolae Doroș, — *Satmare*; Dr. Vasile Armaș, Dr. Titus Demian, Dna Alexandrina Dr. Demian — *Șărmașu*; Ioan